

ARCHIVNÍ ČASOPIS

4

ROČNÍK 71

ROK 2021

OBSAH

ČLÁNKY

- Tomáš Velička:** Mezinárodní souvislosti archivního vzdělávání v Československu 1918–1938 341
- Hana Kábová:** Vícevrstevný matriční záznam z 8. srpna 1945 – výzva pro archiváře-badatele. Příspěvek k původu profesora kytarové hry Štěpána Raka 373

DISKUSE

- Daniel Doležal:** Aktuální problémy českého archivnictví. „*Naděje zanech, kdo mnou ubírá se!*“ Zahrada stinná v byšším ráji pozemském aneb sedm bran pekelných čili aktuální problémy českého archivnictví 383
- Karel Řeháček:** O bolestivém archivním rozkroku aneb chvála dobrých kompromisů 390
- Hana Barusová:** Lesk a bída archivnictví 393
- Ludmila Lambeinová:** Sedm bran pekelných českého archivnictví 395
- Petr Kopička:** Archivy jsou paměťové instituce... 396

ZPRÁVY

- Lucie Večerníková:** Archivní fond Max Švabinský (1873–1962) 400
- Ilana Ebelová:** Konference Archivu hlavního města Prahy v době pandemie. I. 39. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy – Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století. 403
- II. 40. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy – Zvířata ve městě. 408
- Pavel Holub:** Konference *Města, městečka, měšťané. Život ve městech poddanských i královských od středověku do raného novověku* 414
- Karin Pátrová:** Konference *Monasteria abolita. Osudy klášterních statků od 2. poloviny 18. do 2. poloviny 20. století* 416
- Jan Stoklasa:** Seminář k dějinám Židů v Čechách 422
- Patrik Kaňa:** Osobní údaje v archivech: soukromí a otevřenost v informačním věku 424
- Ilona Dostálová:** Zahraniční cesty AS, NA, MZA a SOA za rok 2020 427

OSOBNÍ ZPRÁVY

- Tomáš Krákora – Daniel Polakovič:** Vlastimila Hamáčková jubilující 431
- Milada Sekyrková:** Těžko uvěřitelná sedmdesátka – Jiří Šouša 433

LITERATURA

- Michal Wanner:** Hana Šteříková, *Rus v období smuty očima švédského špiona*. 435
- Karel Řeháček:** Branislav Dorko, *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938–1945. Struktura a představitelé*. 436
- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistika*, sv. XXVIII, 2021. 437
- Daniel Kovář:** *Confluens*. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 12. 438
- Ilana Ebelová:** *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2019. Urkundenbücher, Chroniken, Amtsbücher. Alte und neue Editionsmethoden*. 441

- AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA** 448

ARCHIVNÍ ČASOPIS ISSN 0004-0398

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakémkoliv formě či jakýmkoliv způsobem, ať již mechanickým nebo elektronickým, včetně pořizování fotokopíí, nahrávek, informačních databází na mechanických nosičích, bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv a vydavatelského oprávnění.

INHALT

ARTIKEL

- Tomáš Velička:** Der internationale Kontext der Archivausbildung in der Ersten Tschechoslowakischen Republik 1918–1938 341
- Hana Kábová:** Die vielschichtige Eintragung im Tauf- und Geburtsbuch vom 8. August 1945 – eine Herausforderung für forschende Archivare. Beitrag zum Ursprung des Professors des Gitarrenspiels Štěpán Rak 373

DISKUSSION

- Daniel Doležal:** Aktuelle Probleme des tschechischen Archivwesens. „*Verliere Hoffnung du, der sich durch mich begibt!*“ Der schattigere Garten im vergangenen irdischen Paradies oder sieben höllische Pforten oder aktuelle Probleme des tschechischen Archivwesens 383
- Karel Řeháček:** Über die schmerzhaft archivarische Kluft oder das Lob der guten Kompromisse 390
- Hana Barusová:** Glanz und Elend des Archivwesens 393
- Ludmila Lambeinová:** Die sieben Pforten der Hölle des tschechischen Archivwesens 395
- Petr Kopička:** Archive sind Gedächtnisinstitutionen... 396

NACHRICHTEN

- Lucie Večerníková:** Archivfonds Max Švabinský (1873–1962) 400
- Ivana Ebelová:** Konferenz des Archivs der Hauptstadt Prag während der Pandemie. I. 39. internationale Tagung des Archivs der Hauptstadt Prag – Belagerte, eroberte und besetzte Städte. Kontexte und Folgen der erfolglosen Verteidigung von Städten seit dem Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert; 403
- II. 40. internationale Tagung des Archivs der Hauptstadt Prag – Tiere in der Stadt. 408
- Pavel Holub:** Symposium *Städte, Städtchen, Stadtbewohner. Das Leben in den Untertanen- und Königsstädten seit dem Mittelalter bis zur frühen Neuzeit* 414
- Karin Pátrová:** Konferenz *Monasteria abolita. Das Schicksal der Klostergüter von der 2. Hälfte des 18. bis zur 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts.* 416
- Jan Stoklasa:** Seminar zur Geschichte der Juden in Böhmen 422
- Patrik Kaňa:** Personenbezogene Daten in Archiven: Datenschutz und Offenheit im Informationszeitalter 424
- Ilona Dostálová:** Auslandsreisen des Fachbereichs Archivverwaltung, des Nationalarchivs, Mährischen Landesarchivs und Staatsgebietsarchivs im Jahr 2020 427

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

- Tomáš Krákora – Daniel Polakovič:** Vlastimila Hamáčková feiert ein Jubiläum 431
- Milada Sekyrková:** Siebzig: Kaum zu fassen – Jiří Šouša 433

LITERATUR

- Michal Wanner:** Hana Šteříková, *Russland in der Smuta durch den Blick eines schwedischen Spions.* 435
- Karel Řeháček:** Branislav Dorko, *Die Kreisleitung der NSDAP in Krnov 1938–1945. Struktur und Vertreter.* 436
- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistika*, Band XXVIII, 2021. 437
- Daniel Kovář:** *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka (Heimatkundlicher Sammelband von Mělník und Umgebung)* Nr. 12. 438
- Ivana Ebelová:** *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2019. Urkundenbücher, Chroniken, Amtsbücher. Alte und neue Editionsmethoden.* 441

- AUTOREN DIESER NUMMER** 448

CONTENTS

ARTICLES

- Tomáš Velička:** International Context of Archival Science Education in Czechoslovakia between 1918 and 1938 341
- Hana Kábová:** Multi-layered Civil Registry Record of 8 August 1945 – a Challenge for Researcher-archivists. Contribution to the Ancestry of Guitar Professor Štěpán Rak 373

DISCUSSION

- Daniel Doležal:** Current Problems of Czech Archiving. “*Abandon all hope, ye who enter here.*” A Shady Garden in the Past Earthly Paradise – the seven Gates of Hell or the Current Problems of Czech Archiving 383
- Karel Řeháček:** On the Archival Spread: In Praise of Good Compromises 390
- Hana Barusová:** The Splendour and Misery of Archiving 393
- Ludmila Lambeinová:** The seven Gates of Hell of Czech Archiving 395
- Petr Kopička:** Archives are Institutions of Memory... 396

REPORTS

- Lucie Večerníková:** Max Švabinský (1873–1962) Archival Collection 400
- Ivana Ebelová:** Conference of the Prague City Archives during the Pandemic. I – The 39th International Conference of the Prague City Archives – Cities Besieged, Conquered and Occupied. Contexts and Consequences of Failed Urban Defence from the Middle Ages to the 20th Century. 403
- II – The 40th International Conference of the Prague City Archives – Animals in the City. 408
- Pavel Holub:** Cities, Towns and Townsmen: Life in the Towns and Cities from the Middle Ages to the Early Modern Period Conference. 414
- Karín Pátrová:** Monasteria Abolita: The Fate of Monastery Estates from the second Half of the 18th to the second Half of the 20th Century Conference. 416
- Jan Stoklasa:** Seminar on the History of Jews in Bohemia 422
- Patrik Kaňa:** Personal Data in Archives: Privacy and Openness in the Information Age 424
- Iлона Dostálová:** Foreign Trips by Members of the Administrative Archive, National Archives, Moravian Provincial Archive and the State Regional Archives in 2020 427

INDIVIDUAL REPORTS

- Tomáš Krákora – Daniel Polakovič:** Vlastimila Hamáčková's jubilee 431
- Milada Sekyrková:** Jiří Šouša – Seventy already? 433

BOOK REVIEW

- Michal Wanner:** Hana Šteříková, *Russia in the Time of Troubles through the eyes of a Swedish spy.* 435
- Karel Řeháček:** Branislav Dorko, *The NSDAP District Leadership in Krnov/Jägerndorf from 1938 to 1945: Structure and officials.* 436
- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistika*, volume XXVIII, 2021. 437
- Daniel Kovář:** *Confluens.* Homeland History Collection of the Mělník region No. 12. 438
- Ivana Ebelová:** *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2019.* 441

- THIS ISSUE'S WRITERS** 448

ČLÁNKY ARTIKEL ARTICLES

Tomáš Velička

MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI ARCHIVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKOSLOVENSKU 1918–1938

Archivy získávaly v průběhu 19. století na významu. Již to nebyly pouhé depoty právní argumentace, ale ve stále větší míře se stávaly studnicemi historického poznání – a to jak pro vědecké disciplíny s historiografií v čele, tak i pro soudobou politickou argumentaci.¹⁾ Jak se obor definitivně etabloval na vědecké a společenské scéně, rostl tlak na jeho profesionalizaci, která měla přivést odborníky a vyloučit neškolené pracovníky. Situace v jednotlivých evropských státech se lišila, ale v zásadě platí, že ještě hluboko do 19. století (a mnohde i ve 20. století) nebyly archivy doménou školených archivářů, ale spíše samouků či osob, které měly historické nebo právní vzdělání. 19. století je také dobou, kdy v Evropě začínají vznikat první specializované instituce mající zajišťovat odborné vzdělávání pro pracovníky paměťových institucí – muzeí, knihoven a archivů. Rámec profesionalizace byl dvojitý: jednak směrem k větší odbornosti uvnitř oboru, jednak navenek k zajištění vyšší společenské prestiže.²⁾ Zatímco první výzvu se porůznu dařilo naplňovat, s druhým aspektem to bylo složitější. Archivnictví bylo vždy malým oborem, který měl oproti ostatním paměťovým institucím – viděno z vnějšku – řadu nevýhod. Nastávaly-li hospodářské krize, bývalo často jednou z prvních oblastí, kde se začínalo šetřit. Na straně druhé, přicházel-li některý politický (po hříchu zpravidla totalitní) režim s obrazně řečeno otevřenou náručí vůči archivům a chtěl z nich učinit nástroj své vlastní politiky či propagandy, archivy obvykle nezůstávaly chladnými a tuto svou „chvilí na výsluní přízně“ využívaly.

Tyto trendy se ve stejné míře týkají i vzdělávacích archivních institucí. Jejich existence byla logickou nutností, pokud se měl obor profesionalizovat. To byl případ

¹⁾ Nejnověji srov. Philipp Müller, *Geschichte machen. Historisches Forschen und die Politik der Archive*, Göttingen 2019, s. 135–139.

²⁾ Theo H. P. M. Thomassen, *Kennis of macht: de paradox van een professie. De Vereeniging van Archivarissen en de kwaliteit van de beroepsuitoefening*. In: *Respect voor de oude orde. Honderd jaar Vereniging van Archivarissen in Nederland*, ed. Paul Brood, Hilversum 1991, s. 193–215, zde s. 201.

také Státní archivní školy, která byla zřízena v nově vzniklém Československu v září 1919. Její vznik je považován dodnes za jeden z největších úspěchů meziválečného československého archivnictví³⁾ a jako takovému mu již byla věnována náležitá pozornost. Byla to především rozsáhlá studie Josefa Kollmanna, absolventa Archivní školy, která přinesla důležité poznatky k jejímu vzniku, organizaci a především pedagogickému provozu následujících let.⁴⁾ Problematice se věnovali také někteří další autoři⁵⁾ a stoleté výročí jejího založení bylo připomenuto vědeckým zasedáním a z něho rezultujícím sborníkem,⁶⁾ který přiblížil biografickou formou jakýsi dlouhý „stín“ Archivní školy v podobě absolventů a jejich vlivu na vývoj archivnictví, pomocných věd historických a historiografie, aniž by se ale jednotlivé příspěvky podrobněji věnovaly přímo této instituci.

Ve světle výše řečeného by se mohlo zdát, že k problematice archivního vzdělávání v první Československé republice nelze již připojit zásadnější informace. Domnívám se však, že mezinárodní souvislosti fungování Archivní školy – stejně jako mezinárodní kontext československého archivnictví ve stejné době – jsou právě takovým tématem, jehož zpracování v české archivní historiografii chybí a jehož pojednání tak přispěje k jasnější představě o fungování Archivní školy v evropských souvislostech. Specializované archivní instituty poskytující vzdělání zájemcům o obor v Evropě nejsou v české archivní literatuře samozřejmě neznámé: zmiňovány jsou především coby inspirace pražské Archivní školy,⁷⁾ či v přehledech dějin oboru.⁸⁾ Velmi malá pozornost ale byla a je věnována institucím, které fungovaly paralelně se Státní archivní školou v meziválečné Evropě. Na následujících stranách si tak povšimneme soudobých možností nabytí archivního vzdělání v jednotlivých evropských státech s ohledem na institucionální zakotvení těchto škol, jejich fungování, složení studijních plánů a toho, jak odpovídaly či naopak neodpovídaly tehdy aktuálním nárokům archivní praxe a v neposlední řadě pohlédneme na to, jak vy-

³⁾ Zdeněk Šamberger, *Československé archivnictví po roce 1918*. In: Zdeněk Šamberger, *Studie k dějinám československého archivnictví*, Praha 2005, s. 9–101, zde s. 52.

⁴⁾ Josef Kollmann, *Státní archivní škola v Praze (Příspěvek k dějinám archivního školství)*. In: SAP, 32, 1982, s. 225–307.

⁵⁾ Ivan Hlaváček, *Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích (se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na filozofické fakultě Univerzity Karlovy)*. In: 200 let pomocných věd historických, Praha 1988, s. 13–134, zde s. 64–65; Jaroslava Plimlová, *Archivní škola a její místo a význam v českém archivnictví a historiografii v 1. polovině 20. století*, diplomová práce FF UK, Praha 1987; Jiřina Štouračová, *Archivnictví*, Brno 2013, s. 77–81.

⁶⁾ *Doména diletantství? Sté výročí Státní archivní školy*. Edd. Marie Bláhová, Ivana Ebelová, Praha 2021 (*Paginae Historiae*, 29, 1).

⁷⁾ Srov. J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 233–236.

⁸⁾ Ludmila Sulitková, *Archivnictví a spisová služba*, Ústí nad Labem 2017, s. 162–169; J. Štouračová, *Archivnictví*, s. 69–77.

hlížela struktura jejich absolventů. V druhé části studie přejdeme k problému komplementárně spojenému s existencí (či neexistencí) vzdělávacích archivních institucí: totiž jaké vzdělání požadovaly od svých zaměstnanců, či budoucích zaměstnanců samotné archivy. Zde se již budeme pohybovat více v domácím prostředí.

ARCHIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V EVROPĚ 1918–1938

Je obecně známou skutečností, že archivnictví coby v podstatě nový vědecký obor se začal profilovat do této podoby především díky odborným institutům, které takové vzdělání poskytovaly.⁹⁾ A stejně tak je známo, že k vytvoření instituce tohoto ražení se nejprve přistoupilo ve Francii, kde v roce 1821 vznikla slavná École des Chartes, jakýsi vzor všech dalších podobných škol. Právě podle jejího předobrazu byl potom založen ve Vídni Institut für österreichische Geschichtsforschung,¹⁰⁾ řada obdob také vznikala v průběhu 19. století v Itálii, kde mnoho z nich fungovalo ale jen dočasně (nejtrvalejšího charakteru byla vatikánská škola),¹¹⁾ a konečně zmiňme více či méně úspěšné pokusy o zřízení specializovaných škol v Německu.¹²⁾ Studium na všech těchto školách bylo zaměřeno především dvěma směry: zaprvé na pomocné vědy historické (zvláště na paleografii a diplomatiku), zadruhé na středověké období, což ovšem vyplývalo ze soudobé orientace pomocných věd historických. Všechny tyto instituce měly buď nastavbový charakter a byly tedy určeny pro univerzitní absolventy, nebo na nich působili aktuální univerzitní frekventanti různých oborů – nejčastěji šlo ovšem o studium historie anebo práv.

A právě tato otázka, tedy zda je pro budoucí archivní přípravu vhodnější studium toho či onoho oboru, se stala předmětem diskuse na mezinárodním sjezdu

⁹⁾ Di Elio Lodolini, *L'Insegnamento della teoria archivistica nella formazione degli archivisti*. In: Professional training of archivists, München – New York – London – Paris 1988, s. 125–126.

¹⁰⁾ Alphons Lhotsky, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854–1954*, Graz – Köln 1954, s. 19nn.

¹¹⁾ Giorgio Cencetti, *Archivi e scuole d'archivio dal 1765 al 1911. I precedenti storici e legislativi di un discusso problema*. In: Antologia di scritti archivistici, ed. Romualdo Giuffrida, Roma 1985, s. 314–342; Arnaldo d'Addario, *La Scuola Vaticana di paleografia, diplomatica e archivistica ha compiuto cento anni (1884–1984)*. In: Archivio Storico Italiano 145, No. 2 (532), 1987, s. 257–263, působila na ní i řada neitalských osob.

¹²⁾ Wolfgang Leesch, *Zur Geschichte der Archivarausbildung*. In: Archivar, 39, 1986, s. 149–156, zde s. 153; Hermann Rumschöttel: *Professionalisierung – Differenzierung – Spezialisierung. Überlegungen zu Geschichte, Stand und Zukunft der Archivarsausbildung in Bayern*. In: Bewahren und Umgestalten. Aus der Arbeit der Staatlichen Archive Bayerns. Walter Jaroschka zum 60. Geburtstag, hrsg. von Hermann Rumschöttel, Erich Stahleder, München 1992 (Mitteilungen für die Archivpflege in Bayern. Sonderheft 9), s. 93–107, zde s. 95.

archivářů a knihovníků, který se konal v roce 1910 v Bruselu. Byl vlastně vůbec prvním takovým setkáním archivní veřejnosti na mezinárodní úrovni, jakkoliv se již před tím konaly v některých zemích národní shromáždění archivářů (zpravidla ve vazbě na sjezdy historické, nebo sjezdy historických spolků),¹³⁾ avšak k mezinárodní diskusi – ohledně řady archivních otázek včetně problematiky vzdělávání – došlo až zde.

S těmito tázáními se ve vyhrazené sekci obrátil do pléna Joseph Cuvelier působící v Národním archivu v Bruselu s výzvou, jaké vzdělání se hodí pro archiváře? Je lépe uvažovat o edukaci na univerzitě, nebo na samostatné archivní škole?¹⁴⁾ V dalším výkladu se již věnoval tomu, zda lépe pro archivní praxi připraví studium práva, či historie – stavěl se za druhou možnost s tím, že by považoval za vhodné doplnit do souboru státní zkoušky z historie také archivní předměty (archivní teorii, dějiny práva). Takové řešení považoval za dostatečné.¹⁵⁾

Jeho přednesení následně vyvolalo poměrně živou diskusi mezi přítomnými archiváři z Belgie, Nizozemí, Itálie, Německa a Rakouska-Uherska,¹⁶⁾ z nichž každý představoval praxi ve své domovině a vyjadřoval se také k nadneseným diskusním otázkám. Zatímco belgičtí archiváři vesměs upřednostňovali, coby výchozí edukaci, studium historie, jejich nizozemští kolegové preferovali naopak absolvování práv a poukazovali na skutečnost, že bez znalosti dějin práva nelze hodnotit staré právní dokumenty.¹⁷⁾ V další diskusi se hovořilo o tom, že nejdůležitější jsou pro archiváře znalosti historické, nicméně potřebuje i určitou povědomost o právních pojmech – bylo by asi chybou posílat je na speciální přednášky na právnické fakultě, ale vhodnější by se jevílo zřídit speciální kurz pro historiky, výuka práva v celém rozsahu by pro ně byla zbytečná.¹⁸⁾ Jeden z belgických kolegů zdůrazňoval, že jde také o typ archivu: přechovává-li do značné míry materiál soudní, pak jsou právnické znalosti zcela nepostradatelné a primární.¹⁹⁾ Navržené stanovisko, aby se rekrutace archivářů prováděla přednostně mezi doktory práv, nebyl přijat s všeobecným souhlasem,²⁰⁾ neboť z publika zazníval názor, že pokrok archivů v posledních desetiletích není spojen s doktory práva, ale s doktory historie.²¹⁾ Na druhé straně se nicméně poukazovalo na závislost nároků na archiváře v souvislosti

¹³⁾ Georg Wilhelm Sante, *Die deutschen Archivtage 1899–1959. Der Archivar – Herkunft und Aufgabe*. In: *Der Archivar*, 12, 1959, s. 277nn.

¹⁴⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, ed. J. Cuvelier, L. Stanier, Bruxelles 1912, s. 301.

¹⁵⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 302–305.

¹⁶⁾ Žádný archivář z českých zemí se kongresu nezúčastnil.

¹⁷⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 664–665.

¹⁸⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 669–670.

¹⁹⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 670.

²⁰⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 672.

²¹⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 673.

s typem a stářím přechovávaného materiálu: zatímco u historických archivů jsou důležitější historické znalosti, u archivů s moderním materiálem druhé poloviny 19. století tyto kompetence nejsou nutné.²²⁾ Závěrem zasedání se nakonec hlasovalo o usnesení, které – právnícké, nebo historické – vzdělání má být vhodnějším základem pro archivní praxi: většinou 27 hlasů oproti sedmi bylo rozhodnuto pro vzdělání historické.²³⁾ Zcela jednomyslně byl naopak přijat návrh Josepha Cuveliera, že ovšem v takovém případě je nutné pro archivní práci historické vzdělání doplnit kurzy právních a správních dějin, stejně jako archivní teorií.²⁴⁾

I další vývoj ukázal, že jakkoliv vzdělání filologické, nebo právní mohlo hrát jistou roli, přesto se ale většina odborně vzdělaných archivářů rekrutovala z historických kruhů. Jak ovšem správně poukázali někteří účastníci diskuse, bylo nutné brát také ohled na charakter archiválií. Připomeňme rovněž, že na přelomu 19. a 20. století už vznikají (vedle archivů přechovávajících klasický materiál historický i mladší) také archivy se specifickými prameny či některých specializovaných původců,²⁵⁾ které nutně vyžadovaly (kromě historie a práva) také znalosti příslušného oboru (např. ekonomie pro hospodářské archivy apod.).

Další otázkou, která se ve sféře archivního vzdělávání počátkem 20. století řešila, bylo to, zda učební plán archivních institutů poskytuje takové penzum znalostí a dovedností, které je skutečně vhodné pro archivní praxi. V meziválečné Evropě existovalo několik archivních škol, které se z tohoto úhlu pohledu lišily – jejich rozdílnosti tak spočívaly jednak v tom, pro koho byly určeny, jednak ve způsobu jejich organizace a v neposlední řadě v obsahu studijních plánů.

Dříve, než přejdeme k tomuto srovnání, zmiňme alespoň na okraj stav tehdejšího archivního vzdělávání mimo evropskou pevninu. I když byla v kruzích amerických archivářů poprvé vyjádřena myšlenka na realizaci specializovaného archivního vzdělávání již v roce 1909, výzva žádné bezprostřední dopady neměla.²⁶⁾ První speciální kurz archivnictví byl zaveden na Harvardské univerzitě v roce 1937 a o rok později jej následovala Columbia University díky Solonu J. Buckovi: kurz byl nazván „*Archives and Historical Manuscripts*“. Týkal se popsání archivnictví ve světě a představení archivní teorie. Z finančních důvodů se kurz již neopakoval,

²²⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 674.

²³⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 677.

²⁴⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 677.

²⁵⁾ Bernd Otnad, *Das Berufsbild des Archivars vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. In: *Aus der Arbeit des Archivars. Festschrift für Eberhardt Gönner*, hrsg. von Gregor Richter, Stuttgart 1986 (Veröffentlichungen der staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg 44), s. 1–22, zde s. 15; Helmut Dahm, *50 Deutsche Archivatage und ihre Bedeutung für das Berufsbild des deutschen Archivars*. In: *Der Archivar*, 29, 1976, s. 5–18, zde s. 13.

²⁶⁾ Solon J. Buck, *The training of American archivists*. In: *The American Archivists*, 3/1, 1940, s. 84–90, zde s. 87.

ale určitá obdoba se konala také na Library School of Columbia University.²⁷⁾ Od roku 1939 vedl Ernst Posner – emigrant z Německa, který předtím působil na berlínském Institutu für Archivwissenschaft²⁸⁾ – při Graduate School of American University kurz „*The History and Administration of Archives*“: v akademickém roce 1939/40 jej navštěvovali čtyři studenti a dalších patnáct hospitantů, zaměstnanců Národního archivu ve Washingtonu.²⁹⁾ Je tedy zjevné, že odtud evropské archivnictví nemohlo čerpat inspirace (spíše tomu bylo díky E. Posnerovi naopak).³⁰⁾ Podobně se věc měla s archivním vzděláváním ve Velké Británii, kde žádný specializovaný institut v této době neexistoval a do archivů byli přijímáni univerzitní absolventi historie či práv. Obdobná situace panovala ve skandinávských zemích.³¹⁾

Jinak tomu ale bylo na evropské pevnině. Zde v meziválečném období existovalo hned několik odborných vzdělávacích institucí. Část z nich fungovala již dříve, jiná část vznikla po roce 1918, z nichž ovšem také některé ještě v meziválečné době zanikly. Dlužno také předeslat, že velká část těchto škol měla v průběhu sledovaného období různé finanční těžkosti a u mnohých z nich hrozilo přerušení výuky, někde dokonce byla zcela zastavena. Na archivní školství tak doléhaly hospodářské krize jak počátku dvacátých let, tak především po roce 1929. V následujícím tedy bude řeč o pařížské École des Chartes, vídeňském Institutu für österreichische Geschichtsforschung (IÖG), berlínském Institutu für Archivwissenschaft (IfA), pražské Státní archivní škole, nizozemské archivní škole v Haagu, bruselské škole, několika italských institucích (Bologna, Florencie, Padova, Vatikán), stejně jako o situaci v Polsku a v Sovětském svazu.³²⁾

Nestarší tradice tedy měly jednoznačně École a IÖG. Obě instituce pojilo několik společných rysů. Především to byla organizační báze. Obě školy nebyly sice přímo spojeny s univerzitou, nicméně jistá vazba na ně existovala. Naopak absentovalo organizační provázání s jakýmkoliv archivem. Dosti podobná byla také základní struktura studijních plánů. Profilovaly se výrazně mediivisticky a společně jim bylo, že se nezaměřovaly výhradně na vzdělávání archivářů, nýbrž také muzeologů či knihovníků.³³⁾ Ostatně poměrně vypovídající je často citovaná statistika, že v době prvního půlstoletí existence IÖG odešla jen jedna třetina absolventů do ar-

²⁷⁾ S. J. Buck, *The training*, s. 88.

²⁸⁾ Viz dále.

²⁹⁾ S. J. Buck, *The training*, s. 88.

³⁰⁾ Wolfgang J. Mommsen, *Ernst Posner, Mittler zwischen deutschem und amerikanischem Archivwesen. Zu seinem 75. Geburtstag*. In: *Der Archivar*, 20, 1967, s. 217–230.

³¹⁾ Ernst Posner, *European experiences in training archivists*. In: *The American Archivist*, 4/1, 1941, s. 26–37, zde s. 27–28.

³²⁾ Mimo tak zůstává Španělsko, kde tamní Escuela de Diplomática vzdělávající archiváře a knihovníky zanikla v roce 1900, viz W. Leesch, *Zur Geschichte*, s. 152.

³³⁾ E. Posner, *European experiences*, s. 29.

chivní praxe.³⁴⁾ Podobná situace panovala také na École, byť zde přeci jen většina absolventů mířila do archivů a množství těch, kteří se uplatňovali v knihovnách, zvláště v meziválečném období klesal.³⁵⁾ Nepříliš výrazná archivní vyhraněnost výuky na IÖG se ale nezměnila ani v meziválečném období. Výzvy ohledně silnějšího zakotvení předmětů vztahujících se k novějším dějinám se objevovaly ještě v roce 1920. Až po odchodu Oswalda Redlicha z čela Institutu se od roku 1929 začaly tyto předměty vyučovat, nicméně například novověká paleografie byla zakomponována do studijního plánu až po druhé světové válce.³⁶⁾ Velmi silně se medievistické zaměření projevovalo ve výuce paleografie a diplomatiky, přesto se zde ale v meziválečném období vyučovaly kurzy novověkých dějin správy či novověké diplomatiky.³⁷⁾

Podobně tomu bylo na pařížské École. Již počátkem století bylo zjevné, že učební osnovy zcela nenaplnují požadavky, které byly kladeny na tehdejší francouzské archiváře. Absolventi École údajně neměli povědomí o raně novověkém materiálu, ba ani pramenech 19. století a po příchodu do archivu, pokud jim byly svěřeny takové fondy či dokonce přejímání písemností od aktuálních původců, tápali. Trvalo potom rok až dva, než se v problematice zorientovali.³⁸⁾ Zvláště naléhavě se ozýval požadavek na zavedení kurzu orientovaného na moderní správu a právo, které byly ku potřebě právě při práci s nejnovějšími fondy.³⁹⁾ Vedle tradičního archiváře-paleografa či archiváře-knihovníka rezonoval ve Francii dvacátých let také požadavek na vyškolení novověkého archiváře (archiviste moderne).⁴⁰⁾ Jak École, tak vídeňský Institut měly obdobné nároky na přijímání frekventantů: absolvování alespoň nějaké části vysokoškolského studia (na École to byl titul bakaláře, na Institutu pět absolvovaných semestrů) spolu se složením přijímací zkoušky.⁴¹⁾ Tímto

³⁴⁾ Michael Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters*. Wien – München 2013, s. 348.

³⁵⁾ Henri Lemaître, *Le chartiste et les bibliothèques*. In: *Les chartistes dans la vie moderne. Causeries faites a la Société de École des chartes*, Paris 1938, s. 9–19, zde s. 10–11: z aktivních absolventů École byly na přelomu dvacátých a třicátých let zhruba dvě třetiny v archivech, jedna třetina v knihovnách; v druhé polovině 20. let se ale trend mezi aktuálními absolventy prohluboval ve prospěch archivářů (mezi čerstvými absolventy už jich byly více než tři čtvrtiny).

³⁶⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 249.

³⁷⁾ Mafred Stoy, *Das Österreichische Institut für Geschichtsforschung 1929–1945*, Wien – München 2007 (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 50), s. 64–65.

³⁸⁾ E. Posner, *European experiences*, s. 35.

³⁹⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 675.

⁴⁰⁾ E. Posner, *European experiences*, s. 35; srov. Camille Bloch, *L'Archivist et la documentation d'histoire contemporaine*. In: *Les chartistes dans la vie moderne. Causeries faites a la Société de École des chartes*, Paris 1938, s. 65–80.

přijímacím režimem se inspirovala například pražská Státní archivní škola, zatímco ostatní evropské instituce představovaly spíše jakési postgraduální studium.

Poměrně staré kořeny měly také italské školy. Jejich nevýhodou ale bývala vešmě silná vazba na zakladatele-pedagoga, s jehož odchodem výuka zpravidla uhasínala.⁴²⁾ Velmi tradičně zde působila vatikánská škola založená roku 1884, ale po roce 1918 tu na univerzitách v Padově, Bologni a Florencii vznikly specializované vzdělávací instituty.⁴³⁾ Tři posledně zmíněné byly založeny kolem poloviny dvacátých let a byly zaměřeny dosti podobně.⁴⁴⁾ Scuolo storico-filologica delle Venetie na padovské univerzitě měla vychovávat odborný personál pro knihovny, archivy a muzea Benátska. Tomuto trojjedinému zaměření odpovídaly také jednotlivé specializace.⁴⁵⁾ Přijímání byli doktoři filozofie a celý kurz trval jeden rok.⁴⁶⁾ Ve stejné době vznikla v Bologni Scuola Biblioteconomica e di Archivistica. Trvala rovněž jeden rok, byla taktéž postgraduálním studiem a její absolvování opravňovalo k činnosti archiváře a knihovníka.⁴⁷⁾ Ve Florencii byl v roce 1925 otevřen kurz (*Scuola per bibliotecari e archivisti paleografi*), který trval tři roky. Bylo možno z něj získat dva druhy osvědčení: buď knihovník-paleograf, nebo archivář-paleograf. Zatímco první dva ročníky byly pro obě specializace více méně společné, ve třetím se již frekventanti dělili. Při absolvování doplňkového čtvrtého ročníku pak bylo možné získat ještě dodatečnou specializaci pro latinskou, či řeckou paleografii, nebo diplomatiku.⁴⁸⁾ Florentský kurz také jako jediný z italských škol poskytoval praktická knihovnická či archivní cvičení. V případě dostatečných znalostí bylo možné uchazečům odpustit první dva ročníky a ti tak nastoupili rovnou do závěrečného roku. Velmi podobně byla koncipována již před první světovou válkou v život uvedená archivní studia při univerzitě v Neapoli, která trvala dva roky.

⁴¹⁾ Wolfgang Leesch, *Das Institut für Archivwissenschaft und geschichtliche Fortbildung (IfA) in Berlin-Dahlem (1930–1945)*. In: Brandenburgische Jahrhunderte. Festgabe für Johann Schultze zum 90. Geburtstag, hrsg. von Gerd Heinrich, Werner Vogel, Berlin 1971 (Veröffentlichungen des Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg, Band 35), s. 219–254, zde s. 228.

⁴²⁾ W. Leesch, *Zur Geschichte*, s. 151.

⁴³⁾ Krátká zpráva viz Bedřich Jenšovský, *Archivní a knihovnické školy v Padově, Bologni a Florencii*. In: ČAŠ, 7, 1929, s. 143.

⁴⁴⁾ Caterina Santoro, *Schulen für Archivare und Bibliothekare (Italien)*. In: *Archivalische Zeitschrift*, 37 (III. Folge, Bd. 4), 1928, s. 276–278.

⁴⁵⁾ 1. pro archivnictví a paleografii, 2. knihovnictví, 3. památkovou péči, 4. historii.

⁴⁶⁾ Archivní specializace se sestávala z historie a správy Benátska, diplomatiky a archivnictví, všeobecné a historické bibliografie a středověkých nářečí Benátska.

⁴⁷⁾ Předměty, které museli absolvovat: latinská paleografie, středověká diplomatika a epigrafika, knihovněda, podle volby starší/novější dějiny, italské dějiny práva, církevní právo a pro juristy libovolná filologická přednáška, pro doktory filozofie přednáška z římského práva.

⁴⁸⁾ C. Santoro, *Schulen für Archivare*, s. 276–278.

V každém ročníku studovalo asi deset až dvanáct frekventantů. Závěrečná zkouška byla jak praktická (paleografie, diplomatika), tak teoretická, přičemž o její náročnosti svědčil fakt, že pravidelně asi pětina studentů zkoušku nezvládla.⁴⁹⁾ Všechny italské školy se tak vázaly na univerzitní prostředí a podobně jako École a vídeňský Institut tak příliš neposkytovaly praktický vzhled do archivní činnosti: s výjimkou florentské a ovšem vatikánské školy (Scuola di Paleografia e di Critica applicata), která postupně měnila svůj název, který se v roce 1923 ustálil do podoby Institutu pro paleografii, diplomatiku a archivistiku. Byla zřízena při vatikánském archivu pro archiváře i uživatele této instituce. Šlo o dvouleté studium zakončené diplomem „paleografo-archivista“, jež poskytovalo jak teoretické výklady, tak praktická cvičení v archivu.⁵⁰⁾ V podstatě na všech italských školách pozorujeme podobně jako u francouzského a rakouského vzoru, a je to patrné i z jejich studijních plánů, silné medievistické zaměření.

Až po roce 1918 vznikly obdobné instituce také v Nizozemí a v Belgii. Na rozdíl od doposud pojednaných škol šlo o úzeji zaměřené koncepce, které nesměřovaly k vzdělávání odborníků ve všech paměťových institucích, ale pouze pro archivní sféru. Obě školy zde navíc byly navázány přímo na archivní prostředí, což se pozitivně projevilo v obsahu studijního plánu. Archivní kurzy při bruselském generálním archivu byly ustaveny v roce 1919 a měly teoretickou i praktickou složku. V teoretické části se studovaly dějiny archivů, historie a organizace belgického archivnictví, zásady třídění a inventarizace, umístění a zařízení archivů, stejně jako konzervace archiválií; poté následovala praktická část v některém z belgických archivů.⁵¹⁾ S obdobnou archivní školou máme co do činění také v nizozemském Haagu, v jejímž čele stanul jeden z nejvýznamnějších archivních teoretiků – Robert Fruin. Vedení školy bylo personálně propojeno s pozicí ředitele Říšského archivu v Haagu (*Rijksarchief Den Haag*). Možnost přijetí do kurzu se nabízel po absolvování univerzitního studia a nezbytné archivní praxi. Jednoroční studium obsahovalo tyto předměty: archivní nauku, paleografii, diplomatiku, chronologii, přehled středověké politické a soudní správy, holandskou správu za republiky a později, středověkou církevní správu a nezbytnou jazykovou průpravu. Zavedení kurzu souviselo s holandským archivním zákonem z roku 1919, podle něhož museli všichni archivní úředníci složit odbornou zkoušku. Jednoroční kurz, jež ovšem na rozdíl od zkoušky nebyl povinný, je k tomu připravoval.⁵²⁾ Ostatně pro-

⁴⁹⁾ *Congres de Bruxelles 1910*, s. 668.

⁵⁰⁾ W. Leesch, *Zur Geschichte*, s. 152.

⁵¹⁾ *Archives générales du Royaume. Travaux du Cours pratique d'Archivéonomie donné pendant les années 1920–1925 par Joseph Cuvelier*, Bruxelles, 1926, dle zprávy Otakara Bauera v ČAS, 7, 1929, s. 140; též Eugenio Casanova, *Archivistica*, Siena 1928², s. 400–401.

⁵²⁾ Václav Klecanda, *Holandské archivy a archivní škola v Haagu*. In: ČČH, 26, 1920, příloha archivnictví, s. 39n.

pojení teorie a praxe je patrné i z každodenního rozvrhu: vyučovalo se dopoledne a odpoledne, nicméně mezi 10. a 13. hodinou účastníci prakticky pracovali v archivu. Kurz byl otevřen v roce 1920 a zpočátku byl zájem značný – každý rok se v něm objevilo 20–30 frekventantů, nicméně po několika letech zájem opadl,⁵³⁾ což bylo způsobeno jednak škrty v rozpočtech archivů, jednak podstatně horšími vyhlídkami na archivní kariéru. V roce 1924 byl navíc drasticky snížen rozpočet školy a v roce 1925 byla zrušena (obnovena byla až po druhé světové válce).⁵⁴⁾ Její uzavření mělo také negativní vliv na frekvenci archivních zkoušek.⁵⁵⁾

O podobnou platformu archivního vzdělávání se usilovalo také v Polsku. Bezprostředně po roce 1917/1918 se objevovala řada návrhů na vyřešení tohoto problému (např. uvažovaný Archivní institut v Poznani).⁵⁶⁾ Po celé meziválečné období se nepodařilo nalézt řešení, které neposkytly ani občasné zařazované přednášky z archivnictví na některých univerzitách (Varšava, Poznaň).⁵⁷⁾ Nicméně určitou náhradou za neexistující archivní školu se staly od roku 1925 organizované archivní kurzy ve Varšavě. K jejich zavedení došlo z iniciativy vedení státních archivů (a tudíž bez přímé vazby na univerzitní prostředí). Šlo zpočátku o zcela neformální setkání zaměřené na studenty či absolventy univerzity, kteří si chtěli doplnit archivní znalosti. Zpočátku dokonce ani nebyly zakončeny žádnou zkouškou, ba ani nedávaly absolventům *de iure* nejmenší výhodu při hledání zaměstnání v archivech.⁵⁸⁾ Kurzy to byly jen krátkodobé: trvaly šest až osm týdnů a samotné přednášky a semináře tak dosahovaly dotace kolem 60 hodin, později 86 hodin; probíhaly každý pracovní den dvě hodiny. Šlo v podstatě tedy o večerní kurzy, z čehož vyplývalo, že se jich mohli účastnit jen zájemci z Varšavy.⁵⁹⁾ Postupně se kurzy specializovaly opravdu na archivnictví a omezovaly výklad ke správnímu a právnímu vývoji. Studijní plán obsahoval tyto přednášky: archivní služba, soukromé archivy, archivní příprava k historickému studiu, vztah archivnictví k pomocným vědám historickým, archivy starého Polska (do konce 18. století), finanční archivy starého Polska, zemské archivy („*grodzkie i ziemskie*“), pruské a rakouské archivy na území Polska, archivy soudní, dějiny archivů po rozpadu Polska, správa a archivy bývalé rakouské části Polska, současná organizace polských státních ar-

⁵³⁾ F. C. J. Ketelaar, *De archiefschool 1919–1969*. In: *Nederlands Archievenblad*, 74, 1970, 120–137, zde s. 125–127.

⁵⁴⁾ F. C. J. Ketelaar, *De archiefschool*, s. 127.

⁵⁵⁾ F. C. J. Ketelaar, *De archiefschool*, s. 127.

⁵⁶⁾ Irena Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe II Rzeczypospolitej*. Poznań 2006, s. 149.

⁵⁷⁾ Irena Mamczak-Gadkowska, *Rozwój szkolnictwa archiwalnego w Polsce XX wieku*. In: *Archiwa Polski i Europy. Wspólne dziedzictwo – różne doświadczenia*. Ed. Alicja Kulecka, Warszawa 2017, s. 197–212, zde s. 201.

⁵⁸⁾ I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe*, s. 153.

⁵⁹⁾ I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe*, s. 153.

chivů, zahraniční archivy a praktická cvičení v archivu (materiál 18. a 19. století).⁶⁰⁾ Jejich koncepce tak byla velmi blízko archivní potřebě a silně byl ve výuce akcentován zvláště novověký materiál. Časová dotace kurzu byla ale menší, než tomu bylo v případě analogií v Belgii či v Nizozemí.

Státní archivní škola, založená v Praze roku 1919, si brala za svůj vzor vídeňský Institut, nicméně její zakladatelé si byli vědomi nutnosti větší praktičnosti výuky. Ta byla zajištěna především napojením na Archiv země České, v jehož prostorách se výuka odbývala. I ona měla finanční problémy podobně jako nizozemská archivní škola či jako berlínský Institut für Archivwissenschaft. Zatímco haagská škola uprostřed dvacátých let zanikla a berlínský Institut se zachraňoval díky napojení na nastupující totalitní režim, pražská Archivní škola dokázala uhájit svou pozici méně drastickými způsoby. Studijní plán byl zaměřen na několik klíčových oblastí: pomocné vědy historické, jazykovou přípravu, správní a právní dějiny; naopak jen okrajově se vzhledem k ostatním okruhům vyučovalo přímo archivnictví⁶¹⁾ a podle některých hlasů tu byl dáván ve výuce příliš velký důraz na středověké období.⁶²⁾ Česká Archivní škola sledovala opačný trend ve srovnání se zahraničními analogiemi. Nebylo to posilování výuky archivnictví, ale právě naopak – ve třicátých letech dochází k rozšiřování portfolia na předměty z muzejní a uměnovědné oblasti. Od svého užšího zaměření tak směřovala spíše k rozšiřování záběru výuky s ohledem na možnosti lepšího uplatnění absolventů a také patrně za účelem svého vlastního zachování. Když v roce 1934 vedení Archivní školy podávalo návrh na změnu učebních osnov ve výše naznačeném duchu, argumentovalo se reálnou praxí v regionech, kde archivář musí zároveň plnit funkci muzejníka, což z jejího pohledu ospravedlňovalo tento posun.⁶³⁾ Byl to ovšem trend zcela opačný než ten, kterým zahraniční archivní vzdělávací instituce směřovaly. Podobně jako École des chartes na počátku století⁶⁴⁾ si Státní archivní škola musela počátkem 20. let hájit svůj vzdělávací monopol proti snahám Německé univerzity v Praze zřídit pro německou menšinu vlastní archivní výuku. Vypracované, ale nerealizované os-

⁶⁰⁾ I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe*, s. 155.

⁶¹⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 252.

⁶²⁾ Václav Davídek, *Cestou necestou*. Ed. Renata Kuprová, Praha 2019, s. 54, 100. Václav Davídek studoval Státní archivní školu v letech 1934–1937. Jako student se zabýval především dějinami zemědělství a venkova raného novověku a 19. století. V pamětech, které sepsal počátkem 70. let, vzpomínal také na svá studia: ve výuce podle jeho názoru naprosto chyběly přednášky o novověkém správním vývoji i o patrimoniální správě. Se studiem na Archivní škole tak „nebyl zcela spokojen“ (*tamtéž*, s. 54) a tato instituce tak – alespoň pro něj – „neposkytovala žádoucí archivní vzdělání“ (*tamtéž*, s. 100).

⁶³⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 267; Jan Kahuda, *Československá archivní společnost*. In: SAP, 65, 2015, s. 175–276, zde s. 259–263.

⁶⁴⁾ E. Posner, *European experiences*, s. 29.

novy Německé archivní školy se ovšem velmi silně inspirovaly vzorem Státní archivní školy a z hlediska skladby výuky nepřinášely žádné výraznější novinky.⁶⁵⁾

Nejprogresivnější vzdělávací institucí v oblasti archivnictví se ale stal Institut für Archivwissenschaft und geschichtliche Fortbildung (IfA) v Berlíně-Dahlemu, který vznikl v roce 1930.⁶⁶⁾ Vedle archivních kurzů v Mnichově⁶⁷⁾ docházelo na území Německa již v předchozích desetiletích k pokusům o zakládání archivních učilišť. Poprvé díky iniciativě Paula Fridolina Kehra v Marburku v roce 1894, nicméně této škole byl vyměřen jen krátký čas trvání.⁶⁸⁾ Marburská škola byla původně svázána se zkušební archivní komisí, před níž museli stanout všichni uchazeči o státní archivní službu v Prusku. Komise se v roce 1904 přesunula do Berlína a právě zde došlo ve dvacátých letech opět díky Paulu Fridolinu Kehrovi k vytvoření jakési zárodečné archivní školy, i když se frekventanti omezovali pouze na zaměstnance *Geheimes Staatsarchiv*. Vytvořil se tím nicméně základ budoucího IfA i po stránce personální.⁶⁹⁾ Podobně jako jiné archivní školy byl IfA určen pro univerzitní absolventy (nebyly zde také klasické přijímací zkoušky). Důležité bylo, že byl zřízen v úzké vazbě na Generální ředitelství pruských archivů (*Generaldirektion der preußischen Archive*) a jeho spojení s univerzitním prostředím bylo spíše vedlejší. Výuka trvala tři semestry a navazovala na ni půlroční praxe v některém z pruských státních archivů.⁷⁰⁾ Prvotní koncepce zakladatele Institutu – tehdejšího generálního ředitele pruských archivů Adolfa Brackmanna – směřovala k poskytnutí vzdělání budoucím archivářům a také historikům usilujícím o univerzitní kariéru. Tuto myšlenku se dařilo naplňovat jen zpočátku, záhy dochází k zúžení výuky výlučně na archivní oblast.⁷¹⁾ Ta se tak koncentrovala do několika zásadních okruhů: za prvé to byly pomocné vědy historické, zadruhé jazyky,⁷²⁾ dále potom vedle právních

⁶⁵⁾ Tomáš Velička, *Archivní vzdělávání v Československu: sudetoněmecké souvislosti*. In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 61/2, 2021 (v tisku).

⁶⁶⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 221.

⁶⁷⁾ *Srov. studii: Hans Rall, Die Anfänge der Bayerischen Archivschule*. In: *Mélanges offerts par ses confrères étrangers à Charles Braibant, directeur général des archives de France*, Brüssel 1959, s. 377–395, kterou jsem ale neměl k dispozici.

⁶⁸⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 224; *srov. Wolfgang Blöss, Anfänge archivarischer Berufsausbildung in Deutschland. Die „Archivschule“ in Marburg 1894*. In: *Archivmitteilungen*, 9, 1959, s. 52–59.

⁶⁹⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 225; Pauline Puppel, *Die „Heranziehung und Ausbildung des archivalischen Nachwuchses“. Die Ausbildung am Institut für Archivwissenschaft und geschichtswissenschaftliche Fortbildung in Berlin-Dahlem (1930–1945)*. In: *Archivarbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933*, hrsg. von Sven Kriese, Berlin 2015, s. 335–370, zde s. 338.

⁷⁰⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 229.

⁷¹⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 230–231.

⁷²⁾ Výuka germanistiky, francouzštiny, postupně zavedeny také kurzy polštiny (povinná pro ty, kteří

dějin byla velká pozornost věnována archivnictví a dějinám správy (jak na centrální, tak regionální úrovni) – právě v tomto segmentu předmětů vyučovali Adolf Brennecke⁷³⁾ a Heinrich Otto Meissner. A k nim přistupovaly drobnější předměty realizované zvláště mezi semestry.⁷⁴⁾ Institut dokázal využít zvýšené poptávky po archivářích v souvislosti s uplatňováním rasových zákonů.⁷⁵⁾ V průběhu třicátých let také zde ovšem docházelo k antisemitským čistkám jak mezi pedagogy,⁷⁶⁾ tak mezi studenty a Institut se plně přimkl k nové ideologii.⁷⁷⁾ Celkem jím prošlo mezi lety 1930–1945 devět ročníků – až do roku 1939 bylo v každém z nich okolo 15–20 frekventantů.⁷⁸⁾ Naprostá většina z nich se dala na archivní dráhu a absolventi IfA ovlivňovali podobu německého archivnictví i po roce 1945: jak v NSR, tak v NDR.⁷⁹⁾

Specifické postavení měla výuka archivnictví v Sovětském svazu. V době před rokem 1917 se tu pojila s univerzitami – v Petrohradě a Moskvě: zde ale měla charakter obecnějšího studia zaměřeného širěji na historické vědy (historii, archeologii, dějiny umění, archivnictví a etnografii).⁸⁰⁾ Až po převratu na obou univerzitách vznikly samostatné archivní běhy (zanikly však poměrně záhy ještě v první polovině dvacátých let), vlastní archivní kurzy pořádal v prvním poválečném deceniu také moskevský Glavarchiv.⁸¹⁾ V průběhu dvacátých let postupně uzrával plán na vznik samostatné archivní školy, k čemuž došlo až počátkem třicátých let. V Moskvě vznikl v roce 1931 *Istoriko-Archivnyj Institut* (IAI) – Историко-архивный институт (ИАИ).⁸²⁾ První léta jeho existence byla velmi překotná, neboť dochá-

šli do archivů na východě Pruska, později byla sice již jen fakultativní, ale ve východních archivech se její znalost očekávala, *srov.* P. Puppel, *Die Ausbildung am Institut*, s. 349.

⁷³⁾ Adolf Brennecke, *Exposé des Lehrgangs an der Archivschule in Berlin-Dahlem, 1930er-Jahre*, in: Adolf Brennecke, *Gestalten des Archivs. Nachgelassene Schriften zur Archivwissenschaft*, hrsg. von Dietmar Schenk, Hamburg 2018, s. 145–150.

⁷⁴⁾ Archivy průmyslových komor, konzervace, knihověda, finanční dějiny, numismatika, dějiny umění, hospodářské dějiny, dějiny kartografie, archivy zvláštního významu, dějiny novin, *srov.* W. Leesch, *Das Institut*, s. 237–238.

⁷⁵⁾ P. Puppel, *Die Ausbildung am Institut*, s. 343.

⁷⁶⁾ Jednou z jejich obětí byl Ernst Posner, který po vynucené emigraci působil, jak již bylo zmíněno, v archivní sféře v USA.

⁷⁷⁾ P. Puppel, *Die Ausbildung am Institut*, s. 358.

⁷⁸⁾ Jejich seznamy viz W. Leesch, *Das Institut*, s. 242nn.

⁷⁹⁾ P. Puppel, *Die Ausbildung am Institut*, s. 362.

⁸⁰⁾ Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт в истории отечественной высшей школы 1930–2020*, Москва 2020², s. 34–35.

⁸¹⁾ Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 38–39.

⁸²⁾ Později Moskovskij Gosudarstvennyj i Istoriko-Archivnyj Institut (MGIAI) – Московский государственный и Историко архивный институт (МГИАИ).

zelo k častým změnám učebních plánů, délky studia či vedení Institutu doslova za pochodu a podobně jako v nacistickém Německu i zde docházelo k politicky, resp. třídně motivovaným čistkám (např. první ředitel Institutu zahynul po internaci v lágru).⁸³⁾ Řada původních experimentů (týkaly se i formy výuky) se odrážela rovněž v představách o délce studia: z původně dvouletého, přes dvouapůlleté, tříleté až od roku 1934 ke čtyřletému.⁸⁴⁾ Od počátku měla škola charakter vysokoškolského pracoviště, jakkoliv existovalo i úzké napojení na Centrální archiv SSSR. Záhy zde vznikaly jednotlivé katedry (katedra domácích dějin, katedra obecných dějin a komunistické internacionály, katedra pomocných věd historických, později i další).⁸⁵⁾ Sovětský archivní institut měl oproti ostatním evropským školám, jak naznačeno, mnohá specifika. Patřila sem například skutečnost, že účast v tomto učebním plánu nahrazovala fakticky univerzitní vzdělání v oboru. Jinou věcí byly poměrně směle plány týkající se počtu studujících, které počítaly během prvních pěti let jeho existence s vyškolením více než 550 nových archivářů.⁸⁶⁾ I přesto, že reálná čísla byla nižší – od dvanácti v prvních letech, až po čtyři až šest desítek absolventů v jednotlivých ročnících v druhé polovině třicátých let⁸⁷⁾ – šlo o výrazně masovější záležitost, než u srovnatelných evropských škol, které měly spíše prominentní charakter v ročnících, které čítaly nanejvýš 20 osob (ale často i méně). Do roku 1941 opustilo školu více než 400 absolventů.⁸⁸⁾ Rozdílem oproti jiným evropským odborným institutům byl také adekvátně rozsáhlý pedagogický personál. Provoz Institutu byl ale silně ovlivňován ideologickými aspekty – ty se promítaly nejen do složení výuky a profilu absolventů (existovaly zde různé specializace: např. archivář-agitátor, archivář-metodik, archivář ve státních archivech, archivář ve stranických archivech),⁸⁹⁾ ale i do každodenního života (povinná účast studentů na brigádách v těžkém průmyslu)⁹⁰⁾ a v neposlední řadě měly vliv na kritéria, která se uplatňovala při přijímání studentů, kde mělo být cílem „vytvořit nové, rudé kádry na současném novém marxisticko-leninském základě“.⁹¹⁾

V celkovém pohledu tak lze v meziválečné Evropě zaznamenat několik specializovaných archivních institucí. Můžeme je schematicky rozdělit do dvou skupin.⁹²⁾

⁸³⁾ Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 47nn. Takových případů bylo ale více, srov. *tamtéž*, s. 54.

⁸⁴⁾ W. Leesch, *Zur Geschichte*, s. 153.

⁸⁵⁾ В. И. Вяликов, В. А. Муравьев, *Московский государственный историко-архивный институт (к 50-летию со дня открытия)*. In: Советские архивы, 1980/6, s. 23–31, zde s. 25.

⁸⁶⁾ Т.И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 46.

⁸⁷⁾ Т.И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 67.

⁸⁸⁾ В.И. Вяликов, В.А.Муравьев, *Московский государственный*, s. 25.

⁸⁹⁾ Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 58–59.

⁹⁰⁾ Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 50.

⁹¹⁾ Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 40.

V první se nacházejí školy, které vznikaly vesměs v průběhu 19. století a byla pro ně typická vazba na univerzitní prostředí a naopak absence užšího propojení s praktickým archivnictvím. Z těchto příčin byla také jejich výuka velmi silně orientována v souladu s tehdejšími zaměřením pomocně-vědního diskurzu na středověké období.⁹³⁾ Z hlediska praktických archivních potřeb bylo ale takové vzdělání příliš jednostranné. Tyto školy ovšem na druhé straně poskytovaly vzdělání nejen pro archivní, ale často také muzejní či knihovnickou sféru, a tudíž nelze jejich dopad hodnotit výlučně archivní optikou.

Po roce 1918 vzniklo na evropském kontinentu hned několik nových archivních škol. Mají vesměs společné to, že jsou již produktem přímo archivních iniciativ a jejich vazba na univerzity má spíše nepřímou povahu. Personálním, ale také prostorovým propojením s archivy u nich byla zajištěna lepší komunikace mezi teorií a praxí. Ne všude se ovšem dospělo k vytvoření samostatných vzdělávacích institucí, nicméně – jak jsme slyšeli v případě Polska – pak varianta v podobě krátkodobých školení mohla přinést vcelku dobré, byť asi jen dočasné řešení. Společným jmenovatelem těchto „nových“ škol je také postupná specializace výlučně, nebo takřka výlučně na archivní sféru. Tyto „nové“ instituce tak již vyrůstají z potřeb státních archivů⁹⁴⁾ (a také pro ně představují hlavní rezervoár archivního dorostu) a nikoliv výzkumu pomocných věd historických či s ohledem na personální zajištění dalších paměťových institucí. Pomocné vědy historické sice zůstávají i nadále klíčovou složkou jejich výuky, ta se nicméně neomezuje pouze na ně a není na tento segment kladen přehnaný důraz. Vedle nich jsou ale i po roce 1918 zakládány, byť v menší míře, tradičněji koncipované instituty zaměřené také na výchovu knihovníků a muzejníků (sem patří většina italských škol a také Státní archivní škola v Praze).

Díky těmto oborovým institucím tak postupně docházelo k profesionalizaci archivnictví. V prvním kroku tohoto procesu tak zaznamenáváme snahy o vyprofilování vlastní profese a definici vlastní identity, teprve v další fázi šlo o důraz na společenský obraz archivů a zájmy osob, které je využívaly. Tento stav konstatoval Theo Thomassen pro meziválečné nizozemské archivnictví a zdůrazňoval, že kvantita nových archivářů nemusela znamenat vždy kvalitu a zvýšení prestiže oboru navenek.⁹⁵⁾ Obdobnou situaci bychom mohli konstatovat i pro jiné evropské země – v době meziválečné s výjimkou těch států, kde panoval tuhý totalitní režim (především Německo a Sovětský svaz). Jeho ideologie potom pronikala nejen do podoby studijních plánů,⁹⁶⁾ ale odrážela se také v perzekuci (ať už z antisemitských,

⁹²⁾ Tak je dělil také Ernst Posner (E. Posner, *European experiences*, s. 29); jinou systematiku najdeme u Wolfganga Leesche (W. Leesche, *Zur Geschichte*, s. 156).

⁹³⁾ E. Posner, *European experiences*, s. 29.

⁹⁴⁾ E. Posner, *European experiences*, s. 29.

⁹⁵⁾ T. Thomassen, *Kennis of macht*, s. 201–203.

nebo třídních popudů) pedagogů či studentů. Rozporný je tu zvláště příklad Německa (a především Pruska) třicátých let, které bylo v oblasti archivní teorie i vzdělávání velmi progresivní, kde byly archivy (včetně archivního vzdělávání) instrumentalizovány, nebo se daly samy do služeb nacistického režimu.⁹⁷⁾ Tím více je tento vývoj důležitý, neboť v oblasti archivního vzdělávání právě německé (pruské) prostředí představovalo v meziválečné Evropě špičku – přesto ani ono nezařučilo nezneužití oboru (ať už ze strany vládnoucí moci, nebo samotných archivářů).⁹⁸⁾

Zcela úmyslně byla doposud řeč o archivářích-mužích coby objektu odborného archivního vzdělávání. Byl to záměr, neboť v meziválečném období se ženy v archivní sféře – jakožto odborné archivářky (stranou ponechme jejich působení na různých pomocných pozicích) – téměř neuplatňovaly. Jejich přijímání do státních archivních služeb bylo velmi komplikované a ani v nestátní sféře to nebylo o mnoho lehčí. Všimněme si proto alespoň krátce ve vzájemném srovnání situace v Československu, Prusku a Rakousku. V každé z těchto zemí existovala specializovaná archivní vzdělávací instituce, nicméně vstup do odborné praxe měly ženy všude obtížný.

Berlínský *Institut für Archivwissenschaft* ve zkoumaném období (od jeho založení do vypuknutí druhé světové války) absolvovalo jen velmi málo žen. Hned tři se nacházely ve druhém kurzu v letech 1931–1933 (Anneliese Birch-Hirschfeld, Herta

⁹⁶⁾ Obvykle se pro tyto předměty v různých obměnách používal termín politická výchova. Na berlínském Institutu byly zavedeny po nástupu Ernsta Zipfela do pozice jeho ředitele v roce 1936, srov. Tobias Winter, *Die deutsche Archivwissenschaft und das „Dritte Reich“ Disziplingeschichtliche Betrachtungen von den 1920ern bis in die 1950er Jahre*, Berlin 2018, s. 213; v edukaci sovětských archivářů byly přítomny již od počátku, například ve specializaci archivář stranických archivů tyto předměty dokonce převládaly, srov. Т. И. Хорхордина, *Историко-архивный институт*, s. 58–59.

⁹⁷⁾ T. Winter, *Die deutsche Archivwissenschaft*, s. 26.

⁹⁸⁾ Jako první na tento problém upozornil Karl Heinz Roth, *Klios rabiate Hilfstruppen. Archivare und Archivpolitik im deutschen Faschismus*. In: *Archivmitteilungen*, 41, 1991, s. 1–10; dále: Stefan Lehr, *Ein fast vergessener „Osteinsatz“: Deutsche Archivare im Generalgouvernement und im Reichskommissariat Ukraine*, Düsseldorf 2007 (Schriften des Bundesarchivs, Band 68); hned několik příspěvků se této problematice věnovalo ve sborníku ze 75. sjezdu německých archivářů: *Das deutsche Archivwesen und der Nationalsozialismus. 75. Deutscher Archivtag 2005 in Stuttgart*, hrsg. von Robert Kretschmar, Essen 2007, kapitola „Geraubte, beschlagnahmte und missbrauchte Archive“, s. 82nn.; nejnověji viz Christian Fuhrmeister, *Die Mediävisten in der „Abteilung Archiv- und Bibliotheksschutz“ in der Deutschen Militärverwaltung in Italien 1944 (und 1945)*. In: *Das Reichsinstitut für ältere deutsche Geschichtskunde 1935 bis 1945 – ein „Kriegsbeitrag der Geisteswissenschaften“? Beiträge des Symposiums am 28. und 29. November 2019 in Rom*, hrsg. von Arno Mentzel-Reuters, Martina Hartmann und Martin Baumeister, Wiesbaden 2021, s. 103–112.

Mittelberger a Katharina Weber), ale později bylo jejich zastoupení minimální: ve čtvrtém kurzu (1934–1935) to ještě byla později známá medievistka Edith Ennen a Klothilde von Olshausen, v pátém v letech 1936–1937 potom Charlotte Knabe.⁹⁹⁾ Prvních šesti – předválečných – kurzů se zúčastnilo celkem 105 osob,¹⁰⁰⁾ z čehož tedy bylo 5,7 % žen. Důvodem takto nízkého zájmu byla v podstatě nemožnost vstupu ženy do státních archivních služeb nejen v Prusku,¹⁰¹⁾ ale i jinde v Německu.¹⁰²⁾

Vídeňský IÖG byl ženám otevřen až po roce 1929. Do té doby mohly skládat na nejvyšší doplňovací zkoušku. Nicméně archivářky-odbornice se ojediněle objevovaly v rakouských archivech již předtím.¹⁰³⁾ Do výbuchu druhé světové války Institut absolvovaly pouze dvě ženy (k nárůstu jejich účasti došlo potom za války).¹⁰⁴⁾ První ženou absolventkou byla Hertha Bittner,¹⁰⁵⁾ dcera Ludviga Bittnera, navštěvující coby außerordentliches Mitglied 37. kurz v letech 1929–1931.¹⁰⁶⁾ Druhou ženou, která úspěšně studium ukončila, byla Irmtraut Lindeck-Pozza navštěvující 40. kurz IÖG v letech 1935–1937.¹⁰⁷⁾ Vedle dvou úspěšných absolventek se na Institutu ale objevily ještě další ženy, které ovšem studium řádně nezakončily: Irmgard Jung navštěvující kurz let 1931–1933, která pocházela z českých zemí (narozena 1912 v Jihlavě, střední školu studovala v Opavě, univerzitu v Praze);¹⁰⁸⁾ stejného kurzu se zúčastnily též Elise Kaufmann¹⁰⁹⁾ a Marry Prescott Parsons ze Spojených států amerických, působící postupně v několika amerických knihovnách.¹¹⁰⁾ Coby poslední frekventantka IÖG před vypuknutím druhé světové války figurovala Elisabeth Mayer-Marthaler zúčastnivší se 41. kurzu v letech 1937–1939, která však kvůli odporu vůči nacistickému režimu musela Institut a vídeňskou univerzitu opustit a dostudovala posléze na univerzitě v Curychu.¹¹¹⁾ Od roku 1929,

⁹⁹⁾ T. Winter, *Die deutsche Archivwissenschaft*, s. 129–130.

¹⁰⁰⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 242–245.

¹⁰¹⁾ T. Winter, *Die deutsche Archivwissenschaft*, s. 129–130.

¹⁰²⁾ T. Winter, *Die deutsche Archivwissenschaft*, s. 175.

¹⁰³⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 353.

¹⁰⁴⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 353–354.

¹⁰⁵⁾ Srov. Thomas Just, *Ludwig Bittner (1877–1945). Ein politischer Archivar*. In: *Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Porträts*, hrsg. von Karel Hruza, Wien – Köln – Weimar 2008, s. 283–305, zde s. 303.

¹⁰⁶⁾ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 318.

¹⁰⁷⁾ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 352.

¹⁰⁸⁾ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 330.

¹⁰⁹⁾ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 331.

¹¹⁰⁾ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 333.

¹¹¹⁾ M. Stoy, *Das Österreichische Institut*, s. 372.

kdy se IÖG otevřel ženám, do roku 1939 zde studovalo 92 osob, z čehož úspěšně závěrečnou zkoušku složily dvě ženy, avšak jejich celkový podíl (tedy šest) mezi studujícími byl velmi nízký – 6,3 %.

Jak vypadala situace na pražské Archivní škole? Celkem zde do roku 1939 nalezneme 12 žen, které toto studium úspěšně zakončily. Zatímco prvního kurzu se účastnila v letech 1919–1921 jediná frekventantka, Věra Kosinová, ve druhém již bylo dokonce pět žen (Marie Černá, Božena Kubíčková, Milena Linhartová, Marie Opočenská a Blažena Rynešová).¹¹²⁾ Výkyvy v jejich zastoupení dál pokračovaly: třetího kurzu se neúčastnila žádná, ve čtvrtém (1924–1927) figurovaly znovu ve větším počtu (Marie Frýzová, Helena Kloboučková a Anna Vavroušková), od konce 20. let ale jejich počet přeci jen již klesal. Zatímco pátý kurz v letech 1929–1931 absolvovala pouze Zdeňka Karlová a v šestém kurzu nebyla jediná zástupkyně něžného pohlaví, v sedmém kurzu se objevily dvě absolventky (Marie Jelínková a Marie Kořínková), pak v posledním předválečném kurzu nebyly zastoupeny vůbec.¹¹³⁾ Na rozdíl od rakouského či pruského prostředí se zde odborně vzdělaným ženám tu a tam dařilo proniknout do archivní služby na pozice odborných pracovníků. Ženám velmi otevřený byl Archiv země České, kde působilo – byť na různých pomocných, zvláště kancelářských pozicích – větší množství žen. Na pozici odborné archivářky se zde prosadila v roce 1925 Věra Kosinová.¹¹⁴⁾ Ještě přátelštější vůči přijímání ženských pracovníků (být opět zpočátku na místech pomocných kancelářských úřednic či pomocných vědeckých sil) byl ovšem Archiv Hlavního města Prahy. V meziválečné době zde na místech vysokoškolsky vzdělaných archivářek působily hned čtyři ženy. Jako první to byla od roku 1925 Božena Kubíčková,¹¹⁵⁾ krátkodobě zde působily Marie Frýzová-Válková (1931–1932)¹¹⁶⁾ a Vlasta Melicharová (1932–1933), jež ale nebyla absolventkou Archivní školy,¹¹⁷⁾ a od roku 1935 byla na pozici archivní úřednice zaměstnána Zdeňka Karlová.¹¹⁸⁾ Lepšímu uplatnění žen archivářek v první Československé republice¹¹⁹⁾ odpoví-

¹¹²⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 298–299.

¹¹³⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 299.

¹¹⁴⁾ Jaroslava Hoffmannová, *První generace žen v pražských archivech*. In: *Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996 (Documenta Pragensia 13), s. 327–337, zde s. 329.

¹¹⁵⁾ Ta ovšem v archivu zůstala pouze do roku 1929, když se vdala za profesora právnické fakulty Masarykovy univerzity Františka Čádu a odstěhovala se za ním do Brna, viz František Holec, *Archiv hlavního města Prahy. Kapitoly z dějin 1851–2001*, Praha 2006 (Documenta Pragensia Monographia, volumen 22), s. 89.

¹¹⁶⁾ F. Holec, *Archiv hlavního města Prahy*, s. 90–91; ta se však záhy dostala do osobního konfliktu s ředitelem archivu Václavem Vojtíškem a v roce 1932 přešla do Městské knihovny.

¹¹⁷⁾ J. Hofmannová, *První generace*, s. 330–331.

¹¹⁸⁾ F. Holec, *Archiv hlavního města Prahy*, s. 93.

dalo také jejich větší zastoupení mezi absolventy Archivní školy – z 57 osob, které zde studium úspěšně uzavřely (prvních osm kurzů), bylo hned 12 žen, tedy zhruba jedna pětina (přesně 21 %) a tudíž podstatně více, než tomu bylo v berlínském IfA a vídeňském IÖG.

POŽADAVKY PRO ARCHIVNÍ SLUŽBU

Problematika archivního vzdělávání je úzce spjata s otázkou rekrutace archivářů a požadavky na ně kladenými. Zde na jedné straně musíme rozlišovat státní, na straně druhé nestátní archivy. Zatímco u posledně jmenovaných obecnější pravidla zpravidla nefungovala a vše bylo velmi individuální, u státních archivů vidíme v jednotlivých evropských zemích postupnou snahu po standardizaci nároků na přijímané archiváře. Ve Francii bylo podmínkou vstupu do archivní služby ve státních archivech absolutorium z École a titul archivář-paleograf. K uplatnění těchto pravidel došlo v několika krocích, ale definitivně od roku 1887.¹²⁰⁾ Jen krátce na to (od roku 1893) bylo obdobné pravidlo zavedeno v Belgii. Archivní zkouška se sestávala z belgických politických a správních dějin, paleografie a středověkých jazyků užívaných v této oblasti.¹²¹⁾ Kdo ale nestudoval historii, musel absolvovat ještě první historickou část.¹²²⁾

V Rakousku, kde nebylo archivnictví do té míry centralizováno, šlo o postupný proces. Ještě na konci 19. století nebylo archivní vzdělání nutným předpokladem pro vstup do archivní služby – např. ve vojenských archivech měli přednost důstojníci. Postupně se v jednotlivých sekcích archivnictví prosazoval požadavek odborného vzdělání: příslušné předpisy formulovala zvláště Archivní rada a důraz byl kladen na složení státní zkoušky na IÖG.¹²³⁾ Dotvářel se tak postupný přerod z archiváře-juristy v odborně vzdělaného pracovníka a bylo tak činěno zadost postulátům vyjadřovaným na Mezinárodním kongresu archivářů a knihovníků v Bruselu v roce 1910, nicméně k úplnému monopolu na vzdělávání archivářů IÖG

¹¹⁹⁾ Právě v meziválečném období stoupá množství studentek na univerzitě, největší zastoupení měly na Filozofické fakultě UK, *rov. Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, edd. Milena Lenderová – Božena Kopiczková – Jana Burešová – Eduard Maur, Praha 2009, s. 441–442; *rov. též Jaroslava Hoffmannová, Ženy v archivnictví*. In: Archiváři ve XX. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 18.–19. září 2001 v Jindřichově Hradci, Jindřichův Hradec 2002, s. 13–18.

¹²⁰⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 227.

¹²¹⁾ Lawrence D. Geller, *Joseph Cuvelier, Belgian Archival Education, and the First International Congress of Archivists, Brussels 1910*. In: *Archivaria*, 16, 1983, s. 26–34, zde s. 27; šlo tu o latinu, francouzštinu, vlámsštinu plus další jazyk dle výběru (z němčiny, angličtiny, španělštiny nebo italský).

¹²²⁾ L. D. Geller, *Joseph Cuvelier*, s. 30.

¹²³⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 339.

stejně nedospěl.¹²⁴⁾ Až v roce 1927 byly sjednoceny požadavky na přijetí do archivní služby tím způsobem, že bylo vyžadováno absolutorium na filozofické nebo právnické fakultě – v případě neabsolvování IÖG potom bylo nutné složit tamní doplňovací zkoušku. Také jednotlivé spolkové země k tomuto ustanovení přistupovaly: Korutany v roce 1932, Horní Rakousy o čtyři roky později a další po roce 1945.¹²⁵⁾ Tento proces měl i svou negativní stránku: docházelo mezi archiváři k jakémusi kastování na Institutler a Nicht-Institutler.¹²⁶⁾ Svěbytná situace ale panovala u ostatních nestátních archivů. Postupně se v meziválečném období částečně dařilo profesionalizovat také sféru městských archivů, kde se stále častěji objevovali absolventi IÖG. Nebylo tomu tak ovšem zdaleka všude.¹²⁷⁾

V Prusku existovala přesná pravidla pro přijetí do státní archivní služby: byla jimi nutnost složení archivní zkoušky. Zkušební komise nejprve sídlila, jak již o tom byla řeč shora, v Marburku, po roce 1904 v Berlíně.¹²⁸⁾ Po roce 1919 platila podobná pravidla také v Nizozemí¹²⁹⁾ – zde zájemci museli skládat archivní zkoušku sestávající z archivní nauky, paleografie, diplomatiky, chronologie, nizozemských středověkých správních a právních dějin, novějších správních dějin a středověkých církevních správních dějin.¹³⁰⁾ V Itálii fašistický režim uložil povinnost ve všech archivech přechovávajících materiál starší roku 1870 dosazení certifikovaných archivářů (u menších archivů alespoň ředitelů).¹³¹⁾ I v Polsku sledujeme takový proces. Zaměstnanci státních archivů byli povinni po roce 1919 skládat archivní zkoušku, osvobození z ní byli jenom odborní pracovníci, zaměstnaní v archivech před rokem 1920. Kandidáti museli dosáhnout věku 21 let, mít za sebou již přinejmenším osm semestrů vysokoškolského studia historického nebo právnického směru. Zkouška se týkala archivnictví, spisové služby, pomocných věd historických a historie, stejně jako čtení a porozumění latinským, polským, německým a staroslovanským textům. Zkouška byla inovována v roce 1925, kdy ověřovala znalost státního práva, správního práva, správy archivů, archivních předpisů a dějin správy.¹³²⁾

¹²⁴⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 340.

¹²⁵⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 341.

¹²⁶⁾ M. Hochedlinger, *Österreichische Archivgeschichte*, s. 341.

¹²⁷⁾ Martin Scheutz, *Forschen, Bewerten und Skartieren. Stadtarchivare als Geschichtsforscher in Vergangenheit und Gegenwart*. In: Normen und Ethos. Schreiben Archivarinnen und Archivare Geschichte?, hrsg. von Jens Blechner, Sabine Happ, Juliane Mikoletzky, Leipzig 2018, s. 55–95, zde s. 84–85.

¹²⁸⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 223.

¹²⁹⁾ F. C. J. Ketelaar, *De archiefschool*, s. 125.

¹³⁰⁾ V. Klecanda, *Holandské archivy*, s. 43.

¹³¹⁾ Došlo k tomu ovšem až v roce 1939, viz E. Posner, *European experiences*, s. 30.

¹³²⁾ I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe*, s. 122–123.

V mnohých evropských státech se také v meziválečné době prosadil model vyšší a nižší archivní služby. Až doposud jsme mluvili výhradně o vyšší archivní službě, archivářích prvního stupně, nebo ať se tento model nazýval jakkoliv. Zatímco v Bavorsku existovala nižší archivní služba již od roku 1924, v Prusku byla cesta k jejímu uzákonění složitější. O zavedení takového režimu archivní služby, který by pomohl odlehčit pracovní zátěž odborným archivářům,¹³³⁾ se uvažovalo v pruském prostředí již na začátku 20. let. Iniciátorem těchto snah se stal zřejmě Státní archiv ve svobodném městě Gdaňsku.¹³⁴⁾ Pro přijetí na takové místo se předpokládalo složení maturity a nutnost dvouletého studia, které se mělo dělit na půl mezi teoretickou a praktickou přípravu. Poté by následovala písemná i ústní zkouška.¹³⁵⁾ Šlo tu tak o poměrně výjimečnou aktivitu, v jejímž rámci se měly spojit jak státní, tak nestátní archivy, popřípadě připojit ještě knihovny. Potřeba zajištění spíše mechanických prací, na něž by stačily i méně školené síly a které vyčerpávaly cenný čas archivních odborníků, tak nepochybně byla tématem, které bylo mnohde v pruském archivnictví pocíťováno jako aktuální. Šlo tu také jinými slovy o institucionální zaštitění celého nápadu, který by byl lépe zvládnutelný i ve spojení s knihovnami.¹³⁶⁾ Každopádně trend propojení výuky pro archiváře a knihovníky byl silnějším proudem, který nalézal sluchu v jednotlivých regionech – a zvláště tam, kde na místní úrovni byly archiv a knihovna prostorově či institucionálně propojeny, jako tomu bylo například v Drážďanech. V této diskusi se poukazovalo zvláště na to, že v mnoha ohledech je náplň práce knihovníka i archiváře (střední služby) velmi podobná.¹³⁷⁾ Na druhé straně ale zazníval také hlas varující před přílišným sbližováním: upozorňovalo se na to, že jakkoliv je ve vzdělávání obou oborů mnoho blízkého, přívrženci jejich společného vzdělávání dávají důraz spíše na technickou (katalogizace, pořádání) a mechanickou stránku věci a méně na jejich podstatu.¹³⁸⁾

Je pravdou, že sbližování obou profesí probíhalo i jinde než jen v Prusku. Už bylo zmíněno, že *École des chartes* a částečně též Institut für österreichische Geschichts-

¹³³⁾ Šlo tady hlavně o vyřizování rodopisných dotazů, vytváření různých kartoték, správu knihovny apod.

¹³⁴⁾ Tento návrh poznáváme díky korespondenci mezi ním a Městským archivem ve Vratislavi (jeho ředitelem Arndtem Wendtem) v roce 1921, viz Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 42409.

¹³⁵⁾ Pro ústní zkoušky by bylo předepsáno: základy pruské a německé historie, základy latiny, základy středo- a dolnoněmčiny, francouzština, základy paleografie, diplomatiky a archivnictví, stenografie, psaní na stroji; pro písemnou zkoušku: přepsání a překlad listiny.

¹³⁶⁾ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 42409.

¹³⁷⁾ Georg Hermann Müller, *Von Bibliotheken und Archiven. Drei Vorträge*, Dresden 1925, s. 69.

¹³⁸⁾ Samuel Flagg Bemis, *The Training of Archivists in the United States*. In: *The American Archivist*, 2/3, 1939, s. 154–161, zde s. 157, jenž odkazuje na nedobrou praxi v některých středoamerických archivech, které byly nevhodně uspořádány podle knihovnického decimálního systému.

forschung poskytovaly vzdělání pro obě sféry. Ve Francii byly dokonce oba paměťové segmenty spravovány na nejvyšší úrovni společně, v některých státech docházelo ke vzniku společných profesních spolků (tak tomu bylo v Belgii¹³⁹⁾) a také odborných periodik (Francie, Španělsko, Belgie, Portugalsko).¹⁴⁰⁾ K podobnému dialogu na bázi vzdělávání směřovala také situace v Polsku, kde se v průběhu dvacátých let uvažovalo o vzniku vyšší školy archivnictví a knihovnictví (i ve spojení s muzejníky).¹⁴¹⁾ Určité fáze sblížení mezi oběma profesemi zaznamenáváme i v Československu, kde ke spolupráci docházelo při konání společných školících kurzů pro archiváře a knihovníky.¹⁴²⁾

Avšak zpět ke střední/nižší archivní službě. K jejímu uzákonění došlo v Prusku až v roce 1936 a její parametry se do značné míry inspirovaly návrhy z počátku dvacátých let. Podmínkou pro obdržení takového statusu zde byla maturita a přinejmenším dva roky úřední praxe. Od roku 1936 zajišťoval vzdělání berlínský *Institut für Archivwissenschaft*. Celý učební cyklus trval tři roky, přičemž vedle ročních teoretických výkladů bylo určeno jeden a půl roku pro praxi v archivu a půl roku ve spisovně.¹⁴³⁾ O něco kratší analogické vzdělávání zajišťovala také archivní škola v Haagu i pro druhý stupeň archivářů.¹⁴⁴⁾ Tito frekventanti museli vykonat menší archivní zkoušku sestávající ze základů archivní nauky, znalosti starého písma a základních povědomostí o domácích a správních dějinách.¹⁴⁵⁾ Na rozdíl od německých zemí zde byla předepsána archivní zkouška (ať už vyšší nebo nižší) pro archiváře nejen státních, ale i nestátních archivů.¹⁴⁶⁾

V českých zemích před rokem 1918 platila předlitavská pravidla vyhlášená v roce 1896 Archivní radou, která v tomto roce vydala Zásady archivního řádu, v nichž byly stanoveny požadavky pro přijetí do archivů resortu Ministerstva vnitra. Byly to: 1. státní zkouška na IÖG, nebo 2. státní závěrečná zkouška pro učitelství na středních školách, nebo 3. právněhistorická, soudní, nebo státně právní zkouška, nebo 4. doktorát práv, nebo 5. doktorát z historie ve spojení s latinou nebo řečtinou. U uchazečů pod body 2–5 se vyžadovala doplňková zkouška z pomocných věd historických. Jejím smyslem bylo prokázání porozumění archiváliím po věcné i jazykové stránce. Organizoval ji IÖG a bylo možno ji prominout při předložení dostatečně rozsáhlé práce z oboru pomocných věd historických.¹⁴⁷⁾ Této doplňo-

¹³⁹⁾ L. G. Geller, *Joseph Cuvelier*, s. 28.

¹⁴⁰⁾ G. H. Müller, *Von Bibliotheken*, s. 71.

¹⁴¹⁾ I. Mamczak-Gadkowska, *Rozwój szkolnictwa archiwalnego*, s. 201.

¹⁴²⁾ T. Velička, *Archivní vzdělávání*.

¹⁴³⁾ W. Leesch, *Das Institut*, s. 238–239.

¹⁴⁴⁾ F. C. J. Ketelaar, *De archiefschool*, s. 125.

¹⁴⁵⁾ V. Klecanda, *Holandské archivy*, s. 43.

¹⁴⁶⁾ T. Thomassen, *Kennis of macht*, s. 203.

¹⁴⁷⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 235; otištěna v: Mitteilungen der dritten (Archiv-) Section

vací zkoušky se hojně využívalo, neboť byla ve své podstatě snazší a hlavně levnější než tříleté studium ve Vídni (zvláště, pokud zájemce neobdržel stipendium).¹⁴⁸⁾ Archivní řád platil sice jen v oblasti politické správy, nicméně záhy se jím inspirovaly také samosprávy, ba i někteří soukromí vlastníci.¹⁴⁹⁾

Zájem o studium na Státní archivní škole v Praze byl dlouho podvazován skutečností, že její absolutorium nepřinášelo žádné výhody při zájmu o archivní místa. Přednost měli její absolventi pouze v Archivu Ministerstva vnitra a v Archivu země České. Změnu přineslo až vládní nařízení z roku 1931, v němž byla pouze lehce modifikována nařízení Archivní rady z roku 1896. Každopádně tím ale stoupl zájem o studium na Státní archivní škole.¹⁵⁰⁾ Stejně jako v případě předválečného vídeňského Institutu nabízel Československý stát alternativu v podobě náhradní archivní zkoušky. Dodejme, že tak jako v monarchii, kdy bez ohledu na mnohonárodnostní charakter státu probíhala jen v němčině,¹⁵¹⁾ byla realizována (stejně tak bez zohlednění vícenárodnostního složení obyvatelstva ČSR) pouze v českém, resp. československém jazyce. Archivní škola ji však na rozdíl od vídeňského Institutu využívala ojedinelé a do roku 1938 zaznamenáváme jen čtyři úspěšné zájemce.¹⁵²⁾

Zatímco v případě obou československých centrálních archivů (Archivu Ministerstva vnitra a Archivu země České) se věc měla celkem jednoznačně a absolventi Státní archivní školy zde byli preferováni před jinými uchazeči, vyplatí se porozhlédnout se po konkurzech, které vypisovaly ve sledované době ostatní archivy a přiblížit si, jaká kritéria při těchto výběrových řízeních hrála roli.

První ze sledovaných konkurzů se odehrál v letech 1922–1923 v Olomouci, kde místní rada hledala městského archiváře. Podmínky výběrového řízení, vypsání v září 1922, předepisovaly vedle formálních požadavků (čsl. občanství, věk do 40 let) absolvování archivnictví příbuzného oboru na univerzitě a složení státních zkoušek, popřípadě doktorátu; vítána byla také obeznámenost s oborem nebo praxe.¹⁵³⁾ Rada se obracela s žádostí o zveřejnění na Archivní školu, ta ale radila posečkat do roku 1923, kdy bude zakončen první ročník Archivní školy. Městská rada tak skutečně učinila a při druhém vypsání konkurzu (v říjnu 1923) již byly podmínky modifikovány: figuroval v nich nyní také požadavek absolvování Archivní školy.¹⁵⁴⁾

der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale 4, 1899, s. 382–391.

¹⁴⁸⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 236.

¹⁴⁹⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 236.

¹⁵⁰⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 278.

¹⁵¹⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 235.

¹⁵²⁾ J. Kollmann, *Státní archivní škola*, s. 302 (Josef Nožička, Branislav Varsík, Alexander Húščava a Josef Nuhlíček).

¹⁵³⁾ Archiv Univerzity Karlovy (dále jako AUK), Státní archivní škola, inv. č. 645.

V červenci 1923 byl na pozici městského archiváře vypsán konkurz v Ostravě.¹⁵⁵⁾ Rozhodujícími kritérii při hledání vhodného adepta tu bylo absolvování univerzitních studií na Filozofické fakultě s odborným historickým nebo archivním vzděláním. Ke slovu ale přicházely i jazykové schopnosti – klíčovou tu byla samozřejmě čeština, nicméně vyžadována byla i „úřední znalost“ němčiny. Zvýhodnění měli být uchazeči s prokázanou archivní praxí.¹⁵⁶⁾

Ve stejném roce potřeboval obsadit místo archivního úředníka Státní archiv zemědělský v Praze. Obracel se s žádostí o doporučení vhodných kandidátů na vedení Archivní školy. Za podmínky si kladl ukončení univerzitního studia historického směru, za relevantní považoval nicméně zvláště absolvování archivní zkoušky – tedy de facto Státní archivní školy – a titul doktora filozofie. V prvním kole se nepodařilo nalézt vhodného kandidáta, proto bylo výběrové řízení se stejnými podmínkami opakováno znovu v létě 1923.¹⁵⁷⁾

Zvláště složité byly okolnosti obsazení místa městského archiváře v Jihlavě v letech 1923–1924. Místo se tu stalo předmětem sporů mezi místními Němci a Čechy.¹⁵⁸⁾ Jejich počty byly ve městě téměř vyrovnané, byť drobnou většinu měli Němci.¹⁵⁹⁾ Po válce zde byla národnostně velmi napjatá situace, která občas přerůstala i v násilné střety. Po spojení Jihlavy s obcí Dřevěné Mlýny v roce 1923 tehdy město vedl dosazený vládní komisař Josef Výborný.¹⁶⁰⁾ Ten se výrazně zasazoval o uklidnění sociálních poměrů ve městě, ale zároveň prosazoval jeho počesťování: ať už šlo o veřejné nápisy, nebo požadavek znalosti češtiny kladený na městské úředníky, či podporu českých škol.¹⁶¹⁾ Není třeba připomínat, že tyto kroky se děly k velké nevoli místního německého obyvatelstva. Do této atmosféry přišla ještě nutnost obsazení místa městského archiváře. Na jaře 1924 se o tento post ucházel Kurt Oberdorffer a Josef Hiebel.¹⁶²⁾ Vládní komisař Výborný se v dubnu 1924 obracel

¹⁵⁴⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645.

¹⁵⁵⁾ Ke vzniku archivu srov. Blažena Przybylová, *Reflexe archivu města Ostravy v průběhu jeho existence*. In: *Městské archivy a archiváři*, edd. Jana Čermáková, Radana Červená, Hana Jordánková, Ludmila Sulitková, Brno 2010, s. 167–177, zde s. 180–181.

¹⁵⁶⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645.

¹⁵⁷⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645.

¹⁵⁸⁾ Vlastimil Svěrák, *Mezníky v historii jihlavského městského archivu*. In: *Městské archivy a archiváři*, edd. Jana Čermáková, Radana Červená, Hana Jordánková, Ludmila Sulitková, Brno 2010, s. 291–305, zde s. 299–303.

¹⁵⁹⁾ Jitka Padrnosová, *V první a druhé republice 1918–1939*. In: Jihlava, ed. Renata Písková, Praha 2009 (*Dějiny českých, moravských a slezských měst*), s. 517–555; dle sčítání obyvatelstva z roku 1921 zde žilo 12 877 Němců (tj. 50,23 %), 11 581 Čechů (tj. 45,17 %) a 1176 obyvatel jiných národností, viz *tamtéž*, s. 519.

¹⁶⁰⁾ J. Padrnosová, *V první a druhé republice*, s. 520–527.

¹⁶¹⁾ J. Padrnosová, *V první a druhé republice*, s. 525–527.

s žádostí o posouzení kandidátů na pražskou Německou univerzitu. Jeho žádost je také zajímavým svědectvím reflexe *Institutu für österreichische Geschichtsforschung* mimo odborné kruhy. To, že první z kandidátů – Kurt Oberdorffer – byl jeho absolventem, asi nepůsobilo příliš vhodně a vládní komisař se dotazoval, zda je žádoucí, aby se místa archiváře ujal někdo, kdo studoval v zahraničí. Byl ujištěn tehdejším ordinářem pomocných věd historických – dokument není podepsán, ale mohlo se jednat o Hanse Hirsche, nebo Theodora Mayera –, že se jedná o kvalitní vzdělání a že většina současných československých archivářů Institut absolvovala. Oba kandidáty FF NU doporučila.¹⁶³⁾ Nicméně ani Kurt Oberdorffer, ani Josef Hiebel se jihlavskými archiváři nestali. Vládní komisař Výborný totiž začal hledat mezi českými archiváři. Místo bylo dočasně obsazeno knězem ve výslužbě Františkem Kunovským, aby se jej podařilo udržet v českých rukou. Nešlo ale o odborníka,¹⁶⁴⁾ a proto neustávalo hledání vhodného – českého – adepta. V létě 1924 se vládní komisař obracel na Gustava Friedricha. Nejlépe by podle vládního komisaře bylo obsadit toto místo některým z absolventů Archivní školy. Především mu šlo o to, aby to byl „dobrý člověk“, s nímž by se dalo dohodnout.¹⁶⁵⁾ Bylo to již v době, kdy bylo vyhlášeno veřejné výběrové řízení, kde jako základní podmínka figurovalo absolutorium Státní archivní školy s dobrým prospěchem. V neposlední řadě bylo nutné, aby uchazeč znal oba zemské jazyky.¹⁶⁶⁾

V roce 1924 obsazovala nově místa městských archivářů také dvě pohraniční města s německou většinou – Most a Chomutov. V Mostu se hledal kandidát, který dokončil studium historie nebo složil zkoušku opravňující k výuce na středních školách, případně získal doktorát z dějin umění. Uchazeč měl také plně ovládat (slovem i písmem) oba zemské jazyky. Zájemci, kteří se mohli vykázat archivní praxí, nebo absolutoriem na IÖG měli mít přednost. Mostecký konkurz tak byl jediným z analyzovaných výběrových řízení, který zohledňoval studium na vyhlášeném vídeňském Institutu. Důvodem, který zřejmě vedl k jeho zmínění, byla skutečnost, že o místo usiloval Kurt Oberdorffer, jeden z mála jeho česko-německých absolventů po roce 1918.¹⁶⁷⁾ Naproti tomu v Chomutově byly podmínky konkurzu méně podrobné a z odborných kritérií se zmiňovalo pouze vysokoškolské vzdělání v adekvátním oboru.¹⁶⁸⁾ Při projednávání na zasedání městské rady se zmiňoval ještě požadavek znalosti češtiny.¹⁶⁹⁾

¹⁶²⁾ AUK, Filozofická fakulta Německé univerzity (dále jako FF NU), inv. č. 1017.

¹⁶³⁾ AUK, FF NU, inv. č. 1017.

¹⁶⁴⁾ V. Svěrák, *Mezníky v historii*, s. 300–301.

¹⁶⁵⁾ Archiv Akademie věd, Friedrich, Gustav, inv. č. 239, sign. II b 5.

¹⁶⁶⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645; k Oberdorfferovi srov. Tomáš Velička, *Sudetoněmecké archivnictví v meziválečném Československu (první krok na dlouhé cestě ke vzniku syntézy)*. In: SAP, 61, 2021, 2, s. 271–335, zde s. 326–327 (v tisku).

¹⁶⁷⁾ A. Lhotsky, *Geschichte des Instituts*, s. 368.

V létě 1924 hledal archiváře také Všestudentský archiv v Praze, jakýsi centrální archiv studentských spolků vzniknuvší v roce 1868. Na rozdíl od všech dosud zmíněných archivů přechovával tedy pouze mladší materiál, čemuž odpovídala také kritéria kladená na uchazeče, kterými bylo porozumění pro věc a schopnost vědecké a propagační práce; tudíž se jednalo o činnost nejen archivní. I tak ale měli přednost frekventanti či absolventi Archivní školy.¹⁷⁰⁾

Též schwarzenberský archiv v Třeboni hledající vhodnou osobu na místo archiváře¹⁷¹⁾ podmiňoval její přijetí buď absolutoriem na Archivní škole, nebo studiem historie s pomocnými vědami historickým zakončeným doktorátem či státními zkouškami.¹⁷²⁾ Rovněž zde byla požadována znalost češtiny a němčiny. Naproti tomu, když Národní muzeum hledalo v roce 1926 archiváře, základním požadavkem bylo pouze ukončené vysokoškolské vzdělání bez další specifikace.¹⁷³⁾

Jedním z nejzamotanějších archivních konkurzů byl ten, který se odehrál v Opavě v letech 1930–1932. Původní podmínky výběrového řízení vypsánoho v červnu 1930 byly poměrně obecné – splňoval je ten, kdo měl odpovídající vysokoškolské vzdělání a nejlépe, pokud pocházel z regionu.¹⁷⁴⁾ Problémem bylo, že se v průběhu konkurzu příliš nebrala na zřetel archivní kvalifikační hlediska, ani doporučující dopisy významných představitelů oboru – zneuznaným kandidátem tu byl Rudolf Fitz.¹⁷⁵⁾ V důsledku nesrovnalostí byla celá volba nakonec anulována. V roce 1931 tak bylo vypsáno nové výběrové řízení, kde museli zájemci prokázat absolvované studium historie na Filozofické fakultě, resp. doktorát, nicméně přednost měli absolventi Archivní školy či uchazeči se zkouškami z oboru archivnictví.¹⁷⁶⁾ Neboť se mezi zájemci vcelku očekávaně nenacházel žádný absolvent Archivní školy, brala se do jisté míry v úvahu také účast na archivních kurzech pořádaných archivní

¹⁶⁸⁾ *Gemeindeamtsblatt für die Stadt Komotau 1924*, Komotau 1924, s. 137.

¹⁶⁹⁾ Petr Rak, *Archiv, knihovna a muzeum. Integrace terciární sféry do městského úřadu v Chomutově po první světové válce*. In: *Comotovia 2002: sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252–2002)*, ed. Petr Rak, Ústí nad Labem 2003, s. 139–148, zde s. 142.

¹⁷⁰⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645.

¹⁷¹⁾ Bylo to po odchodu dlouholetého schwarzenberského archiváře Františka Mareše, *srov.* Libuše Homerová, *Antonín Markus – životopisná studie*. In: *Archivum Trebonense: sborník odborných prací z pramenů jihočeských archivů*, 12, 2011, s. 331–360, zde s. 346–347.

¹⁷²⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645.

¹⁷³⁾ AUK, Státní archivní škola, inv. č. 645.

¹⁷⁴⁾ Zdeněk Kravar, *Komunální politika a volba opavského městského archiváře na počátku 30. let 20. století*. In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*. Řada C, 6, 2003, s. 309–316, zde s. 309–310.

¹⁷⁵⁾ Z. Kravar, *Komunální politika*, s. 310–311.

¹⁷⁶⁾ Z. Kravar, *Komunální politika*, s. 313.

sekcí *Vereinu für Geschichte der Deutschen in Böhmen*.¹⁷⁷⁾ Vítězný Wolfgang Wann však nespĺňoval v zásadě žádné z hodnotících kritérií (neabsolvoval během svého studia historie až na jednu výjimku předměty z pomocných věd historických, ani se neúčastnil archivních kurzů, ani neměl archivní praxi), ale politické argumenty v jeho případě převážily odborné hledisko.¹⁷⁸⁾

Z těchto několika příkladů lze usuzovat na některé obecnější tendence. V dosavadní literatuře se má za to, že absolutorium Archivní školy pomáhalo při snahách o získání archivních míst jen ve větších, státem či zeměmi řízených archivech. Jak ale ukázal tento exkurz, absolventi této instituce získávali výhody i v konkurzech v jiných archivech, a to již ve dvacátých letech před úpravou legislativy. Ba v některých situacích mohlo její zařazení do podmínek konkurzu odfiltrovat nechtěné německé zájemce, kteří ve dvacátých letech Archivní školu nenavštěvovali. Za tímto zjištěním může být přirozeně pramenná situace, informace o většině výběrových řízení jsem čerpal z fondu Státní archivní škola. Nemá tím být řečeno, že v této komunikaci – tedy mezi zřizovatelem a Státní archivní školou – stála iniciativa na straně Archivní školy, ale už jen skutečnost, že se v jejím fondu nachází několik oznámení o konkurzech (a v některých případech i další korespondence), svědčí o tom, že klauzule o přednostním přijímání jejich absolventů byla součástí výběrových řízení ve městech, jejichž vedení mělo o existenci Archivní školy jisté povědomí. Nicméně občas se s takovou podmínkou setkáváme i mimo toto prostředí (Opava, Jihlava), kde bychom ji tak úplně nečekali.

Jedna věc ale byly oficiální podmínky výběrového řízení, druhou potom jeho reálný průběh. Učebnicovým příkladem tu může být situace v Opavě, kde i přes opakované proklamace zvítězil z odborného hlediska poněkud kontroverzní kandidát – šlo tady ale o propojení jednotlivých uchazečů s politickými stranami zasedajícími v zastupitelstvu a toto hledisko bylo nakonec rozhodující. Odborné argumenty se zde tak dostávaly spíše na vedlejší kolej. Jistou obdobu složitého opavského konkurzu představuje také situace v Jihlavě o několik let dříve. Snahou vládního komisaře tu bylo za každou cenu prosadit do městského archivu Čecha – prvotní volba se neukázala jako příliš šťastná a zájem odborníků z řad místních Němců tak byl ignorován. Poměrně konsekventně byla ale všude tam, kde to vyžadovala pramenná materie, požadována znalost druhého zemského jazyka – včetně mosteckého a chomutovského archivu. V Chomutově vznášel dotaz na znalosti češtiny nejvážnějšího kandidáta – Rudolfa Wenische – zastupitel místní české menšiny.¹⁷⁹⁾

Patrně nejkompaktněji byly podmínky výběrového řízení formulovány v Mostu. Ze všech sledovaných případů se nejvíce blížily požadavku předlitavské Archivní

¹⁷⁷⁾ K nim viz T. Velička, *Archivní vzdělávání*.

¹⁷⁸⁾ Z. Kravar, *Komunální politika*, s. 313–314.

¹⁷⁹⁾ P. Rak, *Archiv, knihovna a muzeum*, s. 142.

rady z roku 1896, kterou, jak bylo naznačeno, s drobnou obměnou respektoval i československý stát. Patřila sem též zmínka o preferenci uchazeče-absolventa vídeňského Institutu, která byla podle všeho šita na míru Kurtu Oberdorfferovi. Zatímco když se na jaře 1924 Oberdorffer ucházel o místo jihlavského archiváře, budilo jeho vzdělání na vídeňském Institutu nežádoucí pozornost, o několik měsíců později již bylo součástí inzerátu, jehož obsah odpovídal jeho zřejmě eminentnímu zájmu o tuto pozici. Naopak ve většině sledovaných konkurzů nehrál větší roli původ uchazeče (musel ovšem ve všech případech být československým státním občanem) a to, z které části českých zemí pocházel. V některých případech – jako byla Jihlava – byla potřeba angažování „*přespolního*“ archiváře, měl-li být Čechem, přesně opačnou podmínkou. Přesto je ale zřejmé, že se do mnohých regionálních archivů dostávali lidé, kteří již byli nějak svázaní s místní komunitou (např. Chomutov), nebo kde za nimi stál mocný přímluvce (patrně případ Kurta Oberdorffera v Mostu). Jedinou výjimkou byl složitý opavský konkurz, kde podmínka místního původu byla zakomponována do základních podmínek výběrového řízení a v jeho průběhu byla silně akcentována.

ZÁVĚR

Specializované archivní školy, které fungovaly v různých evropských státech meziválečného období, se na jedné straně vyznačují přirozenou rozdílností, na straně druhé u nich sledujeme některé společné rysy a trendy. V zásadě platí, že čím mladší instituce, tím více zaměřená do archivní praxe. Zatímco byla-li již staršího data, pak byl její záběr širší a neomezoval se pouze na archivní přípravu. Asi by bylo nesprávné, kdybychom první tendenci hodnotili jako progresivnější než druhou, byť z hlediska jednotlivých fází profesionalizace oboru by to byla interpretace možná legitimní. Jde tak vlastně o to, pro jaké instituce tyto školy vytvářely zásobárnu mladých adeptů. Pokud to byly státní archivy, pak lze jednoznačně souhlasit, že užší vymezení záběru výuky přispívalo k vyprofilování takových specialistů. Byly-li to ale instituce nestátní povahy, kde se často – a ještě častěji v menších či středních městech – propojovala správa archivu a muzea, ba někdy dokonce i knihovny, pak lze celý proces interpretovat jinak. Tito lidé tak v praxi nebyli jen archiváři, ale také muzejníci a někdy také knihovníci, dostávali se ovšem blízko též dalším oborům (archeologie, etnologie, památková péče) a nároky, které na ně byly kladeny, tak byly velmi rozmanité. Pohlédneme-li za hranice státních archivů – které ovšem (zvláště v některých státech) představovaly páteř archivní sítě – pak před námi vyvstává tříšť velmi pestré mozaiky, často poněkud neuspořádané. Nemá tím být řečeno, že instituce nestátní (samosprávné, soukromé, církevní, spolkové) v některých případech nedisponovaly vlastními archivy a že tudíž nepotřebovaly odborně školené archiváře. Avšak nemylme se. Daleko a mnohonásobně více bylo lokalit, které hledaly jakési univerzální historické pracovníky. Pohlédneme-li na segment městských archivů, pak bylo poměrně málo takových, které měly zcela

samostatné postavení. To byl případ velkých měst typu Vídně,¹⁸⁰⁾ Mnichova,¹⁸¹⁾ Frankfurtu nad Mohanem,¹⁸²⁾ Poznaně,¹⁸³⁾ Prahy¹⁸⁴⁾ či Brna.¹⁸⁵⁾ I lidnatější lokality, jako byla Ostrava,¹⁸⁶⁾ Vratislav,¹⁸⁷⁾ nebo Drážďany¹⁸⁸⁾ mívaly archiv a muzeum, či archiv a knihovnu spojené, a to už vůbec nemluvě o tisících menších měst v celé střední Evropě.

Různé strategie archivních škol směrem k zužování či rozšiřování profilu výuky nepochybně souvisely rovněž s nutností ospravedlnovat svou existenci. To pak v některých případech vedlo také k jejich finančním obtížím, které tak podvazovaly jejich rozvoj. Převažujícím trendem ale byla snaha vycházet vstříc aktuálním potřebám oboru v praxi a postupovat za hranice často striktně medievisticky orientovaného vzdělávání. Prakticky všude se ale jednalo o sféru, která se bezprostředně dotýkala jen naprostého zlomku graduované společnosti, nezřídka byla – výlučně ovšem zevnitř oboru – nahlížena jako prominentní edukace a nikde nedosáhla masivnějších rozměrů (jedině s výjimkou původních plánů na moskevském Institutu, avšak nakonec i tam byla realita skromnější). A ještě jedno omezení přinášela: toto vzdělání bylo, přinejmenším ve střední Evropě,¹⁸⁹⁾ doménou mužů, přesto se ale do něj v menší míře začínaly v meziválečném období prosazovat ženy (výrazněji v Československu, než v Rakousku a v Prusku).

Jednou stranou mince byla struktura studijních plánů, druhou ovšem reálná situace v oboru při přijímání uchazečů o archivní posty. Zatímco ve sféře státního archivnictví, které bylo napříč zeměmi, které jsme sledovali, různě dominantním

¹⁸⁰⁾ Ferdinand Oppl, *Das Gedächtnis der Stadt. Das Wiener Stadtarchiv vom 13. bis zum 20. Jahrhundert*. In: *Archivalische Zeitschrift*, 80, 1997, s. 314–340.

¹⁸¹⁾ Brigitte Huber, *Das „Gedächtnis der Stadt“. Die Münchner Stadtchronik und Ernst von Destouches (1843–1916), ihr bedeutendster Autor*. In: *Tätigkeitsbericht*, 2017, 18. Landeshauptstadt München. Direktorium Stadtarchiv, München 2020, s. 7–15.

¹⁸²⁾ Konrad Schneider, *Das Stadtarchiv Frankfurt 1933 bis 1945*. In: *Das deutsche Archivwesen und der Nationalsozialismus*. 75. Deutscher Archivtag 2005 in Stuttgart, hrsg. von Robert Kretschmar, Essen 2007, s. 372–384.

¹⁸³⁾ Marian Józef Mika, *Dzieje Archiwum miejskiego w Poznaniu*, Warszawa 1975, s. 31–32.

¹⁸⁴⁾ F. Holec, *Archiv hlavního města Prahy*, s. 78–106.

¹⁸⁵⁾ Hana Jordánková – Ludmila Sulitková, *Archiv města Brna v retrospektivě 1919–1994*. In: *Městské archivy a archiváři*, edd. Jana Čermáková, Radana Červená, Hana Jordánková, Ludmila Sulitková, Brno 2010, s. 25–59, zde s. 33nn.

¹⁸⁶⁾ B. Przybylová, *Reflexe archivu města Ostravy*, s. 181.

¹⁸⁷⁾ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 42407. Ve Vratislavi byla spojena správa městské knihovny a městského archivu, ale v čele každé instituce stála zvláštní osoba.

¹⁸⁸⁾ G. H. Müller, *Von Bibliotheken*, s. 57nn.

¹⁸⁹⁾ Poměrně nezanedbatelné bylo zastoupení žen – jak mezi pedagogy, tak studenty – ovšem na moskevském Institutu.

prvkem, se rychleji prosazovala všeobecná pravidla odborného testování adeptů, u archivů nestátních, jež však byly v některých státech početně naprosto převažující, se k takovým pravidlům dospívalo pomaleji. K úspěšným pokusům došlo zvláště v Nizozemí a v Itálii, jinde byla kritéria kladená na archivní uchazeče velmi rozmanitá a závisela plně na zřizovateli archivu. Na příkladu československého archivnictví jsme si ukázali, že absolutorium Státní archivní školy i v segmentu necentrálních archivů hrálo při výběrových řízeních jistou roli a že požadavek jejího absolvování nebyl omezen výhradně na české (československé) prostředí. Státní archivní škola, která byla koncipována výhradně českými archiváři bez podílu zástupců národnostních menšin, stejně tak vzdělávala v naprosté většině případů jen příslušníky československé národnosti. S hrála jistou roli také v národnostním soupeření s německou menšinou. V tom bylo československé prostředí na rozdíl od ostatních sledovaných států výjimečné, a národnostní otázky někdy promlouvaly i do obsazování archivních postů.

ZUSAMMENFASSUNG

**DER INTERNATIONALE KONTEXT DER ARCHIVAUSBILDUNG
IN DER ERSTEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN REPUBLIK 1918–1938**

Die vorliegende Studie ist in zwei Teile gegliedert. Der erste Teil befasst sich mit dem internationalen Kontext der Archivausbildung in Europa der Zwischenkriegszeit, der zweite Teil widmet sich dann den veränderlichen Anforderungen im gleichen Zeitraum an den Beruf des Archivars / der Archivarin. Im ersten Teil werden grundlegende Entwicklungstendenzen der Archivausbildung so angedeutet, wie sie sich bereits seit dem 19. Jahrhundert entwickelt haben. In der Zeit von 1918 bis 1938 sind neben den seit langem bestehenden Archivschulen (insbesondere *École des Chartes* in Paris und *Institut für österreichische Geschichtsforschung*) einige weitere Schulen entstanden (Deutschland, Niederlande, Italien, Tschechoslowakei, Sowjetunion). Insbesondere die Grundsätze der Organisation und Funktionsweise dieser Institute, einschließlich der Lehrpläne, sind Gegenstand der Untersuchung. Einige Institute haben sich fast ausschließlich den historischen Hilfswissenschaften im Geiste der Mediävistik gewidmet und sind somit in die Kritik geraten, andere Institute haben dagegen die Ausbildung mehr praxisorientiert gestaltet und die Archivwissenschaft und Arbeit mit den jüngeren Quellen einbezogen. Die Prager Archivschule, die zu den nach 1918 gegründeten Schulen gehörte, lag ungefähr in der Mitte dieses auf diese Weise definierten Spektrums. Im Gegensatz zu einigen anderen Instituten reichte jedoch in den 1930er Jahren die Ausbildung über den Archivbereich hinaus (Museumswissenschaft). Viele der Archivschulen der Zwischenkriegszeit hatten auch finanzielle Probleme und einige davon wurden in den 1930er Jahren im Einklang mit der herrschenden Ideologie stark politisiert (*Institut für Archivwissenschaft* in Berlin, *Istoriko-Archivnyj Institut* in Moskau). Der Frauenanteil an den ausgewählten Archivschulen war ebenfalls unterschiedlich, aber die Prager Archivschule kann als sehr offen für Bewerberinnen bezeichnet werden.

Der zweite Teil der Studie befasst sich mit der Frage der fachlichen Anforderungen an Archivdienstleistungen in ausgewählten europäischen Ländern, wobei der Schwerpunkt auf der Situation in der Tschechoslowakei liegt. Dabei wird die Situation nicht nur anhand von normativen Quellen, sondern auch anhand der ausgeschriebenen Auswahlverfahren untersucht: im Zentrum des Interesses stehen gerade diejenigen Anforderungen, die mit Hinsicht auf das Profil des gesuchten Experten im Archivwesen festgestellt wurden. In erster Linie wurden die nichtstaatlichen Archive untersucht. Die durchgeführten Untersuchungen haben gezeigt, dass bei vielen Auswahlverfahren das Abschlusszeugnis von der Archivschule gefordert wurde – trotz der Tatsache, dass es keine ähnliche Verpflichtung gab – und zwar bevor die Bevorzugung für ihre Absolventen gesetzlich verankert wurde. Eine andere Ebene der Untersuchungen widmet sich dann dem praktischen Verlauf der Auswahlverfahren und der Frage, inwieweit sich die festgelegten Anforderungen tatsächlich in der Auswahl der Kandidaten widerspiegeln haben.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

**INTERNATIONAL CONTEXT OF ARCHIVAL SCIENCE EDUCATION
IN CZECHOSLOVAKIA BETWEEN 1918 AND 1938**

The present study is divided into two parts. The first part deals with the international context of archival science education in interwar Europe, while the second part outlines the changing demands placed on the archival profession in the same period. The first part outlines the basic trends in the development of archival science education as it has developed since the 19th century. During the period from 1918 to 1938, some new institutions were founded in Germany, the Netherlands, Italy, Czechoslovakia, and the Soviet Union in addition to the long-established archival schools (especially the *École des Chartes* in Paris and the *Institut für österreichische Geschichtsforschung* in Vienna). In particular, the principles of the organisation and functioning of these institutions, including the curricula, are the subject of investigation. While some were oriented almost exclusively towards mediaeval period-oriented auxiliary sciences of history and as such became the subject of criticism, others were oriented towards more practical forms of training, where archival science and work with more recent sources also had a solid place. The Prague Archival School, which belonged to those established after 1918, was somewhere in the middle of the range outlined above. Unlike some other institutions, however, in the 1930s the scope of the subjects taught there was expanding beyond the archival field (to also include museum studies). Many of the interwar archival schools also had to deal with financial problems, and some of them were heavily politicised in the 1930s in line with the ruling national ideology (e.g., *Institut für Archivwissenschaft* in Berlin and *Istoriko-Archivnyj Institut* in Moscow). The representation of women at the selected archival schools also varied, but the Prague Archival School was characterised by a very open approach to female applicants. The second part of the study is devoted to the question of professional requirements for archival services in selected European countries, with an emphasis on the situation in Czechoslovakia. Here, the topic is examined not only on the basis of normative sources but also on the basis of the announced selection procedures: the focus here is on the professional competencies required from candidate archivists. Attention was paid primarily to non-state archives. The research carried out shows that although there was no obligation to have a diploma from the Archival School, in many cases it had been required even before the preference for its graduates was specified in legislation. The other level of investigation concerned the practical course of the selection procedures and the way in which the requirements were actually applied to select the candidates.

Překlad Artlingua, a. s.

Hana Kábová

VÍCEVRSTEVNÝ MATRIČNÍ ZÁZNAM Z 8. SRPNA 1945 – VÝZVA PRO ARCHIVÁŘE-BADATELE PŘÍSPĚVEK K PŮVODU PROFESORA KYTAROVÉ HRY ŠTĚPÁNA RAKA

ÚVODEM – OBSAH MATRIČNÍHO ZÁZNAMU

Narození dítěte v době války nebo brzy po ní bylo tradičně vnímáno jako štěstí a dar od Boha. Tím je ostatně zrození každé lidské bytosti, ovšem dramatické válečné události tuto skutečnost umocňují. A nalézá někdy vyjádření i v pojmenování dítěte – Fedor, počeštěná forma ruského jména Fjodor, pocházející z latinského Theodor, má význam Bohem darovaný. Právě křestní jméno Fedor uvádí opční osvědčení z druhé poloviny února 1946 u půlročního syna Vasiliny Slivkové, pobývající v okrese Mariánské Lázně. V souvisejícím dokumentu – opčním prohlášení pro československé státní občanství, podaném 10. září 1945 – figuruje její měsíční nemanželský syn Stefan. Jaké jméno chlapec skutečně dostal, zjistíme v matrice.

Tehdejší matriky jako jedinečný pramen dokládají narození a křest dítěte. Bývají tak zpravidla prvním dokladem, který vydává písemné svědectví o člověku a jeho příchodu na svět. Matriční zápis může mít, v souvislostech dalšího života jedince, i více vrstev. Zejména v církevních matrikách křtěných lze občas najít např. stručný přípis o svatebních ohláškách nebo úmrtí. Specifickou podobu mají zápisy týkající se adoptovaných dětí.

V pravoslavné matrice narozených a křtěných ve farnosti pražské (svazek Pravoslavní V, 1945, s. 103, poř. č. 22) nacházíme vícevrstevný záznam o narození Štěpána Slivky.¹⁾ Jeho nejstarší vrstva vypovídá o tom, že chlapec narozený 8. srpna 1945 v zemské porodnici v Praze II (čp. 441) byl pokřtěn 14. srpna 1945 v pražské pravoslavné katedrále sv. Cyrila a Metoděje administrátorem Metodějem Františkem Navrátilem. Dostal jméno Štěpán, po matce měl ukrajinskou národnost. Narodil se jako nemanželské dítě Vasiliny Slivkové, „*zaměst[nankyně] voj[enského] velit[elství], t. č. v Jílovišti u Prahy*“. Zápis uvádí standardně datum a místo narození V. Slivkové, její domovskou příslušnost a jména rodičů („*narozená 10. ledna 1924 v Šandrovu, o[kres] Chust, Zakarp[atská] Ukrajina; dcera Ivana Slivky, zeměděle v Šandrovu, a jeho manželky Marie, roz. Rusňakové. Dom[ovská] obec: Šandrovo*“); byla pravoslavnou věřící, ukrajinské národnosti. Otec dítěte není uveden;

¹⁾ Úřad Městské části Praha 1, Odbor matrik. Oddělení matrik.

jeho kmotry byli vojín Ivan Babič a vojenská zaměstnankyně Marie Mohoritová, oba tou dobou přebývali v Jílovišti u Prahy.

Druhá vrstva zápisu z 15. listopadu 1948 má formu přípisu na stránce matriční knihy, v níž nalézáme záznam o narození. Vypovídá o tom, že Štěpán Slivka byl na základě usnesení Okresního soudu ve Zbraslavi (jako soudu poručenského) z 23. září 1948 adoptován Josefem Rakem, strážmistrem Státní národní bezpečnosti v Radotíně. Osvojené dítě má užívat příjmení Rak. Poručenský soud tak potvrdil dřívější adopční smlouvu a jeho rozhodnutí bylo vtěleno do příslušného výnosu Zemského národního výboru z 19. října 1948.

Další dodatek k zápisu, tentokrát strojopisný a do matriky vlepěný, sděluje, že chlapec byl osvojen – na základě rozhodnutí Okresního soudu ve Zbraslavi z 10. června 1952 – Marii Rakovou a nadále bude používat příjmení Rak.

Poslední vrstva zápisu, rukopisný vlepěný dodatek ze 17. prosince 1958, zaznamenává rozhodnutí Lidového soudu ve Zbraslavi z 29. listopadu 1958. Osvojitelé Josef Rak (*12. června 1908 Radotín, syn již nežijících Josefa Raka a Anny Kaucké) a Marie Raková roz. Spilková (*27. února 1911 Radotín, dcera již zesnulého Františka Spilky a Marie roz. Pěnkavové) budou zapsáni v matrice narozených jako otec a matka osvojence na místo biologických rodičů. Od této chvíle Štěpánu Rakovi (roz. Slivka) matriční úřad vydává rodný list s uvedením adoptivních rodičů na místě biologických.

Veškerá fakta zaznamenaná v matričním zápisu se stávají cenným vodítkem pro další hledání skutečného původu Štěpána Raka. Než se dostaneme k otázce dohledání adopčních dokumentů, charakterizujme životní osudy Rakovy biologické matky Vasiliny Slivkové, které byla už věnována určitá pozornost v odborné literatuře, zvláště v kontextu narození syna Štěpána a věznění v gulagu.²⁾

²⁾ Upřesňuji, doplňuji, zčásti opravuji fakta uvedená zejména v příspěvcích Mykoly Mušinky (a u autorů, kteří na jeho studie odkazují): Микола Мушинка, *Всесвітньо відомий гітарист Степан Рак та його біологічна мати Василина Сливка*. Наукові записки Національного університету „Острозька академія“. Історичні науки, 15, 2010, с. 162–176; М. Мушинка, *Чеський гітарист Степан Рак та його закарпатоукраїнська біологічна мати Василина Сливка*. In: Науковий вісник Закарпатського художнього інституту, No 2. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 12–14 травня 2011 р. Ужгород, 2012, с. 46–59. Srov. Adam Hradilek, *Perzekuce uprchlíků z území Podkarpatské Rusi do SSSR v letech 1939–1945*. Magisterská diplomová práce (Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně humanitní a pedagogická). Liberec 2017, s. 83; Jan Dvořák – Adam Hradilek – Zdeněk Vališ, *Z táborů Gulagu do Československé vojenské jednotky v SSSR*. Historie a vojenství, 63, 2014, č. 1, s. 49–74, cit. s. 60; Jan Dvořák – Jaroslav Formánek – Adam Hradilek, *Třikrát do Sovětského svazu. Příběh Cecilie Slivkové, osudem zkoušené uprchlice z Podkarpatské Rusi*. In: Čechoslováci v gulagu, III. Praha 2019, s. 90–103, 219; Alena Vitáková [provd. Flimelová], *Ženy v řadách čs. vojenské jednotky v SSSR v letech 1942–1945. Některé aspekty jejich přítomnosti v armádě*. Disertační práce (Masarykova univerzita v Brně).

BIOLOGICKÁ MATKA VASILINA SLIVKOVÁ

Křestní jméno Vasilina užívala však až po druhé světové válce. Narodila se jako Cecílie Slivka 10. ledna 1924 v obci Šandrovo na Podkarpatské Rusi. Byla manželkou dcerou dělníka Ivana Slivky a Marie roz. Rusnak (Rusňak/Rušnak) ze Šandrova, dne 16. ledna byla pokřtěna v řeckokatolické víře.³⁾ Při sčítání obyvatel Československé republiky k 10. prosinci 1930⁴⁾ pobývala C. Slivková („*Cilja Slivka*“) na Podkarpatské Rusi, v obci Šandrovo čp. 220. Žila zde trvale spolu se svými rodiči Ivanem (*25. června 1887) a Mariou (*13. června 1889) i se sourozenci Ivanem (*11. července 1913), Vasilem (*13. července 1921), Mikulou (*5. prosince 1925) a Marikou (*29. června 1928). Její rodiče uzavřeli sňatek 31. října 1911. Otec byl drobný zemědělec. Matka se starala o domácnost, byla negramotná. Ostatní členové rodiny Slivkovy měli základní vzdělání, vychodili několik tříd obecné školy, uměli číst a psát. Všichni se přihlásili k ruské národnosti a k pravoslavné víře.

Cecilie (Cilka) vyrůstala ve stísněných poměrech, rodina byla chudá. Po absolvování dvou až čtyř (?) let školní docházky začala nejpozději mezi 11. a 12. rokem vypomáhat jako služebná (židovské rodiny ve městě Chust a jeho okolí).⁵⁾ Od 3. listopadu 1940 byla prokazatelně zaměstnána jako služebná v Klatovech. Zde se ovšem dopustila krádeže (zcičila šaty, ubrousek a přikrývku na šicí stroj, o celkové hodnotě do 600 K) a „*17. 11. 1940 Slivková od svého zaměstnavatele odešla a již se nevrátila*“. Byla zadržena při potulce 25. listopadu 1940 v obci Hradiště u Plzně a soudem mládeže v Plzni odsouzena ke čtyřem týdnům věznění. Následně byla vyhoštěna z území Protektorátu Čechy a Morava.⁶⁾ Vrátila se do rodného kraje, jako poslední místo, kde pracovala a žila, uváděla Tjačevo (Tjačiv), kde pracovala jako nádenice a kde údajně žili i její sourozenci a matka.

Další její osudy dokládá relativně obsáhlý spis, zachovaný v rámci dokumentace NKVD (Lidového komisariátu vnitřních záležitostí SSSR).⁷⁾ Cicilija Ivanovna

Filozofická fakulta. Historický ústav). Brno 2015, s. 83, 218; Alena Flimelová – Roman Štér, *Ve stínu mužů. Ženy v československých vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942–1945*. Praha 2021, s. 162, 197–198, 415, 450; *Cecilia (Vasilina) Slivka* [medailon]. In: Československé ženy bojující v zahraničních vojenských jednotkách za II. světové války, dostupné na <<http://www.zeny-bojujici.cz/medailonky/174>> [cit. 2022-02-26]. *Srov. též příspěvky o Š. Rakovi a rozhovory s ním, dostupné z webových stránek <<http://www.stepanrak.cz/rozhovory-stepan-rak.html>> [cit. 2022-02-26].* Veškerá fakta v popularizačních i odborných textech je třeba verifikovat.

³⁾ Státní archiv Zakarpatské oblasti v Užhorodu (dále DAZO).

⁴⁾ Národní archiv, Praha (dále NA), Sčítání obyvatel Republiky československé 1930.

⁵⁾ Spis z gulagu uvádí práci služebné od deseti let a 2 roky školní docházky, vojenská evidence 4 roky školní docházky.

⁶⁾ NA, fond Policejní ředitelství Praha – všeobecná spisovna (1941–1950), spis Cecilie Slivková (*10. 2.[!]¹⁾ 1924, Šandrovo).

Slivka patří k několika tisícovkám uprchlíků⁸⁾ z Maďary okupované Podkarpatské Rusi, kteří „zaplatili“ za nelegální přechod hranic se SSSR uvězněním v gulagu. Po útěku v únoru 1941 (hranice překročila 20. 2.) byla odsouzena ke třem rokům pracovní-nápravných prací. Vykonávala je v lágrových komplexech Karlag (v Karagandské oblasti) a Bezymjanlag (v Kujbyševské oblasti). Poté, co byla v roce 1942 osvobozena, pracovala v jihokazašské Džambulské oblasti v sovchoze zaměřeném na pěstování a využití řepy cukrovky. Realitou každodenního života vězňů i vězeňkyň byla těžká fyzická práce, šikana, kruté tresty...

Z Džambulu se C. Slivková, svobodná pravoslavná Ukrajinka, přihlásila 2. července 1944 k československé vojenské jednotce v SSSR⁹⁾ a 14. července 1944 v Kamenci Podolském nastoupila ke 3. brigádě 1. čs. sboru jako zdravotnice. V únoru 1945 byla přemístěna ke sborovému intendantnímu parku a posléze k 1. březnu 1945 k čs. náhradnímu pluku; kmenový list sice neuvádí důvod, ale byla jím zřejmě skutečnost, že v první polovině listopadu 1944 otěhotněla. Podle protokolu ošetřovatek z roku 1945 nastoupila Vasilja Cecilie Slivková 7. srpna 1945 ve 23.00 hod. do pražské zemské porodnice, druhý den porodila syna Štefana a 14. srpna byla propuštěna i s dítětem. Jelikož se jednalo o cizinku, porodnice 17. srpna oznámila narození dítěte soudu.¹⁰⁾

Z činné vojenské služby odešla na vlastní žádost v hodnosti vojínky dne 12. března 1946. Kmenový list eviduje její bydliště na Plzeňsku, od 13. března 1946 byla v evidenci Doplňovacího okresního velitelství Cheb, od 12. května 1947 v evidenci Doplňovacího okresního velitelství Mladá Boleslav s předpokládaným přesídlením do obce Přišmasy na Českobrodsku.¹¹⁾

Dne 16. února 1946 byla optována (na základě žádosti ze září 1945), společně se svým synem Stefanem (Štěpánem), pro československé státní občanství.¹²⁾ Ještě v červnu 1945 pobývala C. Slivková ve vysokém stupni těhotenství v Čsl. dětském

⁷⁾ DAZO, Fond 2558 (1939–1994), sv. č. 4469. O obsahu spisu zevrubně informuje ve svých příspěvcích M. Mušinka (viz pozn. 2).

⁸⁾ *Tamtéž.* „Přešla jsem hranice, protože u nás se říká, že v Rusku se lépe žije a pracuje. Mnoho mladých lidí od nás odešlo a mnoho se chystá odejít.“ C. Slivková při zadržení nahlásila jako rodiště obec Sevljuš a jako místo pobytu (odkud utekla) Tjačevo.

⁹⁾ Vojenský archiv – Centrálna registratúra Ministerstva obrany SR Trnava (dále VA Trnava), Kmenové listy, č. kmenového listu 14073/Ž; Vojenský ústřední archiv, Praha, osobní karta příslušnice 2. zahraničního odboje – východ; karta vyznamenání (medaile *Za vítězství nad Německem*). K udělení sovětské medaile „*Za pobědu nad Germanií*“ s legitimací č. 114669 a k jejímu zaslání do obce Šandrovo (okres Chust) v červenci 1950 viz Ministerstvo zahraničních věcí ČR, archiv, fond Konzulární oddělení ZÚ Moskva, kart. 65.

¹⁰⁾ NA, fond Zemská porodnice a nalezišec Praha.

¹¹⁾ VA Trnava, Kmenové listy, č. kmenového listu 14073/Ž.

¹²⁾ NA, fond Ministerstvo vnitra – nová registratura (1945–1948, sign. A 4711), spis k opčnímu pro-

domově/sanatoriu Lučivná na Slovensku, v době kolem porodu (srpen 1945) v Jílovišti u Prahy, kde se v hotelu Palace nacházel Vojenský dům rekonvalescentů, a v době podání žádosti o čl. opci (září 1945) v Dolním Žandově u Mariánských Lázní. Po odchodu z armády (od března/dubna 1946) pracovala jako pomocná dělnice v chebské továrně na česanou a pletací přízi R. Seiler & spol. a žila v Chebu spolu s několikaměsíčním synem. S ním odešla nakrátko na přelomu května a června 1946 na Zbraslav resp. do Radotína: Štefan Slivka byl k 24. květnu 1946 odhlášen z pobytu v Chebu, předán do opatrování Okresní péče o mládež Zbraslav a následně do Radotína manželům Rakovým. Jeho matka se vrátila na Chebsko, 3. června 1946 se přestěhovala do obce Vojtanov, ovšem už za měsíc – 10. července byla zpět v Chebu, ale na nové adrese (nadále se živila jako tovární dělnice). Dne 24. července 1946 se přestěhovala do obce Krottensee (Mokřina) v okrese Mariánské Lázně, kde pobývala jako žena v domácnosti u Pavla Pavljuka. Odkud se odhlásila 13. září 1946 s tím, že se stěhuje do Jáchymova.¹³⁾ Tam nebyla v evidenci obyvatel dohledána.¹⁴⁾ Na jaře 1947 se měla přesídlit do obce Přišmasy v okrese Český Brod, ale ani tam nebyla dohledána.¹⁵⁾ Podobně archivní rešerše neprokázala její pobyt v Bohosudově,¹⁶⁾ který ale nelze vyloučit v souvislosti se službou v armádě (tj. do března 1946). Nejpozději během první poloviny roku 1948 se Vasilina (Cecilie) Slivková vrátila do rodné země, kde žila v zakarpatském Chustu (návrat v roce 1948 uvádí V. Slivková ve vzpomínkovém dopise ze srpna 1974, souvisejícím s rehabilitací, uloženém ve spisu k věznění v gulagu). Zde se jí narodil syn Volodymyr (*1949) a dcera Ljuba (*1954). V roce 1950 byla vyznamenána sovětskou medailí „*Za vítězství nad Německem*“,¹⁷⁾ později byla soudně rehabilitována v souvislosti s vězněním v gulagu (1974/1975). V roce 1985 jí byl udělen řád Vlastenecké války II. stupně (č. řádu 6246537) a v roce 1988 výroční medaile „*70 let ozbrojených sil SSSR*“. Po celý život se živila manuální prací, jako služebná, dělnice, uklízečka apod. Vasylyna Ivanivna Slyvka (podoba jména dle úmrtního listu, kde uvedeno odlišné datum narození – 1. říjen 1924) zemřela dne 15. května 1993 v ukrajinské obci Buštyno a byla pochována na místním hřbitově.

hlášení na jméno Vasilina Slivková (*10. 2.[!] 1924 /dle orig./; rok narození uveden pětkrát, z toho jednou nesprávně 1922; všude mylný měsíc narození – únor místo ledna).

¹³⁾ Viz vojenská dokumentace; dále policejní přihlášky v Chebu a policejní odhláška z Krottensee (Státní oblastní archiv v Plzni – Státní okresní archiv Cheb).

¹⁴⁾ Rešerše provedena v relevantních fondech a sbírkách SOA v Plzni – SOKA Karlovy Kary.

¹⁵⁾ Šetření proběhlo v relevantních fondech SOA v Praze – SOKA Kolín a v obci Přišmasy.

¹⁶⁾ Šetření ve fondech SOA v Litoměřicích – SOKA Teplice.

¹⁷⁾ Viz pozn. 9.

OSVOJENÍ ŠTĚPÁNA SLIVKY A NALEZENÍ JEHO BIOLOGICKÉHO OTCE

Z matričního zápisu, z pobytových přihlášek V. Slivkové a jejího životního příběhu vyplývá, že chlapec narozený v srpnu 1945 byl předán na jaře 1946 do náhradní (předadopční) péče s předpokladem osvojení. Mladší vrstvy záznamu v matrice odkazují na jednotlivé stupně adopce, které byly v dané době obvyklé (léta 1945–1950 byla z hlediska osvojení přechodná, neboť došlo k jeho proměně ze soukromoprávního na veřejnoprávní vztah). Nejprve probíhalo řízení o zjištění otcovství, následně se uzavírala a soudně projednávala osvojovací smlouva. Osvojitel musel být bezdětný a dosáhnout věku 40 let, aby mohl dítě adoptovat. V roce 1958 bylo zavedeno nezrušitelné osvojení se zápisem do matriky (osvojitel nahradil původní rodiče).

Jestliže matriční zápis odkazuje, jak jsme v první části příspěvku rozebrali, na jednotlivé stupně adopce v letech 1948, 1952 a 1958 (včetně uvedení odpovídajících dat a č.j.), je cenným pramenem pro další hledání. Z hlediska adopce má největší hodnotu první spis o projednání a schválení adopční smlouvy: první kroky v záležitosti péče o Štěpána Slivku podnikl poručenský soud zřejmě již v roce 1945, jak svědčí přidělené číslo jednací poručenského spisu, který by měl obsahovat i dokumenty týkající se určení otce dítěte. Přes veškeré úsilí archivářů a pracovníků spisovny soudu se zatím nepodařilo tento spis dohledat. Ale díky důkladné rešerši v SOA v Praze – SOkA Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích byl na přelomu května a června 2021 nalezen opis osvojovací smlouvy z 25. června 1948, na jejímž základě vydal Okresní soud ve Zbraslavi dne 23. září 1948 rozhodnutí o poručenské záležitosti nezletilého Štěpána Slivky (č.j. P I 119/45-26).¹⁸⁾ Osvojovací smlouvu připravil JUDr. Boleslav Adámek, advokát a obhájce ve věcech trestních se sídlem ve Zbraslavi. Byla uzavřena mezi osvojitelem Josefem Rakem, štábním strážmistrem SNB v Radotíně (za souhlasu jeho manželky Marie Rakové), a Stanislavem Kotrčem, veřejným poručníkem Okresní péče o mládež ve Zbraslavi. Strojopisný opis obsahově jednoznačného dokumentu (včetně záznamu usnesení o schválení smlouvy) má 4 strany; klíčový odstavec I. zní: „*Pan Josef Rak, narozený dne 12. června 1908, tedy přes 40 roků starý, bezdětný, osvojuje nezletilého Štěpána Slivku, dne 8. srpna 1945 narozeného, nemanželského syna Štěpána Lutinského, kancelářského úředníka SNB v Praze I., Pernštýn 9, a Cecilie (Vasilije) Slivkové neznámého pobytu, přenáší na něho veškerá majetková práva, která přísluší manželským dětem vůči rodičům, a přejímá veškeré povinnosti osvojitele, zejména se zavazuje pečovat o jeho slušnou výživu a řádnou výchovu.*“¹⁹⁾

¹⁸⁾ SOA v Praze – SOkA Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích, fond ONV Praha-jih. Za dohledání opisu smlouvy děkujeme Mgr. Kateřině Dolečkové. Při rešerši ve fondu Okresní soud Zbraslav nebyl poručenský spis s dokumenty z let 1945–1948 dohledán, nenalézá se ani ve spisovně Okresního soudu Praha-západ, jemuž tímto také děkujeme za vstřícné jednání.

¹⁹⁾ SOA v Praze – SOkA Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích, fond ONV Praha-jih.

Na základě výnosu Zemského národního výboru v Praze (ZNV) z 19. října 1948 o schválení adopce Okresním soudem ve Zbraslavi vydal ZNV pokyny Duchovní správě církve pravoslavné v Praze II. o doplnění matričního zápisu o narození Š. Slivky údajem o osvojení; doložkou měl být opatřen i matriční druhopis (ONV Praha-venkov-jih), o výnosu ZNV byl informován rovněž Okresní soud ve Zbraslavi.²⁰⁾

Navazující spisy k adopci Š. Raka-Slivky se zachovaly ve spisovně Okresního soudu Praha-západ. Máme tedy blíže doloženo rozhodnutí Okresního soudu ve Zbraslavi z června 1952 o adopci chlapce Marií Rakovou. Vzhledem k proměně procesu adopcí i s ohledem na sledovaný příběh má vypovídací hodnotu odůvodnění návrhu z 5. května 1952, ač je z něj cítit jazyk advokáta JUDr. Boleslava Adámka (nyní již člena Advokátní poradny Kladno, pobočka v Unhošti): *„V době uzavření osvojovací smlouvy (adopce) nezl. Štěpána mým manželem nesplnila jsem ještě podmínky zákonné, poněvadž jsem v té době nedosáhla věkové hranice 40 roků. // S ohledem na to, že jsem jednak této hranice již dosáhla, aniž bych měla vlastních dětí a možnosti dětí mít, jednak dle nových zák. ustanovení není této podmínky již třeba, hodlám nezl. Štěpána Raka (dříve Slivku) osvojiti společně se svým manželem, který jest již jeho adoptivním otcem, tak, aby dítě mělo právně postavení dítěte manželského vůči nám oběma. [...] // Dítě Štěpána Raka (dříve Slivku) mám ve své výchově a výživě již přes 6 let, plně se o ně starám, dítěti se dostává veškeré potřebné péče a prospívá, bude proto spoluosvojení dítěte mnou jemu na prospěch, tím spíše, že dítě bude v nejbližším školním roce navštěvovati školu a jest v jeho zájmu, aby mělo plně postavení našeho vlastního dítěte.“*²¹⁾

Stejně tak je doloženo rozhodnutí Lidového soudu ve Zbraslavi z listopadu 1958, kdy bylo příznivě usneseno v opatrovnické věci nezletilého Štěpána Raka s následujícím odůvodněním: *„Jest přirozené, že je zájmem osvojence, aby i zápisem v rodné matrice bylo dokumentováno, že osvojitelé jsou jeho zákonnými zástupci a že vykonávají moc rodičovskou nad tímto dítětem. // Z uvedených důvodů, aniž by bylo potřeba o návrhu někoho vyslyšati, rozhodl soud, jak shora uvedeno, když byly dány zákonné předpoklady tohoto výroku (zákon č. 15/58 čl. III).“*²²⁾

Rakovi Štěpána osvojili a zahrnuli ho láskou i péčí, které se dostává velkou měrou vytouženým a dlouho očekávaným dětem. Žili v Radotíně, s nímž je Štěpán Rak spjat dodnes. Jeho otec Josef Rak († 1. dubna 1978), vyučený lakýrnický pomocník, od léta 1935 strážník, později příslušník SNB (do září 1955), po propuštění vykonával svou původní profesi v Závodech Rudých letnic (ZRL 1930; dříve Janka; výroba ventilátorů a sběračů prachu) a byl dělníkem v radotínském závodě Prefa (na výrobu stavebních hmot). Matka Marie roz. Spilková († 27. listopadu 1989) byla

²⁰⁾ NA, fond Zemský úřad Praha – státní občanství a matriční záležitosti.

²¹⁾ Okresní soud Praha-západ, spisovna.

²²⁾ *Tamtéž.*

dělníci v Radotínských cementárnách a vápenicích. Sňatek uzavřeli již 27. února 1932 (v den Mariiných 21. narozenin).²³⁾

BIOLOGICKÝ OTEC ŠTĚPÁN LUŤANSKÝ

Dohledaný opis osvojovací smlouvy umožnil identifikovat biologického otce Štěpána Raka, přestože se zde jeho jméno objevilo v mírně zkomolené podobě *Štěpán Lutinský*. Pomohlo přesné určení jeho profese a otcovství potvrdily v létě 2021 testy DNA.

Biologický otec Š. Raka Štěpán Luťanský pocházel stejně jako jeho matka z Podkarpatské Rusi, kde se narodil 3. srpna 1916 v obci Volosianka (okres Velký Bezezný).²⁴⁾ Hlásil se k rusínské národnosti, československému občanství a řeckokatolické církvi. Většina členů jeho početné rodiny se živila manuální prací, Štěpán ovšem díky podpoře svého staršího bratra Nikolaje (*1907) vystudoval řeckokatolický pěvecko-učitelství ústav v Užhorodě, na němž maturoval 28. června 1937, a v letech 1937–1939 působil jako učitel ve vesničce Husne. Po propuknutí druhé světové války a obsazení Zakarpatské Ukrajiny Maďary se jeho osudy podobaly osudům C. Slivkové. V říjnu 1939 přešel hranice své rodné země do SSSR, byl uvězněn a na jaře 1940 odsouzen k pěti rokům pracovních prací, které vykonával v lágrovém komplexu Pečorlag a na sovchoze Vorkuta.²⁵⁾ V prosinci 1942 byl amnestován, aby mohl vstoupit do československé vojenské jednotky v SSSR. K armádě byl odveden v Buzuluku 28. ledna 1943.²⁶⁾ V důsledku trvalých následků těžkého zranění, které utrpěl na podzim 1944 při karpatsko-dukelské operaci, byl v lednu 1945 propuštěn do zálohy a pracoval v Užhorodě jako vyšetřující kriminální soudce.

Považoval se především za Čechoslováka. Vzhledem k neutěšeným poměrům na ukrajinské Zakarpatské oblasti usiloval o uplatnění v Československu. Na rozdíl od mnohých svých krajanů nejen do Prahy přišel (v září 1945), ale také se zde etabloval, vykonával převážně úřednickou práci (Ředitelství národní bezpečnosti Praha, Krajská správa VB Praha, Ministerstvo národní bezpečnosti, Ministerstvo

²³⁾ Základní údaje o Rakových viz pobytové přihlášky v obci Radotín, uložené v SOA v Praze – SOKA Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích; dále NA, fond Národní sčítání lidu 1950; osobní sdělení Štěpána Raka.

²⁴⁾ Archiv bezpečnostních složek, fond Personální spisy příslušníků Ministerstva vnitra, ev. č. 1041/16 a 1484/16, osobní evidenční karta.

²⁵⁾ DAZO, Fond 2558 (1939–1994), sv. č. 3332; Štěpán Luťanský, *Pečorlag. Útěk do ráje (1939–1942)*. Praha 1999.

²⁶⁾ Vojenský historický ústav Bratislava – Vojenský historický archiv, kmenové listy; dále viz pozn. 24.

vnitř; penzionován 1971 v hodnosti majora) a založil rodinu. Zemřel 22. února 1997. Svého prvorozeného syna ale nikdy nekontaktoval.

MÍSTO ZÁVĚRU

S pomocí archivářů, pracovníků spisoven a jiných úředníků, jimž všem tímto velmi děkuji (jednak jménem prof. Štěpána Raka, jednak jménem jeho praneteře Mgr. Miroslavy Čížkové, pravnučky Vasiliny Slivkové), se podařilo zmapovat alespoň zčásti životní osudy Vasiliny (Cecilie) Slivkové a příběh adoptce jejího syna Štěpána.²⁷⁾

Některé otázky přitom zůstávají otevřené (snad se i na ně podaří časem nalézt odpověď), a to včetně životních osudů dalších zúčastněných osob z Podkarpatské Rusi, kmotry Marie Mohoritové (1905–1982), kmotra Ivana Babiče (1916–1997) a tety Heleny Luňanské provd. Kadavé (1922–2009). Všichni sloužili u 1. čs. armádního sboru v SSSR a po válce se usadili v Československu...

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VIELSCHICHTIGE EINTRAGUNG IM TAUF- UND GEBURTSBUCH VOM 8. AUGUST 1945 – EINE HERAUSFORDERUNG FÜR FORSCHENDE ARCHIVARE. BEITRAG ZUM URSPRUNG DES PROFESSORS DES GITARRENSPIELS ŠTĚPÁN RAK

Der Beitrag befasst sich mit einer eingehenden Analyse der Eintragung im orthodoxen Tauf- und Geburtsbuch in der Prager Gemeinde aus dem Jahr 1945. Konkret handelt es sich um eine vielschichtige Eintragung über die Geburt von Štěpán Slivka am 8. August 1945. Zusätzliche Schichten der Eintragung erfassen mehrere verpflichtende Schritte, die zur Annahme des Jungen führten. Das Kind hat den neuen Nachnamen Rak nach seinen Adoptiveltern, dem Ehepaar Josef und Marie Rak aus Radotín, erhalten. Viele Jahre später wurde der herangewachsene Junge Professor des Gitarrenspiels an der Akademie der musischen Künste in Prag und international anerkannter Komponist und Gitarrist Štěpán Rak. Der Beitrag beschreibt die Ergebnisse der Archivrecherche im Anschluss an die Analyse der Eintragung im Tauf- und Geburtsbuch und stellt die Charakteristik der biologischen Eltern von Štěpán Rak sowie der Geschichte seiner Adoption dar.

Překlad Artlingua, a. s.

²⁷⁾ Za pomoc při řešeních děkuji Jindřišce Navrátilové.

SUMMARY

**MULTI-LAYERED CIVIL REGISTRY RECORD OF 8 AUGUST 1945
– A CHALLENGE FOR RESEARCHER-ARCHIVISTS.
CONTRIBUTION TO THE ANCESTRY OF GUITAR PROFESSOR ŠTĚPÁN RAK**

The paper deals with a detailed analysis of a record made in the Orthodox registry of births and baptisms in the parish of Prague in 1945. Specifically, it is a multi-layered civil registry record of the birth of Štěpán Slivka made on 8 August 1945. Additional layers of the record capture several of the obligatory steps that led to the adoption of the boy. The child was given his adoptive parents' surname "Rak" (after Josef and Marie Rak from Radotín). Many years later, the boy grew up to become the first professor of guitar play at the Academy of Performing Arts in Prague, the internationally renowned composer and guitarist Štěpán Rak. The paper describes the results of the archival research following the analysis of the civil registry record, characterizes Rak's biological parents and the story of his adoption.

Překlad Artlingua, a. s.

DISKUSE DISKUSSION DISCUSSION

AKTUÁLNÍ PROBLÉMY ČESKÉHO ARCHIVNICTVÍ*„Naděje zanech, kdo mnou ubírá se!“***Zahrada stinná v byvším ráji pozemském aneb sedm bran pekelných čili aktuální problémy českého archivnictví****1) Chybějící vize**

Chybějící vize českého archivnictví je základním problémem, ze kterého následně vyrůstá řada dalších současných těžkostí našeho oboru.

Bez jasného cíle není kam směřovat, čemu přizpůsobovat plán či koncepci ani podle jakého schématu řešit nečekané zvraty. Archivnictví potřebuje jednotící ideu, ze které by mohlo čerpat své praktické postupy. Vizi musí předcházet analýza současného stavu a z následně vytvořené vize by teprve měla vycházet aktualizovaná koncepce českého archivnictví.

Náš obor se nachází v průsečíku mnoha oborů lidské činnosti a střetává se tak s mnoha úhly pohledu – od historických věd na jedné straně až po veřejnou správu na opačném pólu. Přesto výuka archivnictví na vysokých školách zůstává soustředěna na pomocné vědy historické, dějiny správy a související historické disciplíny, ačkoliv na ty v samotné praxi dojde pouze zřídka. Přijatá vize by měla přinést změnu vysokoškolské výuky i vzdělávání archivářů obecně a zároveň ukotvit pozici archivnictví ve společnosti.

Současná podoba českého archivnictví, zejména síť archivů, způsob archivní práce, pozice v rámci paměťových institucí, komunikace s veřejností apod. vychází z vize a metodologického i mentálního fundamentu poloviny 20. století a v současné době stále více naráží na rozdílnou představu jak u veřejné správy, tak veřejnosti. Archiváři by proto měli svoji vizi redefinovat, kodifikovat a následně ji veřejně prezentovat a konfrontovat s ostatními odborníky, úředníky i poučenými laiky. Podle mého je potřeba takovou vizi i pravidelně testovat ve střetu s realitou a v případě nesouladu hledat korekci směrem k nalezení dobrého kompromisu mezi původními představami archivářů a postojem zbytku společnosti. Archivy jsou placené z veřejných prostředků a tedy i veřejnost má právo se vyjadřovat k práci archivů.

Náš obor, částečně z podstaty věci, částečně z pohodlnosti, reaguje na probíhající změny ve společnosti se zpožděním, často poměrně značným. Některé, např.

technologické trendy, se sice skutečně projeví v archivech až s přejímkou archivá-lií, většina ostatních ale ovlivní činnost archivů okamžitě (např. v oblasti etiky, práva či společenských norem, jakými jsou třeba nahlížení na ochranu osobních údajů, ochrana osobnostních práv apod.). Nemyslím si, že všechny změny jsou dobré a měli bychom z nich být nadšení, ale je třeba se o nich společně bavit, reagovat na ně pokud možno včas, minimalizovat jejich škodlivý dopad na práci v archivech a snažit se nevýhody přeměnit v přínosy.

Archiváři si do nedávna vystačili v definici svých cílů sami. K tomu čím dál více přibývají úkoly vycházející z nové legislativy a z rozhodnutí ministerstva. V této oblasti se alespoň nějaká debata s archivy v rámci legislativního procesu odehrává, ovšem ve volbě řešení vidím spíše nahodilost než záměr. Žádná debata však neprobíhá se základní klientelou archivů, kterou je veřejná správa a odborná i laická veřejnost. Vztah mezi archiváři a jejich klienty není vždy ideální, do značné míry daný legislativními možnostmi, představy jedné i druhé strany se mnohdy liší a vedou k nedorozuměním. Archivy obecně mají velké rezervy v komunikaci, i v oblasti sebe prezentace. Oblasti, jakými jsou např. archivní pedagogika, systém celoživotního vzdělávání, mediální komunikace, to vše je ponecháno na soukromých aktivitách archivářů. Ojedinelé pokusy vycházejí výhradně z individuálních zájmů a schopností některých z nás a mají většinou podmíněný a dočasný charakter. Bez formulované vize ale soukromé aktivity archivářů nemusejí být mnohdy vítané. Chybí zejména stálá debata mezi paměťovými institucemi, vysokými školami, vědeckými ústavy, veřejnou správou, badatelskými spolky apod. o vzájemně výhodné spolupráci.

Stanovení vize českého archivnictví je základním předpokladem změny k lepšímu.

2) Součinnost archivů a absence jejich usměrňování

Součinnost archivů a jejich metodické a věcné usměrňování lze v současnosti označit bez přehánění za anarchii. Pozornost ministerstva je takřka výhradně upřena na 8 státních archivů, ačkoliv desítky dalších, nestátních archivů pečují o nezanedbatelnou část archivního dědictví a jsou, či spíše měly by být, součástí alespoň do značné míry unifikovaného systému evidence a zpřístupnění archiválií. Není stanoven standard služeb, které by archivy měly poskytovat, činnost archivů je definována pouze výčtem možných činností v archivním zákoně. Podmínky akreditace se rozdílně uplatňují na státní (akreditace není nutná) a rozdílně na nestátní archivy, a zaměřuje se především na fyzickou ochranu archiválií.

Co státní archiv, to solitér, a to takřka ve všech oblastech. Počínaje předarchivní péčí, prací s původci, včetně kontrol a sankcí, přes zpracování archiválií v několika, vzájemně nekompatibilních a neustále se modifikujících sw (ve stavu permanentního prototypu) až po digitalizaci archivních fondů a sbírek (a to jak metodu, tak i výběr vhodných archiválií), přístup k veřejnosti a další postarchivní činnosti, ja-

kými jsou např. věda a výzkum, transfer znalostí, PR apod. ve všem státní archivy postupují samostatně, nekoordinovaně a mnohdy bez reálné podpory gestora. A tak ačkoliv jsou archivy státními orgány a správními úřady, na každém území poskytují jiný standard služeb i různý výklad archivních norem. Pokusy o korekci tohoto stavu byly dosud nevýrazné a krátkodeché, byly-li vůbec.

Chybí též odborná podpora archivům v rozhodovací oblasti, např. v oblasti kontrol, řízení o přestupku. Metodika je do značné míry přenechána aktivitám jednotlivých archivů, což vede k dichotomii přístupu, neboť některé archivy prosazují svá řešení na úkor konsenzu, respektive kompromisu, ačkoliv se výsledek tváří jako konsenzuální a všeobecně přijímaný. Chybí zde zejména arbitr odborných sporů a vymahatel dohodnutých postupů, rozhodnutí a závazných pravidel.

3) Zahlčení archivů agendami, které s archivnictvím souvisí jen volně nebo vůbec

Základem archivní práce je, podle mého přesvědčení, archivní fáze činností, tedy uchování, zpracování a zpřístupnění archiválií uložených v archivech. Předarchivní fáze (předarchivní péče, metodické působení, včetně kontrol a sankcí vůči původcům) jakož i postarchivní fáze (prezentace archiválií, komunikace s veřejností, věda a výzkum ad.) jsou sice bezprostředně předcházející či navazující činnosti, které jsou dnes integrovány v obecně přijímaném pojetí archivní práce do jednoho celku, nicméně je to otázka definice vize (viz bod 1) a dovedu si představit, že by tyto činnosti byly archivům odňaty či svazek s nimi byl rozvolněn. Nicméně jsou to činnosti, které archiváři vykonávají víceméně rádi a o jejich spojení do jednoho celku většinově nepochybují, ostatně ani já ne. Problémem se však stalo to, že se k vlastní archivní práci v nejširším možném pojetí nabalují další činnosti, které s archivní prací souvisí již jen okrajově popř. vůbec, ale které intenzivně a to čím dál tím ve větší míře odčerpávají síly archivářů a finanční prostředky archivů. Jsou to zejména agendy, související s novou legislativou, zejména v oblasti administrativy, správy majetku či personální oblasti. Svou roli hraje i často nepromyšlená digitalizace agend, která práci zesložňuje, zpomaluje a zneřehledňuje, mnohdy praxe vede k dublování úkonů, jednou v elektronické a jednou v analogové podobě.

Činnost archivů se v posledních dvaceti letech silně zbyrokratizovala, a to většinou bez pozitivního dopadu na kvalitu odevzdávané práce. Primární příčinou je špatná legislativa (správní řád, služební zákon, evropské normy – např. zavádění kvality, GDPR, boj proti korupci), ale též obecné právní povědomí vedoucí k potřebě zlistinění krátkodobých, zjevných či z obecných předpisů vyplývajících marginálních skutečností. Informační redundance a vysilující nutnost sepisovat dlouhé litanie namísto skutečné odborné práce je pro mnoho archivářů deprimující a frustrující. Fakticky se tak archivy (ale též veřejná správa obecně) zabývá stále více sama sebou, aniž by z toho měla veřejnost skutečný prospěch. Upřednostnění for-

mální stránky procesů, zlistinění a spojení s formální digitalizací ukrajuje čas ze samotného odborného pracovního procesu (který mohl být věnován např. pořádání archiválií) ve prospěch jen byrokratickému zajištění činnosti archivu.

4) Problematická legislativa a personální nedostatečnost

Základním pilířem archivních činností u nás je zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví etc. a na něj navazující vyhlášky. Normy jsou to sice nedokonalé a již něco pamatují, nicméně se s nimi pracovat stále ještě dá. Bohužel jsou tyto normy novelizovány jako vedlejší produkt legislativních úprav jiných norem, které s archivnictvím souvisí volně či vůbec, např. ohledně digitalizace státní správy. Při jejich tvorbě nebývá brán zřetel na odborný archivní pohled, respektive archivní pohled není schopen předkladatel zákona vůbec docenit nebo pochopit, čímž se do těchto norem dostávají problematická ustanovení. Ještě horší je situace v oblasti zákonů, které mají obecnou povahu vůči státní správě např. oblast majetku ČR, veřejných zakázek, personalistiky, správního řízení, ochrany práv a svobod osob apod.

Tyto zákony jsou na jedné straně velmi ochranné vůči veřejnosti a třetím stranám a zároveň tvoří velmi obtížně splnitelnou konstrukci způsobu vypořádání se s upravovanými skutečnostmi ze strany archivů (či státní správy obecně). Archivy jsou personálně velmi subtilní instituce, jejichž hlavní činností není zabývat se sami svojí správou, ale současný legislativní trend má přesně opačný účinek. Pro státní archivy jsou důležité např. majetkové zákony (o majetku ČR, o veřejných zakázkách apod.), přičemž jejich implementace do prostředí MV jsou komplikované a v podmínkách nedostatečného personálního zabezpečení jsou v podstatě hlavní překážkou v plnění role archivu jako řádného hospodáře. Byl vytvořen zdouhavý, na lidském faktoru extrémně závislý proces, bez nezastupitelnosti, který vede k významnému riziku pochybení, zanedbání péče o svěřený majetek či neschopnosti včas a účelně čerpat finanční prostředky.

Vyloženě nešťastná, kontraproduktivní a vysilující je legislativa v oblasti personalistiky. Tzv. služební zákon (zákon č. 234/2014 Sb.) vytvořil bohužel dvě kategorie zaměstnanců, ačkoliv pro stát pracují obě tyto skupiny. Těžko měnitelná systemizace archivů znamená, že nelze pružně reagovat na sebemenší a sebejednodušší změnu. Snaha napravit historické disproporce v systemizaci, posílení vytížených pracovišť či zvýšení platové třídy u žádaných profesí, které chybí na trhu práce, trvá roky a často je neúspěšné. Reorganizace archivu v důsledku změněných vnějších podmínek či prostě jen z důvodu racionalizace práce, je činnost, která zaměstná několik osob po dobu několika let, a to jak na straně archivu, tak také na straně MV, a přitom jde o zjevné, banální a v mnoha případech automatické úkony, jen proces jejich vypořádání je neúměrně složitý a široký.

Zákon o státní službě vedl k prodloužení všech procesů v personální oblasti (zejména přijetí nového pracovníka, a to i v případě, kdy odchod stávajícího zaměstnance je dlouho dopředu avizován), přinesl v podstatě jen nárůst byrokracie, aniž

by znamenal efekt zlepšení výkonu státní správy. Zákon vložil do systému samoúčelné a vyprázdňené byrokratické rituály bez reálného dopadu (např. služební hodnocení – je těžké pracovat např. s osobním příplatkem, pokud není v rozpočtu dostatek prostředků na jeho vyplácení atd.). Motivace pro zaměstnance je v systému státní služby pramalá, neboť navyšovat plat téměř nelze, na odměny je stále méně prostředků a nejsou v podstatě žádoucí (tzv. jsou negativně vnímány veřejností), případné sankce jsou formálně tak náročné, že se o ně nikdo nepokouší a zároveň právo stojí vždy na straně zaměstnance, vlastní výkon práce není předmětem služebního hodnocení atd. atd. Systemizace a následné odměňování preferuje princip seniority před skutečnou prací, výběrová řízení nezohledňují potřebu vedoucích pracovníků vytvářet si tým podle svých preferencí a na svou zodpovědnost atd. atd. Zákon o státní službě patří podle mého k největším legislativním zklamáním polistopadové doby.

Do oblasti personalistiky zasahují též rozevírající se nůžky specializací nutných pro práci v archivu. Mezi předarchivní péčí na jedné straně a klasickým archivnictvím 20. století, které kladlo důraz na pořádání archiválií a publikační činnost, je nepřeklenutelný rozdíl v nárocích. Doba, ne příliš vzdálená, kdy se jeden člověk dokázal vyrovnat se všemi činnostmi v archivu a víceméně s úspěchem, je beznadějně pryč. Dnešní archivář chtě nechtě může být odborníkem v jedné, maximálně dvou oblastech a ostatní musí přenechat jiným. Z toho ovšem vyplývá častá frustrace mnohých kolegů, neboť pro práci archiváře se mnozí rozhodli pod vlivem neodpovídajících představ o náplni své práce, vycházející z přednášek poskytovaných na vysokých školách. Složitější struktura v personální oblasti a užší specializace zaměstnanců zároveň vede k disharmonii v kolektivu, neboť jednotliví specialisté nejsou schopni docenit složitost práce těch druhých a jejich představy o ní jsou ploché, bez osobní zkušenosti. Přidáme-li k tomu bezduchou, všudypřítomnou a formální byrokracii a leckdy práci komplikující digitalizaci procesů, je stále problematičtější skloubení práce v archivu s uspokojením z jejího vykonávání.

Zde selhávají i vysoké školy, neboť poskytují zkreslený obraz o budoucím uplatnění svých absolventů a své studijní programy mají zakonzervované v minulém století. Výchova budoucích archivářů, ale i způsob jejich následného vzdělávání je silně zanedbaná a vyžaduje kompletní úpravu.

5) Nárůst objemu zejména obsahově nicotných archiválií a ústup od tradičních forem především privátních dokumentů

V důsledku převládající formy současných dokumentů, která má oporu v normách pro úřadování (soudní řád, správní řád a apod.), dochází v těchto dokumentech k neustálému opakování zjevných faktů, upozorňování na obecně známé skutečnosti, poučování o známých a zjevných možnostech všech protistran. Během procesu se z mnoha příčin některé úkony mnohokrát opakují atd., atd., v důsledku

čehož jsou výsledné dokumenty stále více bezobsažné, nesrozumitelné, a to ani účastníkům řízení a spisy objemově rostou, ačkoliv jejich informační hodnota prudce klesá. V takovéto situaci si archivy nevystačí se stávající praxí běžných úkonů během skartace, obvyklých skartačních znaků a lhůt, posuzováním jejich hodnoty archivářem atd. Ani digitalizace procesů u původců není řešením, neboť sice digitální archiv je teoreticky nezaplnitelný a vejde se do něj vše, ale co s takovými dokumenty v budoucnu činit a proč by se měly vůbec uchovávat? Otázka změny filozofie a metodiky výběru archiválií a skartačního řízení, transformace těchto činností do digitálního prostředí je aktuálně velkou výzvou, která se v současnosti řeší jen velmi nesměle a s obavami.

Rovněž tak by bylo potřebné bavit se o vnitřní skartaci (v minulosti již vybraných archiválií), metodice výběru, experimentech v této oblasti atd. Ovšem to vše je náročné na obsazení míst schopnými a zkušenými archiváři s nadáním pro přesah svých činností do dalších oborů a schopných formulovat závěry výsledků své práce do podoby metodik, norem a odborných textů. Případné změně musí předcházet skutečně důkladný rozbor stavu i dopadů této změny.

Naše současnost z hlediska archiváře trpí na jedné straně nadprodukcí nicotných úředních dokumentů a zároveň ztrátou tradičních dokumentů osobní a neformální povahy, které se přesouvají do virtuálního světa a nejsou autory či adresáty nijak perspektivně uchovávány, neboť to z podstaty věci je jen velmi obtížné. Situaci navíc komplikuje amatérská a svévolná tvorba skartačních lhůt původci. Pokud archiv nemá možnost lhůty zpětně upravit, vede to k složitým problémům při výběru archiválií a rovněž přispívá k nárůstu objemu „zbytečných“ archiválií uložených v archivech. Otázka, jak na jedné straně plasticky zachytit a uchovat svědectví o současnosti pro budoucí generace a na druhé straně vyhnout se uchovávání balastu a bezobsažných informací, je jedním ze stěžejních úkolů v oblasti archivní teorie pro dnešní generaci archivářů.

6) Digitální a technologická past

V podstatě všechny činnosti, od správy budov, přes ekonomiku, úřadování až po všechny archivní činnosti, včetně např. evidence archiválií, lokace či skartační řízení, jsou dnes již podmíněny digitálním přístupem. Nejenže digitální verze činností není vždy ergonomicky výhodnější, účelnější, rychlejší či ve výsledku lepší, ale zejména uvrhá archivy do závislosti na stavu výpočetní techniky, internetového připojení a kvality IT personálu. To jsou ekonomicky velmi náročné procesy. Kvalita IT zázemí v archivech, a ve veřejné sféře vůbec, hluboce zaostává za soukromým sektorem. Navíc stárnutí technologií v této oblasti je velmi rychlé, neobejde se bez neustálého rozvoje lidských zdrojů, opakujících se výběrových řízení a zvyšujících se finančních nároků. Je v podstatě zázrak, že archivy nějak v těchto podmínkách (a zejména v důsledku aplikace služebního zákona), vůbec dokáží fungovat. Doba, kdy zaměstnanci archivu tvořili jen odborní pracovníci v oblasti ar-

chivnictví, kteří byli ochotni pracovat za nízkou mzdou a pro lásku k oboru samému, dávno minula. Kvalifikované a žádané (v tomto konkrétním případě IT specialisty) je nutné zaplatit tak, jak jsou placeni v komerční sféře.

Mantrou dnešní doby je digitalizace, ovšem aniž by již bylo blíže definováno, co se onou digitalizací míní. Mnohdy totiž probíhá digitalizace činností veřejné správy nepromyšleně, samoučelně a bez pozitivního dopadu na věc samu, a je tak spíš na škodu věci. Digitalizace je v on-line prostředí rozhodování státní správy navýsost důležitá a pokud je prováděna s rozmyslem, bezpochyby přináší mnohé benefity. V prostředí dlouhodobého ukládání dokumentů na neomezeně dlouhou dobu v řádu minimálně staletí se však jedná o otázku dosud nedořešenou a spornou, s neznámými a vysokými náklady nyní i v budoucnosti. Tento fakt zůstává zatím oslyšen.

Podobnou pastí je oblast fyzické péče o archiválie. Nové budovy, které plně zabezpečují dobré podmínky pro dlouhodobé uložení archiválií, obsahují nové technologie, které přinášejí dvojí komplikace. Jednak násobně prodražují provoz budov spotřebou energií, potřebou speciálního personálu či permanentních revizí a jednak většinou tyto technologie mají krátkou životnost, maximálně v horizontu 10–20 let a tím pádem je potřeba je všechny neustále repasovat či vyměňovat. Samozřejmě se nejedná o levné a jednoduché technologie. Obdobně nákladné a zranitelné technologie jsou instalovány z důvodů požární bezpečnosti apod. Obecně lze konstatovat, že čím novější a vhodnější budova, tím je finančně náročnější zajistit její provoz a údržbu. Fakticky každé zlepšení péče o archiválie je zatíženo významným navýšením spotřeby a zatížením rozpočtu.

7) Metodologický perfekcionismus

Tento trend se objevil až v posledním desetiletí a nelze jej charakterizovat jinak než jako posedlost přesností. Nová základní pravidla pro zpracování archiválií (*momentálně Metodický pokyn č. 1/2021 odboru archivní správy a spisové služby, kterým se vydávají Základní pravidla pro zpracování archiválií, verze 3.0*) a na ně navazující procesy (zejména pořádání a dálkové zpřístupnění archiválií, tvorba rejstříků, popis entit etc.) jsou vedeny v téměř sebezničujícím perfekcionismu. Tento přístup neúměrně zatěžuje archivní činnosti tak, že archivy jsou schopny jen s obtížemi zpracovávat a zpřístupňovat archiválie. V kombinaci s problematickým sw, který je stále jen ve fázi prototypu, v permanentně vyvíjené a lokálně modifikované verzi, dochází k úvahám o samotném smyslu této základní archivní činnosti. Chyba je podle mého ve snaze o maximální přesné vymezení všech možných variant popisu, které často přesahuje chápání průměrného archiváře (natož badatele). Mámeli tak složitý systém, že je v něm schopná pracovat jen naprostá minorita z nás, je otázkou, zda pravidla nepřeceňují schopnosti komunity a zda má vůbec smysl postupovat dále tímto směrem. A je nutné se zeptat i na to, zda dokáže takto nastavený popis archiválií uspokojit badatelskou veřejnost? Nestála by naopak veřejnost

či archiváři sami o mnohem méně robustní systém, zato s mnohem snadnějším přístupem a rychlejší formou zpracování (i zapracování) a menší náročností na dnes vysokou kvalifikaci pro jednu každou malou kompetenci k práci v systému? Nemyslí a nepracuje zde archivář za potencionálního badatele příliš, nepodsouvá mu své úmysly? Nebo je způsob popisu, formulovaný v základních pravidlech a následných metodikách jen vysněným ideálem, ke kterému se nelze reálně přiblížit, a měl by proto mít jen doporučující charakter?

Selhání stávajícího způsobu řízení státních archivů vidím zejména v této oblasti. V situaci, kdy archivy jsou personálně podhodnocené, jejich systemizace zabetonovaná a finanční prostředky nedostatečné, je velmi nešťastné, že implementaci základních pravidel, včetně nástrojů, jakým je sw, podpůrná metodika, pracovní skupiny apod. nemá pevně v rukách centrum, ale je na jednotlivých archivech, jak si věci zařídí. Dát v takové situaci prostor pro vznik velmi složitému systému považuji za velkou nezodpovědnost. Situace nestátních archivů je ještě komplikovanější.

Problémů v archivnictví je jistě mnohem víc a je jisté, že každý archivář z praxe je vidí jiným úhlem. Já považuji těchto sedm za nejvýznamnější.

■ Doctoris Danieli Dolezsali,
Przibramiensis, Bohemus, scripsit

O BOLESTIVÉM ARCHIVNÍM ROZKROKU ANEB CHVÁLA DOBRÝCH KOMPROMISŮ

Když jsem před několika dny obdržel k přečtení Doležalovu aktuální výzvu, pomyslel jsem si něco o novoročních předsevzetích. Anebo o novoročních deziluzích, protože podobná situace nastala krátce po Novém roce i loni a vyústila rovněž v polemiku na stránkách Archivního časopisu. Tenkrát jsem ji, frustrovaný tehdejší stavem archivnictví, inicioval já, přidala se Míša Zemánková a nakonec i Dan Doležal. Vnitřní osobní přetlak tím byl vyrovnán, polemika utichla a každodenní starosti frustraci přehlušily. Po roce tedy jako první hodil kámen do vody Dan a já se opět nechal lapit. Možná budu dokonce prvním reagujícím a jsem docela zvědavý na to, jaké vlny na českém archivním rybníku ten Danův hozený kámen vytvoří. Loni jsem se na polemiku těšil, letos už poučeně žádné extrémní diskusní tsunami nečekám. Ale přesto píšu, už pro své svědomí, máš pravdu, Dane.

První Doležalova brána nás přivádí do světa vizí. Před Vánoci jsem západočeským archivářům přál, aby v roce 2022 neztráceli iluze, protože bez nich se nedá snít. Já vím, Träume sind Schäume, jak říkají Němci, ale bez snů a jejich naplňování by byl život mnohem hůře snesitelný. Tak je to i s obory lidské činnosti, tedy také s archivnictvím. Pokud chybí vize, není možné snít a těžko se jde dopředu,

protože se neví, k čemu se konkrétně směřuje. Ale co tou Doležalovou vizí vlastně má být? Jistě, české archivnictví stále minimálně jednou nohou stojí v polovině 20. století, ale podle mého konzervativního názoru stojí na vcelku slušném fundamentu. Je třeba ho za každou cenu demontovat? Ta druhá noha naopak zcela správně směřuje do budoucnosti. Jenže jak byl zpočátku onen rozkrok jen nepatrný, postupně se začal zvětšovat a nyní se nacházíme ve fázi, kdy vzdálenost mezi oběma nohama už docela bolí... a mnozí asi tuší, kde bolí nejvíce. Nevím, jaký je věkový průměr českých archivářů, ale dědictví (byť zprostředkované) poloviny minulého století si nese nemalá část z nás. A minimálně ta stejná část je už léta, a poslední dobou skutečně důkladně, konfrontována s něčím, na co prostě nebyla, není a snad ani nemůže být připravena. I proto je střet s realitou nepříjemný, pro řadu z nás i pro tu realitu samotnou. Vím, veřejnost si jako plátce daní činí nárok mít názory na všechno, ale buďme v tomto směru opatrní: chirurg je rovněž placený z prostředků nás všech a nejspíš by nebyl nadšený z našich laických rad. A měl by pravdu, to přece všichni víme. Nám, myslím, úplně stačí střet s naší interní realitou, s hledáním sebe samých uvnitř oboru, s vizemi jednotlivých skupin archivářů. To je věc, která nás stojí spoustu sil, a výsledkem je v nejlepším případě onen Doležalův „dobrý kompromis“. Tohle spojení je samo o sobě úsměvné, už z podstaty definice kompromisu jako něčeho, co původně nechtěl nikdo a s čím logicky ani nikdo nemůže být spokojený. Ale budiž, dělejme alespoň dobré kompromisy, i to by byl úspěch. Aktuálně tomu tak podle mého soudu není.

Druhá Doležalova brána je usměrňující, unifikuující. Všichni v archivu by měli táhnout jedním směrem a pro archivnictví jako celek to platí bezesporu také. Ale to jsme zpět u těch vizí: jakým směrem a kdo ho bude určovat? Asi by tím arbitrem mělo být ministerstvo, ovšem všichni dobře víme, jak nesnadno se provádí politika cukru a biče, když není k dispozici ani cukr, ani bič. Nebo že by tím arbitrem byl jakýsi „*archeopág*“ podle vzoru athénské areopágu, jakási archivní rada starších? A kdo z nás má právo prohlásit se za archonta, archivního aristokrata s nadáním arbitra? Každý z nás má nějakou svoji minulost, je spjatý s konkrétní institucí a její historií a právě ta „*historická hlediska*“ jsou nejčastějším důvodem Doležalem zmiňované anarchie. Anebo se podvolme direktoriu a čekajme, až se objeví Napoleon nebo jiný mesiáš, ještě větší solitér než my všichni ostatní.

Třetí Doležalovou branou je brána zahlcení. V tom má nesporně pravdu a i tahle oblast souvisí se stále větším a bolestivějším „*rozkrokem*“ současného (nejen) archivnictví, ale celého byrokratického molochu. Mám rád Danovo učení o trojím archivním lidu a s předarchivní, archivní a postarchivní fází naší práce své studenty už nějakou dobu seznamuji. Jenže je těch činností, bohužel stále více časově i mentálně náročnějších, opravdu mnoho, ubírají energii a chuť dělat něco „*pořádného*“. Hodně z nich skutečně souvisí s digitalizací, mantrou současnosti, pod níž si vlastně každý představuje něco jiného. Byla, je a bude politikem, svatým grálem, posvátnou krávou, lékem na všechny neduhy společnosti, na zlepšení funkce státu a zlevnění jeho provozu. Je tomu tak skutečně? Nesporně není, ale hezky se to slibuje a ještě lépe poslouchá. Jen pro nás, archiváře, zrovna z těchto vizí nikdy nic

dobrého nevyplynulo, jen spousta další práce, bohužel dopředu málo promyšlené. Samotná digitalizace agend státu je jistě příjemná, občan nemusí na úřad, úředník se nesetká s občanem, dokumenty putují „kliknutím“, ale co s nimi bude dál, to si, milí archiváři, vyřešte tak nějak sami, to už přece přesahuje naše volební období. A co po nás zbyde? Koho to zajímá, vážení přátelé?

S nárůstem problematických a časově stále náročnějších agend nepřímo úměrně klesá počet archivářů a dalších zaměstnanců archivů. Čtvrtá Doležalova brána, brána nedostatečnosti, je toho dokladem. Dan jako zkušený archivní manažer popisuje všechna administrativní zákoutí dopodrobna a přesně, takže zrovna k této části není moc co dodat. Zákony by měly být pro lidi a archivář je prostě jenom archivář, takže zákony zrovna tak úplně ideální pro archiváře nejspíš nejsou. Každá norma navíc jejich práci zatěžuje a ztěžuje, ale stejně tak určitě „nadplákají“, jak se hezky říká kolem Slavkova, i různé další profese. S tímhle toho asi moc nenaděláme.

Pátá Doležalova brána nás přivádí in medias res, tedy opět k vlastnímu archivnictví. Na „okrese“ jsem sice nikdy nepůsobil, „okresním“ kolegům ale archivní práci závidím. Pořád mají alespoň možnost setkávat se u původců s archiváliemi, třeba zastrčenými za trámy na půdách a náhodně nalezenými. Já osobně mám v posledních letech pocit, že výběr archiválií je vlastně činností poměrně nahodilou a že je téměř jedno, co z „produkce“ mých velkých novodobých původců pro budoucnost uchovám. Všechno je tak nějak podobně „kvalitní“. Ale možná je to současnou postmoderní dobou, která přeje bezobsažnosti, nicotnosti a ptydepe. Dlouho jsem byl přesvědčený o tom, že výběr archiválií je navýsost odbornou prací, vlastně kariérním vrcholem každého archiváře. A snad jsem to měl možnost i zažít na vlastní kůži, kdy jsem třeba v plzeňské univerzitní spisovně ještě „skutečně“ archiválie nacházel i vybíral. Kam se asi dneska tyhle významné dokumenty poděly? Je možné, že je postmoderna zlikvidovala zcela? Nebo snad původci mají ještě nějaké utajené spisovny a jednoho dne prožijeme obrovskou euforickou heuréku? Nevím a není mi z toho zrovna nejlíp. Co po nás zbyde?

Šestou Doležalovou branou vstoupíme do tajemného světa IT. V této oblasti je progres archivnictví vidět snad úplně nejvíc, stejně jako na dalších technologiích a zázemí archivářů a ostatních zaměstnanců. A to říká ten, který sedí ve sto let staré soudní věznici, kterou měli mnozí účastníci plzeňské archivní konference možnost na vlastní oči vidět. I tady u nás je technologický pokrok patrný. V oblasti IT máme navíc štěstí i na projekty, které nám umožňují její nákupy a stále vylepšování. Tedy štěstí... především spousta práce a úsilí je za těmito projekty a jejich precizní přípravou, ovšem štěstí přece přeje připraveným, ne? Faktem je, že profesionální obsluha IT je v archivnictví spíše ojedinělá a archivy stejně jako kdysi těžší z toho, že IT specialisté v nich, možná z nostalgie nebo ze zvyku, stále zůstávají. Ale nejsou výjimkou, i řada dalších kolegů a kolegů, špičkových odborníků, snadno uplatnitelných jinde, pořád ještě „drží“. Z lásky k oboru, protože archivnictví je přes všechny aktuální neduhy kvůli jeho specifickým benefitům pro mnohé pořád ještě stále dobrou pracovní adresou.

Ano, poslední, sedmá Doležalova brána, to nejlepší nakonec, vyvolala můj loňský novoroční přetlak a cítím ho i teď. Byť se jedná o nejkratší bod Danova zamyšlení (možná i proto, že už delší dobu tak úplně aktivním archivářem není), jde o potíže, z mého pohledu, nejbolestivější. Z jednoduchého důvodu: všech předchozích šest Doležalem popsaných problémů bylo více či méně do nitra našeho oboru importováno zvenčí, nezřídka jako *deus ex machina*, bez naší aktivnější možnosti je významněji ovlivnit, byť jsme si mnohdy naivně mysleli, že to dokážeme. Obvykle tomu tak nebylo. Nová základní pravidla a na ně navazující procesy, která jsme podle Doležala dovedli k téměř sebezničujícímu perfekcionismu, jsou ale naším vlastním dítětem. Otesánkem, který roste, bytí, vanička je ho plná, takže ať se snažíte, jak snažíte, podaří se z ní vylít maximálně všechnu zbylou vodu, ovšem ten bumbřík z ní nevypadne, nemůže. Většina z nás se utěšuje tím, že až vyroste, přestane robustnit a z Otesánka se stane moudrý a oduševnělý Otesán. A tak čekáme na každou jeho další novou podobu, která je vždy o něco vytuněnější než ta předtím. Snažíme se věřit a doufáme, že přijde. Jen jestli ten náš Otesán není bratrem Godota...

Vím, „*duchaplně*“ bonmoty na motivy sedmi Doležalových zákoutí ničemu zrovna moc nepomůžou. V mém případě tak jde spíš o první celkovou reakci na předložený, bezpochyby závažný text, k němuž se ještě později vrátím. Snad nejhorší je však pro každého „*vyzývatele*“ skutečnost, když jeho úsilí vyvolá jen... všeobecné mlčení. Tak třeba to mé zamyšlení alespoň k něčemu inspiruje ostatní, možná někoho potěší nebo mu pozvedne pokleslou náladu. Kolik tak asi může být v Česku archivářů? Tisíc, dva? Nevím, moc nás nebude. Ale ani to není problém, když se ke všem Doležalem popsaným (a mnohým dalším) výzvám postavíme kompromisně správně, neboť jak praví Svatopluk Čech: „*Jen kdo tak zoufá, sláb a malý jest.*“ Tak tedy slabými ani malými nebudme, přestože nás někdy ten rozkrok už opravu pořádně bolí.

■ Karel Řeháček

LESK A BÍDA ARCHIVNICTVÍ

Příspěvek Daniela Doležala, kterým si vytkl za cíl zahájit debatu o perspektivách českého archivnictví svůj úkol do jisté míry plní – vyvolal debatu – bohužel zatím jen ve formě šeptandy: „*Už jste to četli? A co vy na to?*“

Ano, už jsme to četli. A co my na to? Rádi bychom podepsali každý odstavec, ale to by bylo poněkud proti úmyslu autora, protože pokývání není debata. Rádi bychom tedy přispěli svou troškou do mlýna. Možná bude více otázek, než odpovědí, ale to snad v takové diskusi není úplně na škodu.

Co zde, nejen v archivnictví, ale v celé státní správě a samosprávě bytostně schází, je jednotný systém. John Lennon kdysi zpíval *Imagine* – já bych dnes přidala zcela

nepoeticky sloku: „Dokážete si představit, že máme všichni stejnou spisovnou službu? Archivy i úřady? Ministerstva i školy? Dokážete si představit, že badatelé se v celé republice pohybují ve stejném vyhledávacím prostředí?“ To je oblast, v níž stát žalostně zaspal. Kdyby byl před dvaceti lety zřízen IT odbor, který by tyto záležitosti centrálně vyřešil pro všechny státem/kraji/obcemi placené instituce, mohly se ušetřit nemalé prostředky na nákup programů od soukromých firem. Ty už bohužel zpět nikdy nedostaneme. Kdyby se však takový systém „vnutil“ dnes, jistě by to mnohé bolelo, se změnami by byl spojen určitý objem práce, ale položme si otázku, zda a jak dlouho se tento problém dá ignorovat? Nebude k podobnému kroku muset v budoucnu tak jako tak dojít? Nebude pak práce s tím spojené ještě víc? Je možné v této roztržičnosti fungovat navždy? Jak by se usnadnilo fungování úřadů ve společném systému? Jak by se usnadnila práce nám archivářům? A zejména nám – občanům? To jsou samozřejmě všechno otázky k debatě širší, než jen archivní, ale proč bychom to nebyli právě my, archiváři, kteří se s produkcí úřadů musí potýkat dnes a denně, kteří vidí dovnitř fungování takového spektra institucí, kteří by toto téma zvedli a upozornili na něj. Je naděje, že to místo nás udělá někdo jiný?

S tím souvisí i otázka prezentace archivů navenek. Často se setkáváme s názorem laické veřejnosti, že práce v archivu je určitě krásná, ale nikdo vlastně netuší, co že se tam asi dělá. V rozhovorech s lidmi, kteří se mě na archiv vyptávají, si často připadám jako domnělý Cimrmanův potomek Josef Schmoranz, jenž je mylně považován za pyrotechnika a přitom je obyčejným úředníkem. Představy o archivech a práci v nich se různí – od neustálého listování stránkami zažloutlých knih s cílem nalezení kamene mudrců až po představu práce v naprosté tmě, jen se svíčkou. Většinou se však shodují v jistém mystickém oparu kolem samotného archiváře, který musí zřejmě něco tajemného skrývat, či disponovat zvláštní magickou schopností, když se do tohoto prostředí dobrovolně denně vydává. Jakkoli se může zdát tato představa úsměvná, má však jeden zásadní a pro nás velmi nepříjemný aspekt. V návaznosti na to, že nikdo vlastně neví, co se v archivu dělá, nikdo také neví, k čemu to, co se tam dělá, je vlastně dobré, přínosné, nebo užitečné. Většinou panejuje názor, že jsme veřejnou službou pro pár podivínů, kteří se z nějakého záhadného důvodu mají také, stejně jako my, potřebu prohrabovat starými svitky.

Položme si tedy otázku: „K čemu jsme vlastně užiteční a komu sloužíme? Jak moc „veřejnou“ službou vlastně jsme?“ S těmito otázkami je neoddělitelně spjata další: „Jak nakládat se současnými dokumenty, aby byly po letech badatelům stejně srozumitelné, jako je pro nás agenda desítky a stovky let stará?“ A jak na nás budou vzpomínat budoucí archiváři? Zde narážím na reakci Karla Řeháčka. Bude i dnešní doba vnímána jako „pevný fundament, o němž je možno se bezpečně opřít“? Máme si na co stoupnout dnes, abychom mohli udělat ten pomyslný krok z poloviny 20. století a mít nakročeno do budoucna? Nebo toneme v nepřehledném přívalu dokumentů, jejichž objem stoupá a informační hodnota klesá? Můžeme s tím něco udělat? A kdo, když ne my? Kdy, když ne teď?

■ Hana Barusová

SEDM BRAN PEKELNÝCH ČESKÉHO ARCHIVNICTVÍ

Kolega Daniel Doležal nastínil několik obecných problémů českého archivnictví, já se zaměřím na autentické příklady z praxe.

Ad 2.

Občas se stane i archiváři, že je nucen kontaktovat i jiný než domovský archiv. Vždy jsem mile překvapena vstřícností kolegů, kteří mi pokaždé byli velice nápomocni. Čím jsem ale také vždy překvapena a to už méně mile, jsou rozdíly mezi internetovými stránkami jednotlivých archivů. Jak je možné, že na stránkách jednoho státního archivu jsou digitalizovány téměř všechny inventáře a na stránkách jiného státního archivu (téhož státu, doplním pro upřesnění) mám problém najít i pouhé kontakty na zaměstnance? Pokud já mám tyto problémy, jak se s nimi potýkají badatelé, nemluvě o širší veřejnosti?

Ad 4.

Prezentace archivů by si zasloužila vlastní stať. Já si neodbytně kladu otázku, zda vůbec vysokoškolští studenti humanitních oborů opouštějí univerzity s povědomím, co je to archiv. Pokud dostanu badatelský dotaz od studenta humanitního oboru na VŠ ve stylu: „*Píšu diplomku o pánovi XY, zjistěte mi k němu cokoliv a pošlete mi to,*“ ptám se, zda ho jeho pedagogové vůbec seznámili s tím, jak takový archiv funguje. Pokud ani vysokoškolsky vzdělaná veřejnost neví, co v archivu vlastně děláme, jak to má vědět veřejnost širší?

Zarážející je také rozdíl mezi, jak píše D. Doležal „*předarchivní péčí na jedné straně a klasickým archivnictvím 20. století*“. Pokud já pořádám rodinný archiv či velkostatek a současně mluvím s kolegy z předarchivní péče, kteří přebírají matrici, kontrolují spisovou službu v psychiatrické léčebně, či v jiných institucích, kladu si otázku, zda vůbec pracujeme v jedné instituci a zda jsme opravdu všichni archiváři? A pokud máme všichni vystudovaný stejný obor, byla to tedy dobrá příprava pro tak rozdílnou práci?

Ad 7. Metodologický perfekcionismus

S výrazem „*posedlost přesností*“ nelze než nesouhlasit, jelikož ale Daniel Doležal usiloval o diskusi, uvedu pár příkladů z praxe. Momentálně autorka těchto řádků pořádá jeden nejmenovaný šlechtický rodinný archiv. Jak známo tyto rodiny bývaly obvykle početné, což se v právě v tomto fondu odrazilo na velkém počtu fotografií rozvětveného a početného příbuzenstva. Program, který používá můj domovský archiv, po mně vyžaduje vyplnění řady povinných údajů – technika záznamu, nosič záznamu a barevnost. Co na tom, že zde není žádná barevná fotografie, protože v té době, tedy v době vymezení časového vymezení fondu (v mém případě 1856–1948), žádná barevná fotografie prostě nebyla. Co na tom, že všechny fotky jsou na papíře (výraz na kartonu systém nepřipouští a druh papíru zde zadat nelze, dodám pro doplnění...). Údaje je nutné zadat bez ohledu na počet

fotek, či potřeby (potencionálních) badatelů... Ještě větší pocit absurdity zažívám při vyplňování údaje „místa expozice.“ Fotografie byly foceny v Prusku a v rakousko-uherské monarchii, tedy v takových místech jako např. Jauer, Landeshut in Schlesien (tehdy Německo) či Warasdin (tehdy Rakousko-Uhersko). Do systému ale není možné zadat jinou variantu než Jawor; Polsko; Kamienna Góra; Polsko, či Varaždin; Chorvatsko, protože tak se ta místa dnes jmenují. Abych tyto obce mohla do systému vůbec zadat, musím znát současné správní uspořádání dané země. K čemu je mi moje historické vzdělání, když ho nemohu používat? Případně u pražských fotografií jsem nucena do systému psát jako místo expozice Praha, Česko. Opravdu? V roce 1883? Pomáhá tento systém někomu? Mně jistě nepomáhá. Pomáhá tedy (aspoň) badatelům? Potřebují ho? Potřebují vědět, že místo expozice v roce 1883 bylo v Praze v Česku? Nebylo by lepší spíše tyto fondy prezentovat, aby badatel vůbec věděl, že my něco takového vůbec máme?

■ Ludmila Lambeinová

ARCHIVY JSOU PAMĚŤOVÉ INSTITUCE...

Archivy jsou paměťové instituce, jak se lze dočíst kupř. v Základních pravidlech pro zpracování archiválií (dále jen ZP) v aktuálním třetím vydání (verzi 3.0), jinak zařízeními, která slouží k ukládání archiválií a péči o ně – dle zákona o archivnictví č. 499/2004 Sb. Nejsou tedy primárně a hlavně úřady státní správy, jež kromě jiného pečují o uložené archiválie. Reálně ale jsou, čím dál tím víc. Proto si jen stěží mohou stavět před sebe nějaké smysluplné vize. Úřady to zásadně nepotřebují, leda s ohledem na „zdokonalování“ vlastních výkonů, zmnožování a zpodrobnování agend, čili byrokracie. Zaklínadlem je dnes digitalizace státní správy, mantra politiků ... Vize by mohly a měly mít archivy jakožto paměťové instituce, jejichž úřední činnosti by byly vskutku odvozovány jen z jejich primární funkce, nikoli naopak.

Myslím, že by si všechny státní archivy (národní, zemské, oblastní) zasluhovaly punc vědecko-výzkumných institucí, který by je pozvedl na vyšší úroveň, totiž na dobře zajištěná a podporovaná místa výzkumu, vzdělávání a osvěty, otevřená více veřejnosti, kooperující bez zábran a překážek s muzei, knihovnami, galeriemi, univerzitami a různými akademickými a vědecko-technickými ústavy. Lidský potenciál v archivech je dosud obrovský.

Aktuálním palčivým problémem jsou ovšem výše zmíněná ZP a z nich vycházející speciální metodiky.

V archivech jsou většinou vysokoškolsky vzdělaní pracovníci (myslím nyní hlavně v těch odděleních a odborech, v nichž se stále ještě pracuje s archiváliemi), totiž absolventi archivnictví a pomocných věd historických, historie, filozofie, ja-

zyků a jiných humanitních, resp. společensko-vědních oborů. Řada z nich má bohaté praktické zkušenosti, stále se vzdělává a profesně zdokonaluje, včetně vynikajících archivářek a archivářů bez diplomů. Těm se dnes předepisuje do nekonečna a do nejmenších detailů, kterak mají dnes rozumět typům a druhům archiválií, co kam ukládat na předem určená místa, jakými způsoby co popisovat a značit. Proč? *Cui bono?* Podíváme-li se na sebezduvodnění nových ZP (v třetím vydání o rozsahu bezmála 300 stran) v jejich preambuli, přinejmenším se podíváme:

„Toto vydání ZP vychází ze zkušeností s implementací prvního a druhého vydání ZP (2013 a 2015) do archivní praxe, která mimo jiné poukázala na význam sdílených a kooperativně vytvářených archivních autoritních záznamů v rámci sítě českých archivů a vybraných kulturně vědeckých institucí, které mají ve své péči archiválie. Cílem tohoto popisu je zrychlení, zjednodušení a zpřesnění jmenovaných procesů v oblasti popisu entit. ZP původně počítala s nasazením projektu Interoperabilita v paměťových institucích (INTERPI), potřeby archivní komunity si však vyžádaly specifické řešení. Dále ZP reflektují proces vydávání metodických pokynů pro zpracování jednotlivých typů archivních souborů.“

To se však míjí účinkem, bezpochyby na pracovištích se složitými „historickými“ celky od středověku do poloviny 20. století – zejména nepřebornými rodovými a rodinnými archivy, fondy velkostatků a ústředních správ jejich majitelů, diecézními, kapitulními a klášterními archivy, rovněž bohatě dochovanými archivy královských, horních, věnných i poddanských měst, samozřejmě vedle rozsáhlých zeměpanských, stavovských a ryze státních fondů a sbírek.

Pravým důvodem je povýtce strukturální a popisné sjednocení pomůcek či obecněji evidencí k archivním souborům bez rozlišení napříč věky, s perspektivou ideálního sdílení „všeho všemi“. Takový cíl není ovšem ani plně dosažitelný, ani žádoucí.

Naše pohledy se mohou v lecčem různit, podle toho, co je nám blízké, s čím pracujeme, co známe a umíme. Podstatný je ale průnik našeho myšlení o smyslu a účelu naší práce. Ohromující možnosti informačních technologií a stále sofistikovanějších softwarů nás zajisté stimulují a nutí k nebývalé pracovní efektivitě, leč i k obezřetnosti. Jsou skvělým nástrojem, nikoli však cílem. Zjevně jim však podléhají pozitivisté, opření nově o ontologii informatiky. Archivní obec dělí příkop mezi nimi a ostatními, již tak či onak vnímají rozmanitosti dávných i nedávných písemných a dalších příbuzných dokumentů a kladou důraz na adekvátní zpracování, jak si materiál žádá, čili na **tvorbu** archivních pomůcek. Jednoznačně u výše dotčených složitých „historických“ fondů a sbírek. Moderní a nejnovější archivní soubory, ať analogové či elektronické, nedokážu v daném ohledu kvalifikovaně posoudit, nepracuji s nimi. Nicméně je evidentní, že pomůcky zhotovené na základě nových ZP nejsou většinou výrazně kvalitnější a přínosnější než ty předchozí dobré na bázi starých ZP.

Východiskem z dané rozpolcenosti mohou být jen skutečně **základní** pravidla, předepisující nezbytné „univerzální“ minimum (srozumitelnou češtinou), z nichž

budou vycházet podrobné metodiky šité na míru tomu kterému typu archivního souboru.

Tvůrci a stoupenci nových ZP a metodik občas namítají, že pokrok nelze zastavit, že žijeme v 21. století, v dynamickém digitálním věku, atp. Leč paradigmatické změny zatím vždy zahajovaly převratné, všeobecně přijímané vědecké teorie, nikoli technologické nástroje a jejich inženýři. IT mohou naši práci úžasné zrychlovat a usnadňovat, její výsledky zpřístupňovat, podobně jako kdysi knihtisk, užívají-li se racionálně, samy o sobě však nejsou s to cokoli komplexně poznávat a chápat, resp. čemukoli rozumět.

V této souvislosti si dovolím ocitovat jedno pozoruhodné přiznání v nám na hony vzdálené kosmologii a astrofyzice (vědách *par excellence*), myšlenkově neobyčejně inspirativní:

„Princip neurčitosti hluboce ovlivnil náš pohled na svět. Jeho objev předznamenal konec Laplaceova snu o teorii vědy – o modelu plně předurčeného vesmíru: nelze předpovídat budoucí události, nelze-li ani hodnoty výchozích veličin poznat s dokonalou přesností.“ Stephen W. Hawking, *Stručná historie času. Od velkého třesku k černým díram*, Praha 2021 (3. vyd.), s. 69.

Doslov k mé první reakci

Tíha problému s novými ZP nespočívá v komplikacích s užíváním programů ELZA a ProArchiv; učíme se je, pracujeme s nimi, myslím, že samy o sobě skýtají dobré možnosti. Ta leží v jejich velkolepém cíli, sice v onom ideálním sdílení námi popisovaných entit v rámci sítě českých archivů. Badatelé by pak měli mít „vše“ propojené přes jeden portál. Pokud se však máme držet naší etické maximy: „Nemzýlit uživatele, nezavést je na scesti“; nelze toho zodpovědně dosáhnout. My sami mnohým dokumentům nerozumíme, nedokážeme všechna relevantní data s jistotou přečíst, bezpečně jim porozumět, tedy je ani jednoznačně převést. Nelze tedy lehce přijmout konstataci autorů nových ZP ve vypořádání četných připomínek k nim: *„Je třeba si uvědomit, že cílem je zefektivnit tvorbu a vyhledávání v moderních informačních systémech a zde není možné ponechat zcela na libovůli zpracovatele, jakým způsobem entitu popíše. [...] Sdílení záznamů vytvořených podle společných pravidel podstatně ušetří práci a odpadne nutnost řešit jejich tvorbu lokálně, stále znovu a obvykle rozdílně.“* Z čehož logicky plyne, že nám to ušetří rovněž přemýšlení. A k tomu všemu je nutné mít tzv. přístupové body (jež v celku vytvoří archivní „lexikon světa“) a rozhodčí komisi nad nimi.

Imaginární případ: Měli-li by dva znalí a zkušení pracovníci uspořádat a zinventovat jeden a týž rozsáhlý složitý fond velkostatku či rodový archiv podle jedněch zásad v intencích aktuálních ZP, zajisté by nezhotovili naprosto shodné pomůcky. Není to možné. Referujeme každý svým jazykem na podkladě vlastního mínění! Pomíjím zde obyčejnou chybovost zpracovatelů, naše občasné omyly. Důležité jsou pregnantní popisy (registry) – ani zbytečně maximalistické, ani naopak omezené na nezbytné minimum kvůli potížím s limity nastavení programů.

Nikdy mě netrápilo, že se pomůcky v různých archivech formálně i názvoslovně liší, jsou-li kvalitní. U fondů soukromých původců je tato pluralita pochopitelná. Zrcadlí se v nich různé světy, tradice a způsoby.

Žádná nová teorie našeho oboru – jiný princip než volně provenienční (respektování fondu, respektování původního uspořádání registratury) a přístup k archivním souborům včetně sbírek jako k organickým celkům – neexistuje.

Pozitivistická teorie pravdy „*veritas est adaequatio rei et intellectus*“ je plochým pojetím reference souladu věci (reality, faktu) a poznání (výroku, popisu).

■ Petr Kopička

ARCHIVNÍ FOND MAX ŠVABINSKÝ (1873–1962)

Archivní fond významného českého malíře a rytce Maxe Švabinského (1873–1962) patří v Archivu Národní galerie v Praze (dále ANG) na pracovišti ve Schwarzenberském paláci metráží k těm středně rozsáhlým, ale co do obsahu a pestrosti archiválií k nejbohatším. Sestává se ze 17 archivních kartonů a tzv. velkých formátů (fotografie, výtvarné práce, varia), které zaujímají celkem 2,5 bm. Nejstarší archiválie ve fondu pochází z roku 1886 a jedná se o konvolut výstřižků ke Švabinského tvorbě, nejmladší se datují až po jeho smrti a jsou spjaty s posmrtnou výstavou v Severomoravské galerii v Ostravě v roce 1989. Pozůstalost tvoří zejména přijatá korespondence, výstřižky z dobového tisku, výstavní katalogy a fotografie. Na konci roku 2021 byla dokončena její inventarizace a nyní je zpřístupněna badatelské veřejnosti včetně podrobného inventáře.¹⁾

HISTORIE FONDU

Fond pochází především ze dvou velkých nákupů od Švabinského adoptivní dcery Zuzany Švabinské (1912–2004) z let 1989 a 1990. První z nich představuje soubor výstřižků a dokumentaci díla, druhý konvolut přijaté korespondence. Obě tyto akvizice předala Švabinská spolu se seznamem významných osobností, které se v korespondenci nacházejí. Zároveň dopisy abecedně a tematicky seřadila, stejně jako chronologicky roztrídila všechny výstřižky po jednotlivých letech. Později od ní ANG odkoupil i Švabinského posmrtnou masku a sádrový odlitek ruky provedený sochařem Karlem Pokorným. Další jednotliviny, především odeslaná korespondence, byly zakoupeny v letech 1958–1970 v antikvariátu Kniha, n. p. Osobní fotografie a fotografie díla byly převedeny z oddělení Dokumentace NG.

ARCHIVNÍ CHARAKTERISTIKA FONDU

Soubor obsáhlé přijaté korespondence od 1 658 osobností, respektive rodin či

¹⁾ Lucie Večerníková, *Inventář Max Švabinský 1873–1962*. Praha 2021, 171 s. Dostupné na webu NG: https://ngp-prod.brainz.cz/storage/4035/Svabinsky_Max.pdf.

skupin adresátů, z let 1895–1962 tvoří především jednotliviny. Je uložen pod inv. č. 3–1661 v kartonech č. 1 až 6 a jak již bylo zmíněno, byl předuspořádán Zuzanou Švabinskou. Toto prvotní členění bylo zachováno, i když místy neodpovídá standardům pořádání osobního fondu užívaného v ANG. Skupinu těchto archíválií doplňuje několik dopisů neurčených odesílatelů (inv. č. 1662) a soubor korespondence kroměřížských rodáků a Švabinského přátel (inv. č. 1663–1694). Zde je třeba upozornit na historicky nedůsledné vytřídění dopisů obyvatel města Kroměříže, protože tatáž jména můžeme najít jak ve skupině přijaté korespondence, tak i mezi zmiňovanými kroměřížskými pisateli. I toto původní rozdělení Zuzany Švabinské bylo zachováno.

Z větších celků lze upozornit na dopisy odeslané sběratelem Františkem Čerovským, který Švabinskému zasílal velmi poetické texty, v nichž ho oslovoval „*vznešený vládce liběchovických luhů*“, „*nezapomenutelný vladaři*“, „*miláčku olympských bohů*“ i mnoha jinými superlativy. Dalšími sběrateli, kteří malíři psali, byli Karel B. Palkovský a Lev Nerad. Druhý jmenovaný ve svých dopisech Švabinského mimo jiné podrobně seznamoval s probíhající kauzou, v níž byl spolu se svou ženou Egidou obviněn z trestného činu hromadění a prodeje obrazů. Odesílateli dalších větších souborů byli historik umění Zdeněk Wirth, historik Zdeněk Nejedlý, Švabinského přítelkyně a obdivovatelka Ludmila Štanglerová, grafik a malíř Karel Vik nebo rodina Kutnáková z Kroměříže. Velkou skupinu představují dopisy přátel z umělecké sféry (např. Petr Bezruč, Hugo Boettinger, Josef Cibulka, Jan Dědina, František Kaván, Jan Kotěra, Jaroslav Kvapil, Antonín Matějček, Josef Václav Myslbek, Emanuel Poche, Václav Rabas, Viktor Stretti, Prokop Toman a další). Po obsahové stránce se jedná zejména o gratulace k životním jubileím (1933, 1943, 1953 a 1958) nebo k udělení ocenění, řádů, čestného doktorátu apod. Další dopisy a pohlednice jsou zaslány jako přátelské pozdravy či přání k Vánocům a Novému roku. Řada dopisů pojednává o Švabinského umělecké tvorbě (Cibulka, Dědina, Matějček, Nerad) nebo tvorbě odesílatelů korespondence (Boettinger), konkrétních dílech i kulturní sféře. Mnohé odkazují na dobové události, pohřby známých osobností, výstavy, další umělce nebo záležitosti s vydavateli (Boettinger, Toman). Na některých můžeme najít vlastnoruční Švabinského přípisky ohledně data odeslání odpovědi, koncept odpovědi či jinou poznámku vztahující se k obsahu psaní. Podobně je komentovala i Zuzana Švabinská pravděpodobně v době pořádání otcovy pozůstalosti.

Na korespondenci od jednotlivců navazuje soubor přijaté korespondence od 324 korporací a státních institucí, který je uložen v kartonech č. 7 a 8. Ten je po obsahové stránce mnohem bohatší. Najdeme zde odesílatele z řad kulturních institucí a spolků. Z těch nejvýznamnějších jmenovitě Akademie výtvarných umění v Praze, kde Švabinský působil jako profesor a osm let zastával funkci rektora, dále Česká, respektive Československá akademie věd a umění, Český fond výtvarných umění, Jednota pro dostavění Chrámu sv. Víta, Jednota umělců výtvarných, Klub přátel umění v Kroměříži, Národní divadlo, Národní galerie, Sdružení českých umělců grafiků Hollar, jehož byl spoluzakládajícím členem, Spolek výtvarných umělců

Mánes, Svaz československých výtvarných umělců i různé regionální galerie. Další významnou skupinu tvoří nakladatelství, jako byl Československý spisovatel, Orbis, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění a jiné, které se Švabinským jednaly zpravidla ohledně reprodukčních práv k jeho dílům. Třetí tematickou skupinu představují odesílatelé ze státní sféry, především Kancelář presidenta republiky a ministerstva (zejména ministerstvo školství a národní osvěty), s nimiž řešil nejrůznější záležitosti, jako byly daně, výstavy, honoráře za návrhy poštovních známek (ministerstvo spojů), zakázky (včetně návrhu mozaikových lunet určených pro výzdobu Národního divadla), porotcování v soutěži na výstavbu Státní galerie nebo věci týkající se Akademie výtvarných umění.

Oba konvoluty přijaté korespondence doplňuje samostatně vyčleněná skupina korespondence k narozeninám a další poděkování a přání z let 1916–1961 (inv. č. 2020). Zde je třeba opět třeba upozornit na fakt, že se jedná o subjektivní a poměrně náhodný výběr Zuzany Švabinské (další tematicky obdobné dopisy najdeme v korespondenci jednotlivců i korporací).

Prakticky všechny výše zmíněné soubory pocházejí od českých původců. O předání zahraniční korespondence do ANG se sice v minulosti jednalo, ale nikdy k němu nedošlo. Není ani známo, že by byla uložena v jiné vědecké či kulturní instituci.

Odeslaná korespondence Maxe Švabinského zahrnuje pouze jednotliviny, vyjma tří adresátů: malíře Hugo Boettingera, přítele Josefa Kruiše, kterého v dopisech velmi často prosil o zapůjčení menšího finančního obnosu, a přítelkyně Sidonie Nádherné z Borutína, jíž adresoval dopisy psané v němčině.

Obsáhlý soubor výstřížků z dobového domácího i zahraničního tisku i celá vydání novin a časopisů z let 1886–1979 (inv. č. 2104–2109) velmi podrobně mapují život i kariéru Maxe Švabinského, stejně jako jeho umělecký odkaz nebo pražské i regionální výstavy jeho prací. Je uložen v kartonech 9 až 14 a uspořádán chronologicky.

Dokumentaci výstav doplňují další dvě tematické skupiny: katalogy výstav (inv. č. 2052–2103) a fotografie jejich instalací a vernisáží (inv. č. 2141–2188). Tištěné katalogy podchycují především výstavy domácí, ale nalezneme mezi nimi a pár zahraničních exemplářů. Dochovaly se pro roky 1901–1989, nejvíce jich pochází z let 1953–1973. Vyčleněné fotografie výstav z let 1913 až 1989 jsou zvláště cenné, protože dokumentují i instalace v regionech a zahraničí. Velmi unikátní jsou americké výstavy z dvacátých a třicátých let minulého století z Pittsburghu a San Francisca. Katalogy, respektive pozvánky na výstavy, tvořily původně jeden celek s fotografiemi, ale ne vždy byly materiály k jedné výstavě ucelené a pohromadě, proto bylo přistoupeno k rozčlenění na dvě samostatné skupiny: tisky a fotografie, což lépe odpovídá pravidlům pořádání archiválií v ANG.

Soubor fotografií zahrnuje dva tematické okruhy: fotografie Švabinského děl a obecné fotografie ze života Maxe Švabinského. V případě prvně jmenovaného celku (inv. č. 2189–2198) byly fotografie seskupeny podle zobrazovaného motivu na autportréty, okna, portréty mužů a žen, skupinové portréty, dílo „Žně“ (1928),

akty, mýty, náboženská témata, alegorie, krajiny, přírodní motivy a různé. Ve skupině obecných fotografií (inv. č. 2111–2140) najdeme fotografie osobní i z různých společenských akcí, které souvisely s životem Maxe Švabinského, jeho přátel a kulturní sférou v tehdejší době. Ve skupině varia se nachází posmrtný odlitek ruky a obličeje Maxe Švabinského, který po jeho smrti v roce 1962 vyhotovil sochař Karel Pokorný.

Archiválie jsou psány převážně česky, ale objevuje se i francouzština, ruština, bulharština, němčina a slovenština. Převládají dokumenty v rukopisné podobě (korespondence), mezi největší skupiny tištěných pramenů patří výstavní katalogy, dále pak výstřižky, pozvánky k výstavám a dalším akcím (převážně zařazené v rámci korespondence).

Ačkoli se nejedná o úplnou Švabinského pozůstalost, umožňuje badatelům studium života a díla malíře, který spolu se svou generací položil základy českého moderního výtvarného umění 20. století a zapsal se tvorbou nejen u nás, ale i v zahraničí.

■ Lucie Večerníková

KONFERENCE ARCHIVU HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY V DOBĚ PANDEMIE

I. 39. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy – Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století

Když v poslední čtvrtině roku 2019 plánovali organizátoři tradičních podzimních konferencí Archivu hlavního města Prahy další, v pořadí již 39. ročník, neměli (jako ostatně nikdo v této době) nejmenší tušení, jakým komplikacím budou čelit, jakým výzvám se budou muset postavit. Před bezmála třemi roky propuknuvší pandemie koronaviru se promítla více či méně prakticky do všech oblastí života jednoho každého. Svou daň si vybrala i v konferenčním kalendáři. Jestliže ještě na jaře 2020 mnozí z organizátorů doufali v možnost realizace konference či workshopu v prezenční formě v posunutém termínu, s postupujícími týdny bylo stále jasnější, že tato optimistická vize vezme s největší pravděpodobností za své. Důsledkem tak bylo buď definitivní rušení celé řady akcí, či jejich přesun do následujícího roku (2021). Realizace mnohých akcí se přenesla na online platformu, případně se uskutečnily v hybridní formě. A právě k posledně uvedené variantě se nakonec rozhodli přistoupit i organizátoři či přesněji hlavní organizátorky konference z pražského městského archivu. Jednání se stejně jako v předcházejících letech uskutečnilo ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd České republiky, Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, Katedrou historie Fi-

lozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Institutem Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

V roce čtyřsetletého výročí bitvy na Bílé hoře bylo téma více než symbolické – „*Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století*“. Hlavní cíl jednání, řečeno slovy organizátorů, měl spočívat v hledání a nalézání odpovědí na otázky, jakým způsobem se města a jejich obyvatelé vypořádávali s fenoménem „*být dobyt*“, jaké byly zvyky vítězů vůči poraženým, jaká byla jejich vzájemná komunikace, jakým způsobem se válečné události promítly do správy dobytých měst, do sféry sociální, hospodářské i ekonomické, jaký byl dopad těchto událostí na život obyvatel daných měst. Stranou pozornosti neměla zůstat ani reflexe konkrétních událostí v kronikách, v dobovém tisku, ve zprávách zvláštních agentů nebo vyslanců.

Jak již bylo zmíněno výše, s ohledem na přijatá restriktivní opatření v souvislosti s nepříznivou epidemiologickou situací, se konference uskutečnila sice v původně stanoveném říjnovém termínu ve vile Lanna, místo obvyklých dvou dní proběhla ale pouze ve formě jednodenního zasedání, nadto v „*hybridní*“ formě, tj. dílem prezenčně, dílem on-line. Průběh celého zasedání byl streamován a přenášen prostřednictvím českého a německého YouTube kanálu. V dané souvislosti doznal zásadních změn i původní program. Přestože z plánovaných 32 referátů zaznělo pouze šestnáct, mezinárodní rozměr konference zůstal zachován.

Jak se stalo již nepsaným pravidlem, zasedání otevřel **Jiří Pešek** (Fakulta humanitních studií UK) úvodním příspěvkem věnovaným městům, jež se stala obětí vojenského dobývání. V širokém časovém záběru, sahajícím od legendární starověké Troje až po 20. století včetně, uvedl několik exemplárních příkladů dobývání, plnění a nejednou úplného zničení měst. Svým vstupním referátem otevřel celou řadu otázek, týkajících se nejen důvodů, jež stály za snahami vedoucími k dobývání konkrétních měst, ale i problematiky obranných mechanismů (v konkrétních uvedených případech neúspěšných), důsledků plynoucích z dobytí, ale i celé řady dalších tematických okruhů, jmenovaných již výše.

Vlastní řadu příspěvků zahájil poté **Philipp Frey** (Christian-Albrechts-Universität zu Kiel) referátem *Zrada jako motiv omluvy pro dobyté – dobytí města Centumcellae (Civitavecchia) Maury roku 813 z pohledu franských pramenů*. Úvodem přiblížil význam tohoto města, ležícího necelých sto kilometrů od Říma, jemuž i jako městu přístavnímu připadala mnohem větší strategická úloha, než se předpokládalo. Hlavní pozornost poté věnoval okolnostem dobytí a zničení města Maury, přesněji motivu dobytí, zrady (proditio) a její reflexe jednak v Einhardově rukopisu Vita Caroli, jednak v Annales Regni Francorum.

Stejně jako raný středověk byl i středověk pozdní zastoupen jedním příspěvkem, v tomto případě ale z domácího prostředí. Předmětem vystoupení **Martina Šandery** (Historický ústav Akademie věd ČR, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové) se stal Hradec Králové v období dvacátých a třicátých let 15. století, znamenajících pro město období dramatických změn, mocenských převratů (iniciováných knězem Ambrožem, stoupencem Jana Želivského), kdy se hlavním ak-

térem posledního stala měšťanská obec, vystoupivší vůči Ambrožovi (*Nezdolný a snadno pokořený husitský Hradec Králové*).

Po dvou „středověkých“ referátech se pozornost posluchačů přesunula již k ranému novověku, konkrétně do období třicetileté války, již byla věnována následující čtyři vystoupení. S prvním vystoupil **Martin Holý** (Historický ústav Akademie věd ČR), jenž se zaměřil na fungování pražského učení po porážce stavovského povstání, než byla předána do správy jezuitů (*Dobytá univerzita. Pražské utrakvistické akademie v letech 1620–1622*). Na základě pramenů jak úředních, tak kronik, pamětí současníků a korespondence, primárně rukopisu A 14b, uloženého v univerzitním archivu, se mu podařilo přehledně představit činnost a komplikovanou situaci univerzity a jejích představitelů v tomto pro ni nelehkém období.

Pohled na události třicetileté války v širším středoevropském prostoru přinesl **Jan Kilián** (Katedra historie, Fakulta pedagogická Západočeské univerzity) v příspěvku nazvaném *Aspekty nepřátelské okupace měst za třicetileté války. Středoevropský kontext*. Na několika konkrétních příkladech vybraných měst (českých i zahraničních) se pokusil představit život v obsazených lokalitách, strategie soužití okupantů s místním obyvatelstvem, dopady na společenskopolitické i náboženské poměry ve městech a naznačit tak možné směry dalšího bádání.

Prešpurk (dnešní Bratislavu) na samém počátku třicetileté války představil **Attila Tózsza-Rigó** (Univerzita Miskolc) – *Dobyté a obležené město na počátku třicetileté války. Prešpurk v letech 1619–1620*. Svoji pozornost obrátil zejména ke dvěma otázkám – první se týkala toho, jaké byly důvody dobytí města Gáborem Bethlenem a jeho pozdějšího obléhání Habsburky, druhá poté jakými informacemi, týkajícími se Bethlenových válečných operací, disponovali obyvatelé města. A. Tózsza-Rigó přitom vycházel z městských pramenů, zejména z protokolů ze zasedání městské rady. Ačkoli vyžadují do budoucna ještě mnohem zevrubnější analýzu, již nyní je zřejmé, že měšťané disponovali poměrně solidními informacemi.

Pražské pravobřeží a především jeho stateční obránci, již obě zdejší pražská města ubránili na samém sklonku třicetileté války před švédskými vojsky, se ocitli v centru pozornosti řady děl, zachycujících a oslavujících tyto události. Jeden z těchto spisů a jeho autora představil posluchačům **Zdeněk Hojda** (Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) – *Leto-denno-pis Jana Norberta Zatočila z Löwenburgku – obraz švédského dobývání Prahy po třiceti sedmi letech*. Ač se mělo jednat o autentickou výpověď, co nejméně vyličení událostí, časový rozestup mezi sepsáním a vlastními událostmi se odrazil v jejich líčení. Hlavním poselstvím spisu však bylo dle Zdeňka Hojdy ukázat, že Pražané vzali obranu města do vlastních rukou.

Z Prahy do Krakova, obsazeného švédskými vojsky v polovině padesátých let 17. století, zavedl posluchače **Jacek Zinkiewicz** (Muzeum Krakova) v příspěvku *Postoje obyvatel Krakova k švédské okupaci města v letech 1655–1657*. Události, známé ze Sinkiewiczova románového zpracování Potopa, náleží k nejkatastrofičtějším událostem v dějinách země. Švédská vojska, která se v roce 1648 pokusila dobýt Prahu, obsadila o několik let později a za zcela jiné situace Krakov. Zatímco

dosavadní literatura reflektovala především otázky vojenské, ekonomické, politické, ale i demografické dopady, zaměřil se autor na sledování hodnotových postojů jednotlivců a jednotlivých sociálních skupin v celé jejich škále. Studium jak narativních pramenů psaných svědky událostí a pocházejících z různých prostředí, tak pramenů úředních, týkajících se především majetkových sporů a soudních procesů, mu umožnilo sledovat především tendence typické pro konkrétní sociální prostředí.

Hlavní pořadající instituci, Archiv hlavního města Prahy, zastupovala **Petra Vo-káčová** diskusním příspěvkem, *Praha 1707 – okupace, ze které sešlo*, věnovaným nepříliš známé události, jedné z epizod Velké severní války (1700–1721). Tehdy, na počátku 18. století, pronikla švédská vojska až do Saska a stala se bezprostřední hrozbou pro České země, jíž se nakonec podařilo odvrátit, zvláště zásluhou Jana Václava Vratislava z Mitrovic.

Tandem ve složení **Marek Brčák** a **Jiří Wolf** (první z autorů z Ústavu dějin Univerzity Karlovy a Archivu UK, druhý z Muzea města Duchcova) se zaměřil na události související s *Okupací Prahy Francouzi, Bavorsy a Sasy (1741–1742) v pramenech kapucínské provenience*. Referenti vycházeli především z provinčních letopisů česko-moravské provincie, kroniky hradčanského konventu a v neposlední řadě z deníku Beata Rudovského z Horšovského Týna, dlouholetého provinčního archiváře, které představují velmi solidní zdroj informací o přípravách nejen hradčanského konventu, ale i celé Prahy na okupaci.

Války o rakouské dědictví byly i tématem následujícího příspěvku **Ivety Cer-manové** (Židovské muzeum v Praze), která přiblížila jejich dopad na pražské Židy (*Protizidovské násilnosti v Praze za válek o rakouské dědictví ve světle dobových svědectví*). Vycházela ze svědectví jak pramenů židovské, tak i nežidovské provenience, přičemž hlavní pozornost věnovala pražskému pogromu z listopadu 1744 a současně představení nepříliš známého pramene vztahujícího se k daným událostem – rodinné megile (svitku) Josefa Kirschnera Šocheta, rituálního řezníka.

Války neznamenal jen dobývání, okupování dobytých území, ale přinášely i další útrapy. Jejich častým průvodním jevem byla nezdědka nejrůznější infekční onemocnění, epidemie. A právě toto téma se dostalo do centra pozornosti **Jörga Vögeleho** a **Kathariny Schuler** (Institut für Geschichte, Theorie und Ethik der Medizin, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf) v příspěvku uvedeném pod názvem *Nákazy, války a dobývání měst v historické perspektivě*. Na úvod rozdělili infekční onemocnění do několika skupin podle způsobu jejich přenosu – tuberkulóza, cholera, tyfus, malárie a dýmějový mor. V další části již věnovali systematicky pozornost přenosu těchto onemocnění mezi obléhateli i obleženými a zejména pak na konkrétních příkladech ilustrovali středně- i dlouhodobé dopady jednotlivých nemocí v širokém časovém záběru – od středověku až do období moderních dějin.

Zatímco v dosavadní historiografii se v souvislosti s válečnými událostmi soustředil zájem badatelů jednak na samotné válečné operace, soužití okupačních vojsk a domácích obyvatel, fenomén měst a jejich role v období bojových operací

zůstával poněkud stranou pozornosti. To se pokusili alespoň dílčím způsobem napravit **Vojtěch Kessler** a **Josef Šrámek** (Historický ústav Akademie věd – Muzeum východních Čech Hradec Králové). Na příkladu Hradce Králové, Olomouce, Josefova a Terezína sledovali formou příběhů rozdíly mezi představami civilního obyvatelstva a dobovými vojensko-strategickými koncepcemi, včetně komparace obou pohledů s reálným průběhem válečného klání v roce 1866 („...celé království poklopili pruským šišákem“).

Prusko-rakouská válka v roce 1866 se dostala do centra pozornosti i v následujícím vystoupení **Ameriga Carusa** (Univerzita Greifswald), „*Co máme v tomto stavu nebezpečí činit?*“ *Obsazení Drážďan a krizové řízení roku 1866 v Sasku*, v němž ukázal, že to nebyla diplomatická jednání, ale především krizový management saského dvora se všemi technicko-administrativními nástroji, jenž sehrál rozhodující roli ve zvládnutí konfliktu.

Zobrazování válečných událostí ve výtvarném umění, zvláště pak tematika dobývání měst se dostala do centru pozornosti **Tomáše Sekyrky** (Archiv hlavního města Prahy) v diskusním příspěvku *Kapitulace měst jako téma historické malby 19. století*. Na několika konkrétních příkladech doložil, že zobrazování dobytí či zvláště kapitulace významných metropolí představovalo ve sledované době i aktuální politické téma. Cílem bylo vzbudit především pocit hrlosti, demonstrovat sílu a odhodlání konkrétního národa.

Jako poslední zazněl příspěvek **Karla Řeháčka** (Státní oblastní archiv v Plzni), týkající se novodobých událostí – obsazení Plzně jednotkami wehrmachtu v březnu 1939 a její okupace, zejména pak důsledků plynoucích z toho v první řadě pro plzeňské elity. (*Bez výstřelu a bez krve? „Dobytí“ Plzně a likvidace plzeňských demokratických elit v letech 1939–1945*).

Je na místě závěrem vyslovit obdiv oběma hlavním organizátorkám z Archivu hlavního města Prahy, Olze Fejtové a Markétě Růčkové, že nerezignovaly a i přes mimořádně obtížné podmínky dotáhly přípravu konference i vlastní jednání do úspěšného finále. Vítaným bonusem by pak bezesporu bylo, pokud by se do konferenčního sborníku, vydávaného v řadě Documenta Pragensia, podařilo kromě přednesených referátů zařadit alespoň některé příspěvky z těch, které z nejrůznějších důvodů na konferenci nezazněly (původní program včetně abstraktů všech přijatých referátů viz <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=167&wstyle=0&page=%27%27>).

Na úplný konec pak nezbyvá než připojit informaci týkající se jubilejního, již 40. ročníku konferencí, tentokrát na téma *Zvířata ve městě*, konané, jak je již obvyklé, v prvních říjnových dnech roku 2021.

■ Ivana Ebelová

II. 40. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE ARCHIVU HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY – ZVÍRATA VE MĚSTĚ

V prvních říjnových dnech loňského roku se uskutečnil jubilejní, již 40. ročník z cyklu mezinárodních konferencí Archivu hlavního města Prahy. Spolupořadatelé byly stejně jako v předcházejícím ročníku Historický ústav Akademie věd České republiky, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Tentokrát však k těmto institucím, podílejícím se na realizaci konference, přibyla ještě jedna, a to Zoologická zahrada hl. m. Prahy. V souvislosti s tradičním městským bádáním a tedy i tématy, reflektovanými na dosavadních konferencích, by mohlo zapojení pražské zoo působit poněkud zvláště, pokud by ovšem nebyla tématem *Zvířata ve městě*, navíc v roce, kdy si pražská zoo připomínala devadesát let od zpřístupnění veřejnosti. Ale i přesto by to mohlo být nahlíženo jen jako jakási úlitba, kdy je věnována pozornost tématu, které se vymyká či je vzdálené tradičnímu výzkumu o městských dějinách. Pokud snad někdo tohoto dojmu nabyl, nepochybně mu jej vyvrátil již během svého úvodního referátu **Jiří Pešek**. Nejenže upozornil na jednotlivé aspekty soužití městského obyvatelstva se zvířaty, bez jejichž existence by fungování městského organismu bylo prakticky nereálné, ale nastínil řadu otázek, jejichž reflektování mělo být cílem konferenčního jednání. To znamená nejen zmapovat existenci, roli a význam zvířat ve městě, ale především představit možnosti dalšího výzkumu jednotlivých aspektů existence zvířat ve velkoměstech, dát impuls k soustavnějšímu sledování daného tématu, a to i při vědomí absence, resp. omezeného množství pramenů, jež by poskytly relevantní odpovědi na otázky související s bytím a významem zvířat ve městech.

Ačkoli i tentokrát bylo zasedání poznamenáno pandemií (nařízená hygienická opatření, povolení pouze omezeného počtu posluchačů), úroveň zasedání, které se po roce vrátilo zpět do dvoudenního modu, tím nikterak neutrpěla.

V úvodním jednacím bloku (z celkových osmi) byly prezentovány výsledky získané na základě záchranných archeologických výzkumů, prováděných v několika posledních dekádách nejen v Praze, ale i v dalších městech. První příspěvek trojice autorů ve složení **Lenka Kovačiková – Petr Starec – Monika Opelková** (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích) byl věnován Praze, konkrétně výzkumům vedeným od šedesátých let minulého století prakticky až do současnosti – *Trendy v konzumaci masa a využití dalších živočišných produktů na Novém Městě pražském na příkladu nálezů z Václavského náměstí (Koňského trhu)*. Na základě archeozoologické analýzy, zvláště pak kostěných pozůstatků zvířat, dokumentovali autoři příspěvku chování vrcholně středověkého a raně novověkého člověka vzhledem ke zvířatům. Kromě toho, jaké maso bylo využíváno a upřednostňováno, jaký byl zdravotní stav zvířat a jejich věk v době porážky či smrti, sledovali celou řadu dalších aspektů. Jak uvedli závěrem svého vystoupení, výsledky – záznamy týkající se jednotlivých kosterních nálezů jsou zaneseny v databázi, jejíž součástí jsou in-

formace týkající se druhového určení, anatomického popisu, věku, velikosti, různých patologií apod., jež umožňují docílit důkladnějšího a smysluplnějšího zhodnocení celého souboru z nejrůznějších aspektů. Ve druhém příspěvku byla prezentována *Zvířata ve středověkém Mostě z pohledu archeozoologie*. **Lenka Kovačiková** a **Olga Trojánková** (Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta UK) představily výsledky archeologického výzkumu, jež probíhal v tomto případě v Mostě od sedmdesátých let minulého století v souvislosti s postupující těžbou uhlí a likvidací starého Mostu. Hlavním předmětem výzkumu a prezentace byly opět soubory kostí, a to z 13. a 14. století. Jednalo se o domácí zvířata s převahou skotu, pro jehož chov byly v dané oblasti ideální podmínky. Jak u skotu, tak u dalších zvířat (prasata, ovce, kozy) byly sledovány obdobné ukazatele jako u novoměstských nálezů, kromě uvedených hospodářských zvířat byla věnována pozornost koním a rovněž kočkám a psům, jejichž kosti byly také součástí nálezů.

Druhý blok referátů otevřel **Gerhard Jaritz** (Středoevropská univerzita) příspěvkem nazvaným *Zvířata a živočišné produkty v testamentech. Příklad Vídně (1395–1430)*, vycházejícím ze souboru bezmála 5 000 vkladů (z toho cca 3 000 posledních pořízení) zaznamenaných vídeňskou městskou radou do městských knih či konkrétně knih testamentů z přelomu 14. a 15. století. Jak G. Jaritz uvedl, v porovnání s jinými objekty, jež byly předmětem pozůstalostního řízení, se zvířata objevují v testamentech sporadicky, takže lze jen obtížně stanovit, zda byl příčinou nízký počet zvířat vlastněných zůstaviteli či obecně nebyla zvířata častým předmětem dědického řízení. Pokud již byla předmětem dědictví, figurují v testamentech nejčastěji koně, a to zpravidla v souvislosti s provozováním povoznictví. Na základě analýzy testamentů se ukázalo, že zvířata a zvířecí produkty hrály v testamentární praxi vídeňských měšťanů ve sledovaném období relativně podřadnou roli, což koresponduje obecně se situací v pozdně středověkém evropském prostoru.

Středověký krakovský sídelní komplex (Krakov, Kazimierz, Kleparz spolu s předměstími, vesnicemi a kláštery) z pohledu onomastiky přiblížil **Jerzy Rajman** v příspěvku *Fauna v názvosloví sídelního komplexu Krakova ve středověku*. Na základě analýzy souboru několika set místních jmen z dané oblasti doložil jejich původ, přičemž zjistil, že cca 10 % z celkového počtu jmen užívaných v rámci krakovských hradeb bylo odvozeno od zvířat či ptáků, do současnosti se ale kupříkladu v případě zvířecích názvů ulic udržela tato pojmenování jen výjimečně.

Z Krakova do Toruně přenesli posluchače **Roman Czaja** a **Anna Maleszka**, kteří prezentovali výsledky, k nimž dospěli v rámci zpracovávání heuristiky pro projekt „*Historický atlas polských měst*“. Jejich cílem bylo představit organizační rámec a infrastrukturu chovu zvířat nejen ve velkých, ale i v malých pruských městech v předindustriálním období. Hlavní snahou bylo hledání odpovědi na otázku, týkající se účasti komunálních úřadů na organizování chovu zvířat. (*Zvířata v pruských městech ve středověku a v raném novověku. Mezi obecným blahem a soukromým hospodařením*).

Poslední vystoupení druhého dopoledního bloku patřilo **Dorotě Žurek**. Na základě analýzy městských knih a daňových rejstříků nastínila, jaká zvířata se běžně

vyskytovala ve středověkých městech, jaká byla role a velikost živočišné produkce v *hospodaření se zvířaty v ekonomice malopolských měst v 15. a 16. století*.

Odpolední zasedání zahájily **Katarzyna Chlewicka** a **Anna Mikołajewska** příspěvkem *Města mravenců a města lidí. Hmyz a hlodavci v toruňském zpravodajském listu „Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen [Toruňské týdenní zprávy a oznámení]“ v druhé polovině 18. století*. Jejich hlavní pozornost se týkala sledování zájmu vzdělaných měšťanů o přírodovědu, zvláště se pak zaměřily na hlodavce a hmyz a to, jak byla tato zvířata reflektována na stránkách uvedeného listu – jako škůdci, jako boží nástroj a jako zrcadlo lidské společnosti a života.

Chov, exhibice a výzkum exotických zvířat v Mnichově stál v centru pozornosti **Brigitte Huber**. V první části svého vystoupení se zaměřila na chov zvířat, která nebyla k žádnému užítku, ale představovala především koníček příslušníků vyšších společenských vrstev za účelem zábavy a rozptýlení na straně jedné, na druhé pak bylo cílem demonstrovat bohatství a moc konkrétní osoby. Ve druhé části příspěvku se jeho autorka zaměřila na postavení lva z hlediska heraldického, na jeho výskyt jako heraldické figury počínaje Wittelsbachi až po dnešní svobodný stát Bavorsko. Na závěr pak zavedla posluchače do 19. a na samý počátek 20. století, do doby charakterizované rozmachem exotických představení a cirkusů na straně jedné, na druhé pak návratem k přírodě, vznikem prvních zoologických zahrad, včetně mnichovské, a především doby, kdy se začala formovat zoologie jako vědní obor.

V následujícím příspěvku, *První dva sloni ve Vídni. Exotická zvířata v raně novověkém městě*, vylíčil **Ferdinand Opll** putování prvních dvou slonů na vídeňský dvůr v polovině 16. století a jejich osudy. V této souvislosti se zaměřil na tři hlavní aspekty – proč se dostala tato zvířata do Evropy (jednalo se o diplomatický dar, zvíře určené pro reprezentaci či touha jej vlastnit ve sbírce), jaké byly aspekty jejich výskytu ve městě a jak se jejich přítomnost odrazila v dobových pramenech (textových, obrazových i hmotných).

Stejně jako dnes náleží návštěvy zoologických zahrad k oblíbeným volnočasovým aktivitám, nejinak tomu bylo i v období raného novověku. Zejména cestovatelé si při poznávání cizích krajů nenechávali ujít příležitost k návštěvě zvěřinců. Ty byly ostatně součástí panovnícké a knížecí reprezentace. Jak vypadala menagerie u Pražského hradu v době svého největšího rozkvětu, kdy byla vyhledávaným cílem zahraničních návštěvníků, kteří o ní podávali svá svědectví, zaznělo v příspěvku **Zdeňka Hojdy** („*Zde chová císař dvanáct velbloudů a indického vola, žlutého, celého kosmatého ...*“ *Exotická zvířata v rudolfínské Praze očima zahraničních návštěvníků*). Kromě mnohdy velmi podrobných popisů osazenstva hradního zvěřince, včetně nejrůznějších kuriozit, se závěrem dotkl i další problematiky související s hradním zvěřincem a rovněž s oborami, a to jejich personálního obsazení a především významu chovů, ať již v rovině reprezentační, zábavné či užitkové.

Jak již bylo zmíněno úvodem, loňský rok byl rokem devadesátého výročí otevření pražské zoologické zahrady pro veřejnost. V této souvislosti bylo na jednání zařazeno i představení publikace vydané k dané příležitosti, a to bezprostředně její autorkou **Hanou Heráňovou** – *Zoo pro hlavní město (Historie Zoo Praha 1860*

–1945). Druhou část odpoledního zasedání poté uzavřel **Shai Ben-Ami**, jenž představil *Zoologická zvířata Izraele a jejich role jako symboly sionismu a návratu židovského lidu do země Izrael*.

Na závěr prvního jednacího dne připravili pracovníci zoo pro přednášející skvělý zážitek – večerní komentovanou prohlídku spojenou s návštěvou zázemí zahrady.

Na úvod druhého jednacího dne pozval přítomné posluchače **Maxmilian Marotz** do někdejšího hanzovního města Wismaru v severním Německu (v letech 1648–1903 náleželo Švédsku), v němž se vydal po stopách hospodářských zvířat a zvláště prasete v obrazových a písemných pramenech – *Prase v přístavním městě. Hledání hospodářských zvířat v pramenech města Wismaru mezi lety 1650 a 1670*. Zatímco většina zvířat se vyskytovala na dobových vyobrazeních (včetně pečeti), nápadná byla absence prasat. Jak vyvodil z analýzy písemných pramenů, důvod byl prostý – šlo o hospodářské snadno dostupné zvíře každodenní potřeby, chované především pivovarníky, pekaři, výrobci pálenky, kteří je krmili produkovaným odpadem, z čehož profitovalo nejen město (udržování čistoty), ale i jejich majitelé.

Následující dva referáty byly věnovány pražským koním a konířům. **Jiří Smrž** představil činnost a agendu konířského práva – delegovaného soudu, vzniknuvšího při koňském trhu ve druhé polovině 15. století – „*Koňský dobytek*“ v *soudních knihách novoměstských konířů v raném novověku*. Zároveň představil i dochované knihy konířského práva, základní pramen skýtající informace nejen o fungování obchodu s koňmi, ale i o těch, kdo s nimi obchodovali. Závěrečnou poznámkou, že konířské právo se vztahovalo nejen na pražské koníře, ale i obchodníky z jiných lokalit království a rovněž na koníře židovské bezprostředně uvedl druhý „koňský“ příspěvek. V něm se do centra pozornosti **Marie Buňatové** dostala existence a chov koní v Praze 16. století z perspektivy židovských obyvatel (*Židovští obchodníci s koňmi v raně novověké Praze*). Nastínila v něm několik tematických okruhů, jež by si do budoucna zasloužily hlubší pozornost. Upozornila v této souvislosti na legislativní ukotvení obchodu s koňmi a jeho začlenění do městského práva, rovněž zmínila okrajově (vzhledem k předcházejícímu příspěvku J. Smrže) vznik a působení samostatného konířského soudu (práva) na Novém Městě pražském. V souladu s názvem příspěvku zaměřila hlavní pozornost na provozování obchodu s koňmi Židy, zvláště pak na konkrétní židovské obchodníky – koníře.

Prahy a jejich zvířat se týkal i další referát z pera **Pavliny Gottsteinové** – *Hospodářská zvířata v pražských domech ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z let 1725–1726*. Hlavním cílem bylo představit badatelům raně novověký pramen, který vznikl jako pomocný materiál při přípravě tereziánského katastru pro pražská města. Ten se sice vztahuje pouze ke dvěma konkrétním rokům, ale, jak zdůraznila autorka, o to detailnější informace přináší o domech a jejich obyvatelích, včetně zvířat, a to v souvislosti s údaji o zázemí pro ně vytvořeném (chlěvy, stáje včetně údajů o počtech koní, hovězího dobytka). Jakým způsobem lze pramen využít pro hledání odpovědí na otázky týkající se existence hospodářských zvířat a jejich využití v Praze názorně demonstrovala na příkladu Jindřišské čtvrti na Novém Městě pražském.

Druhá část dopoledního jednání se odehrávala plně v režii zahraničních referujících. **Attila Tózsza-Rigó** se zaměřil ve svém vystoupení pod názvem „*Komorník kupuje na trhu ovce a koně.*“ *Zvířata v raně novověkém Prešpurku* na sledování zvířat ve městě, a to ve dvou tematických rovinách. Tou první byla zvířata v měšťanských domácnostech, kdy byla základem jeho výzkumu analýza komorních knih z let 1528–1610, ve druhé rovině, orientované na sledování přítomnosti zvířat ve městě, vycházel z knih testamentů z let 1529–1573. Studium pramenů jednoznačně prokázalo zásadní význam zvířat v každodenním životě obyvatel města, kdy hrála rozhodující roli v provozování řady řemesel, v obchodu a hospodářském životě města vůbec, svým způsobem se podílela i na spoluvytváření materiální kultury. Nebyla to ale jen hospodářská zvířata, jimž se dostalo pozornosti ze strany referentů. Pominut nebyl ani nejvěrnější zvířecí průvodce člověka, pes, a to hned ve třech po sobě jdoucích vystoupeních. **Kalina Mróz-Jabłecka** a **Tomasz Jabłecki** podali *obraz psa v městském prostoru 17. století na příkladu Slezska / Horní Lužice*. Na příkladu dvou děl – básně Friedricha von Logau (*Ein Krieges-Hund redet von sich selbst*) a zprávy Martina Behma, kterou upravil a doprovodil fiktivním rozhovorem dvou studentů Johann Caspar Crusius, vykreslili ambivalentní obraz psa či přesněji pohled na něho ve městě v raném novověku. Pes byl totiž na jedné straně jako dávno zdomácnělé zvíře brán jako věrný společník člověka, na druhé straně se výrazu „pes“ užívalo v sémantické rovině pro označení všech nekřesťanů nebo zločinců, jak připomenuli autoři ve svém vystoupení.

Nový fenomén úředních a zvláště soukromých oznámení, týkajících se domácích mazlíčků a zveřejňovaných na stránkách tisku, přiblížil na příkladu anoncí vycházejících ve Vídeňském deníku (vydaný poprvé v roce 1703, od roku 1780 vycházející již jako *Wiener Zeitung*) **Martin Scheutz** (*Boloňští, pudl a chrt v rezidenčním městě Vídní. Psi ve „Wiener Diarium [Viedeňském deníku]“ v 18. století*). V první části svého vystoupení připomenul jednak roli psa v dějinách, zejména jeho význam na pozdně středověkých a raně novověkých dvorech, jednak zakladatele moderní kynologie, jímž byl ve druhé polovině 16. století anglický lékař John Caius. Druhá část referátu již byla věnována ztraceným či prodávaným psům, rasám, způsobu jejich prezentace na stránkách *Wiener Zeitung*, z níž je zřejmé, že pohřešovaná zvířata nevystupovala pouze jako objekty, nýbrž jako sociální aktéři.

Do třetice pak představila **Ewa Wólkiewicz** *módní psi rasy ve Vratislavi v druhé polovině 18. století*, kdy psi sloužili především k reprezentativním účelům, vyjadřovali společenský status majitele, takže ani výběr rasy nemohl být nikterak náhodný. K nejoblíbenějším se řadili bolonští, mopsi, chrti, pudli, špicové, samotnou skupinu pak tvořili lovečtí psi.

Na úvod předposledního dopoledního bloku byly zařazeny dva diskusní příspěvky. V prvním představil **David Smrček** na základě dobového tisku a policejních dokumentů *policejního koně jako nástroj ke kontrole davu na příkladu Prahy přelomu 19. a 20. století*, či přesněji – učinil tak na příkladu nacionálních demonstrací a nepokojů v Praze mezi lety 1897–1912. Ve druhém příspěvku, jenž byl zcela odlišného tematického zaměření, seznámila **Nina Milotová** přítomné po-

sluchače s rozsáhlou akcí trvající asi tři desetiletí, jež byla zaměřena na zvýšení populace lososa labského – *Ryby v Praze. Pražané a „královská ryba“ losos v poslední třetině 19. století ve světle výzkumu Antonína Friče.*

Referátem **Davida Hubeného**, *Zvířata a prvorepublikové Policejní ředitelství*, nahlédli posluchači do zapojení zvířat v policejních službách. Vzhledem k tomu, že služební předpisy byly velmi stručné a týkaly se prakticky jen koní, směřoval hlavní pozornost k policejní jízdě a problémům, již provázely její fungování – od shánění koní, přes komplikace se zajištěním veterináře, výcvik mužstva a koní. Druhým okruhem, jemuž se ve svém příspěvku věnoval, byli policejní psi a vznik samostatné pražské psí stanice na samém počátku dvacátých let a její fungování v letech následujících.

Nejnovější období, tj. 20. století, bylo zastoupeno dvěma příspěvky. Otázkám soužití lidí a zvířat v době Velké války se na příkladu západočeské metropole věnoval **Karel Řeháček** – *Zvířata ve válce. Slasti a strasti soužití Plzeňanů se zvířaty v letech 1914–1918*. Na základě důkladného archivního výzkumu se zaměřil na postižení širokého spektra kladů a záporů spojených s existencí zvířat ve městě v mimořádné době a v nestandardních podmínkách, se specifiky domácích chovů zvláště, s hygienou a zdravotními riziky spojenými zejména s importem zvířat, včetně problematiky zvířecích škůdců apod.

Nad jiné ilustrativní ukázkou proměny středověké venkovské osady, kdy zvířata byla pro tehdejší obyvatelstvo především základem přežití, zdrojem potravy a pomocí při každodenní práci, do současné podoby, provázenou řadou problémů prvních obyvatel, již neuměli a nezvládali skloubit moderní městský život s venkovskými zvyklostmi, představila **Agnieszka Chłosta-Sikorska** (Krakov) – *Nowa Huta mezi vesnicí a městem ve 20. století.*

Jako poslední v rámci celého zasedání vystoupila **Anežka Baďurová**, která upozornila na bohatou tištěnou literaturu z 15.–18. století vztahující se k tématu konference – *Živočichové v okolí i uvnitř lidských obydlí podle výpovědi starých tisků*. Na příkladu raných českých vydání herbářů a tzv. apatyk (soutpisů receptů a nejrůznějších rad) ukázala možnosti jejich využití i pro studium zvířat, resp. jejich mnohostranné role vůči člověku (jako pomocníci, zdroj potravy, nevtálení vetřelci ...).

Vzhledem k tomu, že v důsledku pandemie nemohly zaznít všechny ohlášené a v programu zařazené referáty (byť tentokrát tomu bylo v mnohem menším rozsahu než v roce předcházejícím), lze doufat v jejich publikování tiskem ve sborníku *Documenta Pragensia*.

Na úplný závěr se sluší připomenout téma letošní konference – *„Fenomén primátor. Osobnosti v čele měst v 19. a 20. století“*, která se bude konat ve dnech 4. a 5. října 2022, symbolicky v Rezidenci primátora hl. města Prahy. viz <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=191>.

■ Ivana Ebelová

KONFERENCE MĚSTA, MĚSTEČKA, MĚŠŤANÉ. ŽIVOT VE MĚŠTECH PODDANSKÝCH I KRÁLOVSKÝCH OD STŘEDOVĚKU DO RANÉHO NOVOVĚKU

V roce 2020 si město Lomnice nad Lužnicí připomnělo osmi sté výročí od první písemné zmínky. Při této příležitosti zorganizoval Státní oblastní archiv Třeboň ve spolupráci s městem Lomnice nad Lužnicí konferenci *Města, městečka, měšťané. Život ve městech poddanských i královských od středověku do raného novověku*. Její konání bylo z důvodů epidemie covidu přeloženo z roku 2020 na rok 2021 (22. a 23. září). Po úvodním přivítání účastníků konference starostou města a ředitelem třeboňského archivu připomněla **Hana Železná** (zastupující **Kateřinu Cichrovou**, autorku příspěvku) historii kostela sv. Václava. Právě v lomnickém kostele sv. Václava, který je jediným reliktem někdejšího vrchnostenského sídla, se konference po oba dny konala a Hana Železná byla stěžejní osobou celé organizace.

V dopoledním bloku prvního dne zazněly dva odborné příspěvky. **Tomáš Bárta Pražák** představil mělnické radní pohledem purkmistrovských rejstříků. Tohoto typu písemnosti se v mělnickém okresním archivu dochovalo od konce 15. století velké množství. Referující připomněl, že rejstříky kromě účetních záležitostí obsahují také zprávy o každodenním životě, totiž zprávy o úmrtí písaře, zmínky o zatmění roku 1654 apod. Pražákův příspěvek upozornil hlavně na „*bonmoty*“ a pamětní texty jako takové. Druhé dopolední sdělení přeneslo zúčastněné do oblasti Humpolecka, když **Pavel Holub** připomněl spor humpoleckých měšťanů s vrchností, Kryštofem Karlem z Roupova. Z obsahu vyplynulo, že zvýšení nároků vrchnosti na plnění povinností humpoleckými měšťany nebylo nad rámec obsahu městských výsad, ovšem postupy Kryštofa Karla z Roupova překračovaly hranice chování „*dobré vrchnosti*“.

Odpolední blok zahájil **Václav Ledvinka** sledující vývoj poměrů v (raně) novověkém Jindřichově Hradci. Autor navázal na svůj výzkum dějin města, který uskutečnil již dříve v prizmatu hospodářských dějin. Připomněl, že Jindřichův Hradec představoval velmi specifické rezidenční poddanské město, jehož postavení bylo dáno již v listině vydané v létě 1552 Jáchymem z Hradce. Náklonnost vrchnosti stejně jako bohatství plynoucí městu z rozvinutého obchodu směřujícího za hranice země netrvalo věčně. Jistý odpor vrchnosti nakonec přivedl měšťany k aktivní účasti na stavovském povstání. Přestože by se nabízela myšlenka, že město bylo za své postoje výrazně potrestáno, v předběžně vyslovených závěrech Václava Ledvinky se něco takového nepotvrdilo.

Daniel Kovář, druhý referující v odpoledním bloku, se zaměřil na proměnu městské symboliky (městských barev) od středověku po současnost na příkladu Českých Budějovic. Základ jeho zjištění vycházel z poznatků, k nimž dospěl při přípravě výstavy a publikace, kterou českobudějovický archiv realizoval v roce 2015. Z obsahu referátu vyplynulo, že v současné době běžně užívané kombinace žluté a červené barvy jsou konstruktem 20. století a neodpovídají historickému vývoji. Svá tvrzení autor demonstroval i městskou livrejí z 18. století, v níž přednesl příspěvek.

Archivářka jindřichohradeckého okresního archivu **Michaela Körnerová Chládková** navrátila zúčastněně zpět do prostředí Jindřichova Hradce, ovšem do období přelomu 18. a 19. století. Cílem jejího příspěvku bylo přiblížit odraz „velkých“ válečných událostí na zvoleném prostoru Jindřichova Hradce. Autorka připomněla vliv napoleonských válek na život města ve sledovaném období, když zmínila existenci lazaretu, pobyty vojska ve městě a případné střety armád v okolní krajině. S prostředím jindřichohradeckého okresního archivu byl spjat i referát **Heleny Hálové** (zastoupena **Martou Leblovou**), která se zaměřila na popis písemností reflektujících vývoj a proměny samotného města Lomnice nad Lužnicí. Kromě obsahového rozboru dochovaných listin představila další typy písemností, které by bylo vhodné využít pro zpracování dějin města. V kontextu lomnických městských dějin je třeba kvitovat, že zmínila i využití osobního fondu někdejšího městského písaře Jana Františka Wagnera, jehož písemnosti byly využité při zpracování dějin města ve třicátých letech 20. století (vydány Františkem Kunou roku 1937). Na závěr prvního dne zasedání zazněl příspěvek autorů **Šárky Steinové** a **Filipa Pauluse**. Přednášející vycházeli z poznatků, které se jim podařilo získat při zpracování publikace *Krajina a urbanismus na rukopisných plánech z 18. století*. Ve svém sdělení poukázali na rozdíly při naplňování normy týkající se přesídlení Židů v rámci jednotlivých měst. Na příkladu vybraných lokalit popsali různé formy přístupu, které byly realizovány v jednotlivých lokalitách, přičemž upozornili na skutečnost, že z 90 % translokační reskript naplněn nebyl. Ve velké míře zde zvítězilo pragmatické řešení, neboť židovské obyvatelstvo pro jednotlivé vrchnosti představovalo hospodářsky výhodnou skupinu obyvatelstva.

Blok druhého dne otevřel ředitel českobudějovického okresního archivu **Daniel Kovář** sdělením, v němž se věnoval otázce zapojení Českých Budějovic do vojenských kampaní v pohusitské a raně novověké éře. Zajímavé bylo sledovat obtíže spjaté s organizací tažení vojska do Uher proti Turkům roku 1543, jehož se Českobudějovičtí rovněž zúčastnili. Reflexi válečných událostí z prostředí Prahy z doby třicetileté války přinesl příspěvek **Jitky Máchalové**. Autorka pojednala o díle Jana Norberta Zatočila z Löwenbrucku, jehož reflexi sledovala v průběhu 17. až 20. století. Löwenbruckova práce se ve sledovaném období těšila velkému zájmu a Jitka Máchalová postupně objasnila, jak dílo ovlivnilo v průběhu 18. a 19. století dobový diskurz chápání válečného konfliktu. Přestože o „denopise“ bylo již ve své době známo, že obsahuje mnohé nepřesnosti, jeho obsah byl velmi aktivně přijímán i později. Dobrým příkladem tohoto tvrzení z konce 19. století je průvodce k Liebscherově dioramu, který zachytil boj Švédů na Karlově mostě.

Dva příspěvky lomnické konference byly věnovány církevním otázkám v kontextu života ve městech. **Marek Brčák** informoval o svém výzkumu, který se týkal působení kapucínů ve městech. V něm se zaměřil na královská města, ve kterých sledoval interakci řádu a městské společnosti, především pak vztah městské rady a měšťanů ke kapucínům. Autor upozornil i na otázky, jako byla strategie získávání podpor určených k hmotnému zajištění kapucínů, kde připomněl i formy „promyšleného marketingu“. Ten se odrážel např. i v takových jednotlivostech, jako byla

velikost záplat na oděvech členů kapucínského řádu. Ve svém poutavém příspěvku Brčák zmínil i konflikty kapucínů s okolím, ať v podobě soudních sporů či sporů s jinými kněžími z diecéze, řeholními řády nebo i cechy. V závěru se pozastavil také nad vztahem obyvatel regionu k tomuto řádu. Na vztahy nahlížel pomocí testamentů. Zmínil, že odkazy obyvatel (v analyzovaných lokalitách) byly četné, ale malých částek, zatímco u jezuitů bylo možné pozorovat opačný trend, totiž testátoři odkazovali řádu méně často ale v mnohem větších částkách.

Druhým referujícím o církevních záležitostech byl **Josef Hrdlička** (zastoupený **Markétou Hrdličkovou**). V příspěvku se zaměřil na období let 1611 až 1618, kdy někdejší rožmberské dominium bylo v držení Švamberků. Jak je typické pro autorovy výzkumy posledních let, věnoval se i zde konfesijním otázkám a jejich proměnám v dobách Jana Jiřího a Petra II. ze Švamberka. Městem, u kterého Josef Hrdlička demonstroval své závěry, byla Kaplice v jižních Čechách. „*Třetí plochou*“ v soužití měšťanů různých náboženských směrů bylo užívání hřbitovů a samotné pohřby pak byly výrazným konfliktním prostorem. Z provedené analýzy dalších faktorů vyplynulo, že vrchnost v tomto městě sice podporovala inklinaci k náboženství, které sama vyznávala, ale není patrné, že by změna byla realizována rychle.

V posledním příspěvku konference se přítomní v myšlenkách vrátili zpět do Lomnice nad Lužnicí. Archivář Národního archivu **Pavel Koblasa** sledoval hospodářské poměry na schwarzenberských panstvích, v rámci kterých charakterizoval i město Lomnici nad Lužnicí. Za typický prvek spjatý s prostředím tohoto města zmínil povinnost Lomnických pečovat o mosty (v bažinaté krajině). V pramenech se Koblasa pokusil postihnout snahy Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku o konsolidaci města po třicetileté válce. Jeho činy ale byly následně limitovány požárem a morovou ranou, které se městu nevyhnuly. Válečné události tereziánského období posléze přispěly k poklesu postavení Lomnice nad Lužnicí v rámci celého dominia.

Konference v jihočeské Lomnici nad Lužnicí přinesla různé pohledy na výzkum měst v (raném) novověku. Avizovaný sborník tak jistě najde své místo v historiografii urbánních dějin, které patří v současné době k hojně „*pěstovaným*“ tématům.

■ Pavel Holub

KONFERENCE MONASTERIA ABOLITA. OSUDY KLÁŠTERNÍCH STATKŮ OD DRUHÉ POLOVINY 18. DO DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ

Rušení klášterů a zabírání klášterního majetku z moci státu se stalo námětem třídní mezinárodní konference, která proběhla ve dnech 5.–7. října 2021. Příznačně se konala v želivském klášteře, v objektu, který v padesátých letech 20. století sloužil jako integrační tábor pro řeholníky vyhnané ze svých domovských

klášterů, a nutno dodat, že poskytl skvělé zázemí pro přednášející i posluchače. Pořadatelé byli vedle kláštera Želiv Diecézní archiv v rakouském St. Pölten a benediktinský klášter Göttweig, organizace celé náročné akce se ujaly Lucie Heilandová z Národní knihovny České republiky, Jindra Pavelková z benediktinského opatství Rajhrad a Eva Richtrová z Archivu Bezpečnostních složek, o milé přivítání se postaral opat želivského kláštera Jaroslav Jáchym Šimek.

Cílem konference však nebyla primárně problematika nemovitých klášterních majetků, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale především sledování osudů řádových knihoven a uměleckých sbírek. Jejich konfiskaci, inventarizaci, translaci, případně restituci byly věnovány tři konferenční dny, doslova „nabitě“ množstvím přednášek pestrého obsahu počínaje rušením řádů josefínskými reformami a konče represemi komunistické diktatury.

První dva dny se nesly v duchu josefínských reforem a následných změn klášterních majetků. Úvodní příspěvky se pokusily přiblížit vnímání tehdejších událostí přímými účastníky, přičemž byly jako modelové případy prezentovány vybrané kláštery z Čech, Moravy a Rakouska. Úvodní referát **Metz Niederkorn-Bruck** *Berichte über Bibliotheks- und Archivbestände aus aufgehobenen Klöstern in zeitgenössischen Medien* byl pojat jako obecný úvod do problematiky rušení klášterů, které, jak poukázala autorka, nebylo ojedinělým jevem příznačným pouze pro habsburskou monarchii, ale proběhlo i v jiných evropských zemích. Autorka využila informace ze soudobého tisku včetně publikované propagandy, reflexe událostí v soudobé literatuře i inventáře klášterního majetku sestavované, leckdy i dost detailně, při zániku kláštera a položila si otázku, co se stalo s vybavením klášterů, jejich nemovitostmi i řeholníky. **Jiří David** v následném příspěvku *Poslední žďárský opat Otto Steinbach z Kranichštejna: od obrany mnišství ke zrušení kláštera* přiblížil spis *Schutzschrift der Mönche in Oesterreich* s obhajobou tradičního mnišského života připisovaný právě poslednímu opatovi, který se přitom sám později zasadil o zrušení svého kláštera. **Marie Tošnerová** pak popsala na konkrétním případě neradostné *Poslední dny benediktinského kláštera ve Svatém Janu pod Skalou* podle vzpomínek posledního opata Celestýna Hostlovského, který vylíčil průběh rušení kláštera, evidenci klášterního majetku i postupný odchod mnichů. **Jan Zdichynec** představil problematiku očima cisterciáckých opatů a proboštů v příspěvku *Řeholní řády a stát ve druhé polovině 18. století pohledem církve. Příklad cisterciáků a cisterciáček spjatých s Horní Lužicí*, v němž zdůraznil změnu strategie cisterciáckého řádu od obhajoby starobylých práv až po boj o holou existenci.

Také další přednášející se zabývali likvidací jednotlivých řádů na přelomu 18. a 19. století. Zatímco kláštery v habsburské monarchii čelily tomuto aktu během osvícenských reforem Josefa II., kláštery ve Svaté římské říši potkal obdobný osud za napoleonských válek. Mezi řády, které Josef II. považoval za neúčinné, patřili vedle již zmíněných benediktinů a cisterciáků například kartuziáni či kapucíni. Kartuziánský řád a zvláště kartouzu Gaming v Dolním Rakousku připomněl **Patrick Fiska** v příspěvku *Neue Fragen zur Josephinischen Klostersaufhebung unter besonderer Berücksichtigung des Kartäuserordens in Mitteleuropa*, v němž zdůraznil

zejména sociální úkoly řádu a rovněž poukázal na skutečnost, že kontemplativní řády uzavřené do sebe neměly dostatečný „lobbing“ u dvora pro obhajobu své potřeby pro společnost. Kapucíny si jako téma svého vystoupení vybral **Marek Brčák** a v příspěvku *Česko-moravská kapucínská provincie v době osvícenských církevních reforem* zhodnotil strategie, které řád relativně úspěšně používal, aby zabránil rušení svých řeholních domů. Dva příspěvky z bavorského prostředí naopak přiblížily sekularizaci probíhající u našich západních sousedů počátkem 19. století. **Gerhard Immler** v referátu *Die Säkularisation der Reichsabteien Ostschwabens durch das Kurfürstentum Bayern* poukázal na poměrně malý odpor obyvatelstva k sekularizaci klášterů v dnešní bavorské části Švábska v letech 1802–1803, kde se po začlenění tohoto území do Bavorska měnila i vrchnostenská správa, a zdůraznil fiskální zájem bavorské vlády na této akci bez ohledu na dopad na vyšší školství. Následně přečetl příspěvek nepřítomného **Johanna Pörnbachera** *Die Säkularisation des Klosters Rottenbuch* o rušení kláštera a likvidaci sbírek (včetně prodeje knih obchodníkům s papírem) na konkrétním případě bavorského kláštera augustiniánů kanovníků v Rottenbuchu, kterého od likvidace neuchránila ani skutečnost, že provozoval meteorologickou observatoř. Poté se zájem přednášejících přenesl na Moravu, do louckého kláštera, který posloužil jako modelový příklad dalších osudů kláštera a jeho sbírek. **Tomáš Valeš** a **Štěpánka Grunová** v příspěvku *Jedna kánonie, mnoho osudů. Premonstrátský klášter v Louce u Znojma a jeho umělecké vybavení po roce 1784* doložili, že zájemci o koupi klášterních předmětů pocházeli často z řad bývalých řeholníků, zatímco **Martina Bolom Kotari** přiblížila *Osudy kláštera Louka (u Znojma) po druhé světové válce*, který povětšinu času sloužil jako kasárna.

Druhý jednací den pokračoval v započaté tematice osvícenského rušení klášterů, tentokrát s ohledem na ženské kláštery, na jezuitský řád a trinitáře. Osudy řeholnic byly demonstrovány na příkladu tří různých řádů, a to ze Znojma, Brna a Prahy, z nichž každý se ubíral jiným směrem. Jak přiblížila **Jarmila Hlaváčková** v referátu *Sliby a společenství. Josefínská sekularizace kláštera znojemských klarisek a snahy o kontinuitu řeholní komunity řádové sestry ze Znojma* se po opuštění kláštera nevzdaly řeholních slibů, udržovaly mezi sebou nadále kontakty pod dohledem abatyše a věřily ve svůj návrat, nicméně vzhledem k beznadějně situaci jejich komunikace nakonec ustala. Naopak **Lucie Heilandová** v příspěvku *Zrušení kláštera brněnských františkánek v rámci josefínských reforem a jeho osudy* poukázala na skutečnost, že františkánky převážně skončily mezi voršilkami, které jejich klášter převzaly, díky čemuž tu nedošlo k žádným výrazným ztrátám ani vandalismu. Specifický byl už od svého vzniku lukrativní svatojiříský klášter, jehož osazenstvo si zřejmě vůbec nepřipouštělo možnost zániku, jak poznamenal **Ondřej Bastl** v příspěvku *Osudy statků kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě po jeho zrušení za josefínských reforem*. Ani vazby na šlechtické rody ho však neuchránily před koncem – ostatně v té době už disponoval výrazně menším majetkem a četnými dluhy – a jeptišky dožily v zakoupeném domku.

Příspěvky o mužských řádech jezuitů a trinitářů přenesly posluchače do Telče a pak do bývalých Uher, respektive na Slovensko a do Sedmihradska. **Ondřej Hni-**

lica v referátu *Úděl staveb a mobiliáře po zrušení řádového domu Tovaryšstva Ježíšova v Telči* sledoval převody a další využití klášterních budov, včetně gymnázia a lékárny, novými majiteli, mezi nimiž byl zastoupen stát, farnost, vrchnost i soukromé osoby. **Monika Bizoňová** popsala *Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej v Levoči v 18. storočí a osud jej majetkov po zrušení rehole* společně s různorodým využitím původně minoritského kláštera, **Igor Zmeták** představil *Osudy historickej knižnice jezuitského kláštora a kolégia v Trenčíne*, s významnou astronomickou literaturou a divadelními hrami ve slovenštině, kterou posléze převzal piaristický řád. Klášterní knihovny, které získal po zrušení jezuitského řádu spolu s dalšími knižními fondy rušených klášterů sedmohradský biskup, přiblížila **Eva Mârza** v příspěvku *Vplyv biskupa Ignáca Batthyányho na osud knižnice jezuitov zo sedmohradského Sibiu*. Na ní navázala **Andrea Mârza** s příspěvkem *Rád trinitárov zo sedmohradskej Alba Júlie a vedecký projekt biskupa Ignáca Batthyányho z konca 18. storočia*, jehož budova se stala základem pro biskupem zbudovanou knihovnu a astronomickou observatoř Batthyaneum.

Následující část přednášek se týkala knihoven vybraných klášterů a přesunu jejich fondů. **Kateřina Bobková-Valentová** a **Hedvika Kuchařová** zhodnotily ve společném referátu *Význam akvizic ze zrušených klášterů pro budování novoříšské knihovny*, kterou zdejší premonstráti dlouhodobě budovali a rozšiřovali dary, odkazy řeholníků i nákupem knih a jejíž výrazný rozvoj nastal na konci 18. století, kdy se na trh dostaly knihy a knihovní mobiliář ze zrušených klášterů a knihovna v nově vybudovaném sále sloužila jako elitní intelektuální centrum. **Jindra Pavelková** poukázala v příspěvku *Knihy zrušeného kláštera dominikánů v Brně v rajhradské klášterní knihovně* na problematiku identifikace původních vlastníků přestěhovaných knih, které byly druhotně převážány a z nichž se zatím podařilo určit 119 svazků pocházejících od brněnských dominikánů. **Marta Hradilová** přiblížila *Osudy knih z knihovny zrušeného premonstrátského kláštera v Chotěšově ve světle dochovaných knižních soupisů* a vyvodila z nich odvoz zdejších knih do univerzitní knihovny v Praze, nabídky dalším knihovnám i rozprodání některých svazků v aukci. Poslední příspěvek tohoto bloku přednesený **Stanislavem Petrem** si všiml pro změnu klášterních rukopisů – *Soubor rukopisů konventu bosých karmelitek v Praze* – které se karmelitkám podařilo zachránit a podržet v novém klášteře na Hradčanech až do poloviny 20. století.

Celý obsáhlý soubor přednášek o rušení klášterů během osvícenství a dalším životě řeholnic a řeholníků i přesunech klášterního majetku zakončily referáty hodnotící další využití klášterních budov, které ve svém důsledku většinou vedlo k jejich devastaci. **Stefan Smidt** se v příspěvku *Die ehemalige Klosterherrschaft Kleinmariazell im Wandel der Zeit. Ein Gut in der Hand von Kirche, Staat und Privaten* zamýšlel nad různými přístupy církve, státu a soukromých osob k majetku na příkladu panství bývalého benediktinského kláštera Kleinmariazell v Dolním Rakousku, kde dnes dominuje lesní hospodářství. Značně odlišným vývojem prošel bývalý ženský klášter v Dolních Kounicích, který byl v dezolátním stavu již před josefínskými reformami, jak uvedla **Alena Bratková** v příspěvku *Sekularizace kláš-*

tera „*Rosa Coeli*“ v Dolních Kounicích začátkem 19. století a přiblížila snahy o rekonstrukci památky ze sbírek a darů ve 20. století. Podobně vyzněl příspěvek **Ivany Kvetánové** „*Na svete nie je nič stálé a isté...*“ O zániku františkánského kláštera na Katarínke, který existoval jen 168 let, posléze byl rozebrán na stavební materiál a dnes je z něj ruina, o níž pečují místní sdružení. Jinými cestami se ubíral jihočeský cisterciácký klášter Zlatá Koruna, o němž pohovořil **Zdeněk Troup** v příspěvku *Zlatá Koruna – život po životě. Přemýšlení o perspektivách zrušených klášterů v moderní době a úvahy dlouholetého správce kláštera*, připomněl průmyslové využití klášterních budov po zrušení kláštera v roce 1785, jejich chátrání po roce 1948 i současné opravy a zamýšlel se nad jejich dalším využitím.

Poslední konferenční den byl zaměřen na období komunistické diktatury a jejího negativního vztahu k náboženství, zejména ke katolické církvi. Doba represí a útlaku katolického kléru vyvrcholila v nechvalně známé akci „K“ v dubnu 1950, během níž byli duchovní nuceni opustit své řeholní domy a přesunout se do vybraných sběrných klášterů, jejich majetek byl zabaven či zlikvidován. Tato témata, byť z relativně nedávné minulosti, se však dosud objevují v odborné literatuře jen sporadicky.

Tento přednáškový blok zahájil referát **Martina Pola** a **Michala Sklenáře** *Eroze majetku Českého a rakouského velkopřevorství maltéžského řádu v první polovině 20. století*, v němž autoři zhodnotili hospodářskou situaci maltéžského řádu v první polovině 20. století. Nastínili příčiny její slábnoucí tendence i snahy o konsolidaci majetku jeho dílčím prodejem, restrukturalizací správy a investicemi. Tato cesta byla ukončena nejprve za protektorátu zavedením nucené správy a znovu v roce 1949 vyvlastněním, po němž část rytířů odešla do zahraničí. Krátké mezidobí návratu řádového majetku v poválečném období reflektoval **Pavel Dufek** v příspěvku *Po zabavení majetku přichází někdy jeho navrácení: působení institucí a osob při restitucích majetkových práv a majetků klášterů mezi lety 1945 a 1948/1949*. Na příkladech několika mužských a ženských klášterů přiblížil průběh restitucí, příslibených již v roce 1942 spojenci a vyhlášených po válce v roce 1945, z nichž některé nikdy neproběhly. Příspěvek **Kristiny Uhlíkové** *Mobiliář osekého kláštera* byl již zaměřen na konfiskaci vybavení konkrétního kláštera. Klášter a jeho bohaté sbírky umění a knih, ale též hodin a astronomických přístrojů přečkaly vzhledem k německé národnosti tehdejších řeholníků bez zásadních devastačních zásahů válku i poválečné rabování. Jako nepřátelský majetek byl záhy podřízen národní správě a po roce 1948 byly jeho sbírky předávány předním kulturním institucím včetně Univerzity Karlovy.

Další přednášky byly zasvěceny vlastnímu procesu konfiskací movitého majetku. Úvodní videopříspěvek **Bernharda Ramedera** *Enteignet und Vertrieben – Stift Göttweig in der Zeit des Nationalsozialismus* prezentoval osud jednoho z významných rakouských klášterů a jeho uměleckých děl během druhé světové války, kdy byly sbírky zabaveny pro plánované muzeum třetí říše, později umístěny v bývalé těžební jámě a nakonec převezeny do centrálního svozového centra v Mnichově, zatímco samotný klášter Göttweig převzala po válce sovětská armáda. Další před-

nášejí **Libor Šturm** v příspěvku *Likvidační komise, schovací smlouvy, redispozice, výdejky, zmocněnci a referenti* přiblížil na příkladu strahovské kanonie proces rozptýlení klášterních, hlavně obrazových, sbírek a klášterní knihovny, která se rozrostla na konci 18. století o knihy ze zrušených klášterů. Část obrazů byla klášteru odebrána ve prospěch Národní galerie už za protektorátu, zbytek během komunistické akce VK (vyklízení klášterů) v roce 1950, přičemž klášter zároveň sloužil jako svozové místo z ostatních klášterů pro budoucí muzeum, respektive Památník národního písemnictví. Autor poukázal na chaos i zničení části mobiliáře, které tuto akci provázely. **Eva Richtrová** přenesla posluchače ve svém personálně laděném příspěvku *Úředníci Státního úřadu pro věci církevní činní při akci VK* do období nastupujícího komunismu a zaměřila se na ty, kteří rozhodovali o likvidaci klášterů. Nastínila profil povahově odlišných čelních úředníků, jejich vzájemné antipatie i celkovou těžkopádnost, či spíše nefunkčnost tohoto úřadu. Na ní navázal **Marek Krejčí** s videopříspěvkem *Podíl „Charity“ na nakládání s movitým majetkem klášterů zabraných státem v roce 1950*, v němž si všímal jedné z cest, kterou se ubíral přesun zabaveného majetku z klášterů do světských rukou, zde konkrétně prostřednictvím výrobního a distribučního podniku Charita.

Závěrečné příspěvky byly věnovány muzealizaci a současnému stavu zabraných památek. **Alena Piotrová** v referátu *Od (posvätnej) služby pre liturgiu po zbierkový predmet* přiblížila osudy klášterních sbírek na Slovensku, které se již na přelomu 19. a 20. století částečně ocitly v Maďarsku a zbylé byly po akci „K“ a „R“ v padesátých letech svezeny do sběrných míst v kláštřech Malacký a Jasová a odtud dále distribuovány do muzeí. Autorka se zamýšlela nad vhodnými podmínkami pro prezentaci liturgických předmětů, které jsou, jak zdůraznila, v muzeích vystavovány v desakralizované podobě a vytržené z kontextu, na rozdíl od klášterních klenotnic a chrámových muzeí. **Jana Croy** se zaměřila na *Církevní konfiskáty ve sbírkách Uměleckoprůmyslového musea v Praze*, kam se jen v letech 1950–1954 dostalo přes 2 000 klášterních předmětů uměleckého řemesla z Čech i Moravy. Zmínila několik příběhů z nedávného restitučního řízení, které skončily dohodou o zápůjčce a vystavení vrácených předmětů v expozici muzea. **Marek Pučálík** a **Tereza Rinešová** popsali *Osudy křížovnických sbírek po r. 1950*, jejichž součástí byl rozsáhlý archiv hudebnin, sbírka obrazů včetně portrétů velmistřů a další umělecké předměty. Některé se však nepodařilo v plné míře restituovat, protože jejich současné umístění bylo dohledáno pozdě, ať už kvůli špatné evidenci, nebo kvůli neochotě zainteresovaných institucí. Příspěvek **Kataríny Nádské** *Kultúrne dedičstvo premonštrátov v Jasove z pohľadu likvidácie rádu v roku 1950* posluchače opět přenesl na Slovensko, do Jasové, kde byl jeden ze sběrných klášterů. Autorka poukázala na nedostatečnou evidenci svezených předmětů, zejména v počátečním období, a nastínila jejich následné předávání kulturním institucím. Původní sbírky premonštrátského kláštera v Jasové byly po roce 1990 konventu vráceny a nedávno částečně vystaveny ve spolupráci s Východoslovenskou galerií v Košicích, jejíž součástí předtím byly. Tři různé přístupy k církevnímu majetku po roce 1950 ukázala na závěr **Eva Vodochodská**, která sledovala *Osudy knihoven broumovského*

kláštera po roce 1950 – konventní, opatské a gymnaziální a možnosti jejich vrácení.

Diskuse probíhala průběžně po jednotlivých sekcích a dotkla se kupříkladu zjištění, že průběh rušení klášterů se v jednotlivých zemích příliš nelišil. Rozvinuly se také úvahy kolem řeholnic zrušených řádů, jejich snaze po obnově kláštera či zapojení některých do činnosti jiných řádů. V obecné rovině se pak zhodnotil pohled na církevní restituční uměleckých děl, kde se střetává právo vlastníka libovolně nakládat se svým majetkem s obavami některých veřejných institucí z narušení historického a uměleckého obsahu jejich expozic i z nedostatečného zabezpečení uměleckých předmětů ze strany církve. Ostatně jde o téma, které je ve veřejném prostoru stále aktuální.

■ Karin Pátrová

SEMINÁŘ K DĚJINÁM ŽIDŮ V ČECHÁCH

Osmý ročník semináře k dějinám Židů v Čechách, který uspořádalo Židovské muzeum v Praze tentokrát ve spolupráci s Muzeem Jindřichohradecka, se uskutečnil ve dnech 12.–13. října 2021 v Jindřichově Hradci. Účastníky semináře přivítali ředitel muzea PhDr. Jaroslav Pikal a archivář Židovského muzea v Praze PhDr. Tomáš Krákora v renesančním sále minoritského kláštera, který dříve sloužil jako špitál při kostele sv. Jana Křtitele.

Program semináře byl zahájen zdravicí historičky a archivářky Mgr. Vlastimily Hamáčkové a poté už následoval první blok referátů historiků a archivářů, věnujících se problematice dějin Židů v českých zemích. Během dvou dní zaznělo v konferenčním sále jindřichohradeckého muzea celkem 19 příspěvků, které byly doplněny grafickými prezentacemi.

Přednesené referáty o židovském obyvatelstvu a jeho historii lze rozdělit do několika tematických okruhů.

Tím prvním byly příspěvky o židovských náboženských obcích, komunitách a osobnostech z jednotlivých regionů naší země. Referát o Židovské náboženské obci v Postoloprtech přednesla **Mgr. Hana Legnerová** ze SOA v Litoměřicích, s historií Židů na Vitorazsku posluchače seznámil **PhDr. Michal Morawetz, Ph.D.**, ze SOA v Třeboni a výsledky výzkumů, které mapují židovské komunity v západních Čechách, prezentovali **PhDr. Markéta Novotná** a **Mgr. Jan Edl** ze SOkA Tachov a **Mgr. Radka Kinkorová** ze SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně. **Mgr. Daniel Polakovič** ze Židovského muzea v Praze hovořil ve svém referátu *Mezi tradicí a reformou* o osobnosti rabína Joachima Deutschmanna a **Mgr. Renáta Růžičková** ze SOkA Pardubice představila úspěšného pardubického továrníka a starostu židovské náboženské obce Bernarda Schütze. Díky příspěvku **Mgr. Marty Leblové** ze SOkA Jindřichův Hradec se účastníci semináře dozvěděli více o rodně operního pěvce Karla Bermana, který se narodil v Jindřichově Hradci.

V dalším tematickém okruhu se přednášející věnovali problematikým obdobím v dějinách židovské komunity v Čechách. **Mgr. Pavel Dohnal** ze SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích se zaměřil na marginalizaci a exkluzi židovského obyvatelstva v horních městech před rokem 1850 na příkladu Horního Slavkova, **PhDr. Tomáš Krákora** připomněl okolnosti zpusťování archivu v židovské radnici v Praze v listopadu 1920 a **PhDr. Eva Janáčová, Ph.D.**, z Ústavu dějin umění AV ČR, která se aktuálně věnuje vizuálním projevům antijudaismu a antisemitismu v českých zemích, svým referátem „*Karlovarská idyla*“. *Lázeňský antisemitismus v západních Čechách* pozvala přítomné na výstavu *Obrazy zášti*, probíhající od 1. 10. 2021 do 2. 1. 2022 v Oblastní galerii Liberec. Ani téma holocaustu nezůstalo opomenuto. **PhDr. Miroslava Jouzová, Ph.D.**, z Městské knihovny Kolín vzpomněla na spisovatele Richarda Glazara, který jako jeden z mála přežil věznění ve vyhlazovacím táboře Treblinka a později svědčil v tzv. treblinských procesech s bývalými dozorci. **Mgr. Jan Dvořák, Ph.D.**, z Ústavu pro studium totalitních režimů, který se věnuje politickým represím v Sovětském svazu a osudům československých občanů v Gulagu, přednesl referát o osudech československých Židů deportovaných z území Těšínského Slezska v říjnu 1939, který vznikl na základě studia dokumentů NKVD.

Nemohly chybět ani příspěvky o sepulkrálních památkách. **Mgr. Lukáš Svoboda** z Muzea Karlovy Vary seznámil přítomné s okolnostmi zániku židovského hřbitova v obci Útviná a **PhDr. Tomáš Krákora** prezentoval příspěvek **Mgr. Ivy Steinové** ze společnosti Matana, a. s.,¹⁾ o židovském hřbitově v Babčicích.

PhDr. Karel Řeháček ze SOA v Plzni ve svém referátu o tzv. Kyselinové aféře popsal okolnosti protinacistického odporu v dubnu a květnu 1939 v Plzni a vysvětlil, jakým způsobem probíhala konfinace plzeňských Židů před zahájením druhé světové války a jaké byly další osudy těchto osob.

Pro další zpracování dějin židovského obyvatelstva v Čechách je velmi důležité, když historici sdílí informace o dostupných archivních pramenech a muzejních sbírkách a seznamují se s novými přístupy a metodami této vědecké práce. V tomto směru byly velmi přínosné referáty **Mgr. Daniela Beránka, Ph.D.**, ze Židovského muzea v Praze o židovské migraci v Kolíně v době emancipace, **Mgr. Lenky Vrcholové**, která informovala o dostupných judaikách nacházejících se ve fondech Archivu České národní banky, a **PaedDr. Laděny Plucarové**, jež prezentovala příspěvek svého kolegy **PhDr. Vlastimila Koldy** ze SOA v Třeboni o spisech finanční prokuratury, které se vztahují k agendě židovského majetku.

Seminář byl zpestřen doprovodným programem. Účastníci absolvovali večerní komentovanou prohlídku interiéru a krovů kostela sv. Jana Křtitele, kterou připravil pracovník Muzea Jindřichohradecka **Mgr. Vladislav Burian**, a dále si mohli

¹⁾ Společnost spravuje nemovitosti, které jsou ve vlastnictví Federace židovských obcí v ČR. Její pracovníci dokumentují židovské památky a zajišťují pro ně odbornou péči.

prohlédnout expozice zdejšího regionálního muzea, nebo v doprovodu Mgr. Hany Železné navštívili prostory SOA Třeboň – oddělení Jindřichův Hradec, které se nacházejí v budově Státního hradu a zámku Jindřichův Hradec.

Dvoudenní setkání zhodnotil ve středu 13. října krátce před polednem za organizátory PhDr. Tomáš Krákora a program uzavřela komentovaná prohlídka bývalé jindřichohradecké synagogy²⁾ pracovnice SOkA Jindřichův Hradec Mgr. Marta Leblová.

Seminář byl vítanou příležitostí pro zájemce o nové poznatky z oblasti historie židovské komunity, kteří si mohli vyměnit zkušenosti a načerpat inspiraci pro další badatelskou práci.

Všechny referáty z osmého ročníku semináře k dějinám Židů v Čechách budou publikovány ve sborníku *Židé v Čechách 8*, který plánuje vydat Židovské muzeum v Praze ve druhé polovině roku 2022.

■ Jan Stoklasa

OSOBNÍ ÚDAJE V ARCHIVECH: SOUKROMÍ A OTEVŘENOST V INFORMAČNÍM VĚKU

V rámci výzkumného projektu *Analýza osobních údajů v archiváliích* byla dne 9. listopadu 2021 uspořádaná Státním oblastním archivem v Praze a Národním archivem konference s názvem *Osobní údaje v archivech: soukromí a otevřenost v informačním věku*, která se vzhledem k epidemiologické situaci konala v online prostředí, skrze něž účastníci sdíleli své prezentace. Výjimku tvořilo pouze několik přednášejících, již promluvili ze sálu Národního archivu na pražském Chodovci. Všechny příspěvky, mnohé za simultánního tlumočení, byly vysílány živě a sledující měli možnost během nich pokládat své dotazy. Podobně jako v létě konaný workshop *Prameny mlčí... naší vinou? Perspektivy výzkumu seriálních pramenů v kontextu ochrany osobních údajů* se i tato konference zabývala aktuálním a rezonujícím tématem ochrany občanských práv, právem vědět, právem na informace, svobodou bádání, ale i osobnostními právy, právem na ochranu soukromí a právem občana na informační sebeurčení.

Samotná konference byla rozdělena do několika bloků, kterými provázeli Mikuláš Čtvrtník ze Státního oblastního archivu v Praze a Zbyšek Stodůlka, působící v Národním archivě. Úvodního slova se za pořadatele konference zhostili ředitelka Národního archivu Eva Drašarová, která upozornila na důležitost tohoto tématu nejen v archivářské oblasti, a Daniel Doležal, ředitel Státního oblastního

²⁾ Budova se nachází v Kostelní ulici čp. 188 a v současnosti slouží jako modlitebna Církve československé husitské.

archivu v Praze. Ten uvedl, že svoboda zkoumat má vyšší prioritu než svoboda osob, především těch zemřelých, a proto by měla být všechna data přístupná, třebaže za cenu dlouhých lhůt. Takovéto zpřístupnění by se mělo dít na podkladě jednoznačných a snadno aplikovatelných pravidel.

Po těchto slovech následovala přednáška *Ochrana osobních údajů a osobnostních práv v archivech v mezinárodní a české perspektivě* pronesená Mikulášem Čtvrtníkem a Karolínou Šimůnkovou z Národního archivu. Dr. Čtvrtník se ve své části příspěvku zabýval klíčovou otázkou, jak efektivně vyvážit ochranu osobních práv, soukromí a osobních dat v archivech s potřebou otevřeného přístupu k informacím a dokumentům. Zde odkázal na doporučení Rady Evropy z roku 2000, jež uvádí, že přístup k veřejným archivům je právo a žádná země nemůže být plně demokratickou, nebude-li mít každý občan možnost znát objektivním způsobem základy své historie. Na závěr, jako potenciální uvedení do následujících debat, zmínil svých jedenáct heretických tezí, které již představil na výše zmíněném workshopu. Karolína Šimůnková pak v druhé části prezentovala výstupy z grantového projektu a problémy, s nimiž se potýkali. Na výzkumném projektu, respektive sběru dat, který proběhl formou dotazníků, participovalo 21 % archivů v České republice, spravujících ovšem skoro polovinu všech archivních souborů u nás. Tato získaná data a obecně výzkumný projekt, kterého jsou Šimůnková i Čtvrtník řešitelé, mají sloužit k doplnění metodik a interních předpisů, zapojení digitalizace a anonymizovaných digitalizátů, a především k zjednodušení budoucí legislativní úpravy, díky níž by měla mimo jiné být zodpovědnost za získaná data přenesena na badatele.

S příspěvkem *Soukromí v archivech pohledem lidských práv: principy, případy, problémy* vystoupil profesor historie, etiky a lidských práv na univerzitě v Groningenu, Antoon de Baets. Jak název napovídá, přednáška byla rozdělena na tři části, přičemž v první byla pozornost věnována principům, respektive právům, kterými jednotlivci oplývá. V druhé části představil názorné případy sporů a jejich rozsudky, které byly projednávány před Evropským soudem pro lidská práva nebo Výborem Organizace spojených národů pro lidská práva a mezi nimiž se objevil i jeden případ z České republiky. Při něm bylo porušeno právo badatelky, neboť jí byl zamítnut přístup k archivním souborům, který žádala na podporu svých restitučních nároků. Nakonec byly představeny výzvy, jež v současné době vyvstávají, např. internetové archivy a právo být zapomenut, právo na soukromí či určení vlastníka práv na jednotlivé archiválie obětí, tj. vlastní-li je oběti nebo společnost. Posledním vzneseným fenoménem byla otázka práva mrtvých na soukromí, poněvadž ti již lidskými právy nedisponují. V samém závěru se profesor de Baets vyjádřil k otázce Mikuláše Čtvrtníka na nízkou ochranu osobních informací u soukromých osob.

Následoval blok *Osobní údaje v archivech: nové výzvy a řešení na národní a evropské úrovni*, jehož se účastnili archivářka a historička Giulia Barrera z Ústředního archivu státu (Itálie), Clemens Rehm, působící v Zemském archivu Bádenska-Württemberska, a Iván Székely z Archivu Open Society Very a Donalda Blinkenových na Středoevropské univerzitě. První vystoupila s úvodním slovem Giulia

Barrera, v němž nás seznámila s italským řešením ochrany osobních údajů a implementací Obecného nařízení o ochraně osobních údajů (GDPR), která vedla k určitým terminologickým a procedurálním změnám. Poté byl vyzván Clemens Rehm, jenž především podtrhl nezastupitelnost archivů ve společnosti a důležitost při formování a udržení si demokratických principů. Vyjádřil také možnost společnosti předkládat návrhy na to, co by se mělo v archivech uchovávat. Jako poslední vystoupil Iván Székely se svými osmi body, v nichž se zamýšlel nad ochranou osobních údajů a požadavkem otevřenosti. Všichni se shodli na dostačující evropské právní úpravě, třebaže dr. Rehm poznamenal, že v Německu, oproti např. Itálii, by bylo vhodné zákony homogenizovat, jelikož si každá spolková země implementaci GDPR přizpůsobuje sama. Blok byl uzavřen slovy poselství pro archivy a archiváře, ve kterých přemítali nad úlohou, již archivy představují v moderní době, jejich nezbytností pro vytváření paměti národa a společnosti, zároveň nad nastupujícím globálním paradigmatem, které přináší nezbytnost univerzálního přístupu a potřebu být, za příslušných pojmů a nástrojů, připraven na situaci, v níž vše bude zpřístupněno.

Po polední pauze započal blok s názvem *Osobní údaje v archivech: pohled za horizont*, jenž vracel pozornost zpět do českého prostoru a který měl interdisciplinárně pohledět na problematiku obecné ochrany osobních údajů, perspektivy ochrany lidských práv a základních svobod člověka, zpřístupňování osobních údajů ve vztahu ke konkrétní archivní praxi a praxi spisových služeb a obecně správu dokumentů a spisových služeb. V rámci tohoto bloku vystoupili Tomáš Lechner z Vysoké školy ekonomické v Praze, Josef Prokeš z Úřadu pro ochranu osobních údajů a Jan Vobořil, jenž reprezentoval nevládní neziskovou organizaci Iuridicum Remedium. Koncepce bloku byla podobná předešlému, a tak byly moderátory kladeny jednotlivé otázky, k nimž se aktéři postupně vyjadřovali. Ve věci vhodných řešení pro ochranu osobních údajů ve spisových službách veřejné správy a archivnictví nastal mezi všemi konsenzus, neboť jako schůdná cesta se jeví kategorizace archiválií či jejich skupin, ježto nebezpečí spatřují v souhrnném a paušálním řešení. Naproti tomu legislativní úpravu považují dr. Vobořil a dr. Lechner jako dobře nastavenou a vyváženou, třebaže praxe a uplatnění mohou být často odlišné. Podobně se vyjádřil i Josef Prokeš, jenž upozornil na potřebu úpravy jednotlivých interních metod, neboť směrnice je mnohdy obecná, i když je dobrá. V otázce směřující na zdravotnické registry, které v zahraničí podléhají samostatné legislativě, dr. Lechner upozornil na jejich momentální vyjímání ze spisových služeb, a proto je nutné hledat postupy a prostředky na nahlížení a případné zpřístupnění. Dr. Vobořil by si dokázal představit přístupnost těchto dat z registrů, upozornil však na klíčovou otázku transparentnosti a zabezpečení osobních údajů, což kvitoval i Josef Prokeš, když vyzýval k opatrnosti s výpočetní technikou, neboť ne vše, co je uživatelsky příjemné a přístupné, musí být také bezpečné. Sám tuto skutečnost demonstroval na dvou příkladech ze své praxe. V závěrečném slově aktéři popřáli především kvalitní metodiku ve věci kategorizace a zároveň badatele s odpovědným přístupem k práci s archiváliemi.

Poslední blok, *Metodika zpřístupňování archiválií s osobními údaji*, jehož se zúčastnily Markéta Munková ze Státního oblastního archivu v Praze a již dříve vystoupivší Karolína Šimůnková, se věnoval dvěma nově vznikajícím metodikám v českém archivnictví. Bohužel oproti původnímu programu se konference pro pracovní vytíženost nezúčastnil Jiří Úlovec z Ministerstva vnitra. Jako první promluvila Markéta Munková, v jejímž příspěvku z formálně právního pohledu posluchače seznámila s možnostmi, respektive povinnostmi ochrany osobních údajů v archivech a případnými důsledky jejich porušení. Zejména se věnovala článku 35 GDPR o posouzení vlivu na ochranu osobních údajů, tzv. DPIA, kvůli němuž vznikají dvě metodiky, pracovní nazvané „malá“ a „velká“ DPIA. Ta malá se má věnovat situacím při běžných činnostech, kdežto velká bude vypracována za všechny archivy a vzorová pro budoucí využití. Na tento přednes navázala Karolína Šimůnková, v jejímž příspěvku prezentovala strukturu tzv. malé, jež bude metodikou pro zpřístupňování a práci s osobními údaji v archivních souborech. Představila obecné posouzení rizik podle evidence NAD dle obsahu a charakteru archivního souboru a časového období, které je závazné při stanovení časové lhůty pro ukončení ochrany osobního údaje, třebaže náš právní předpis zatím tuto možnost nezná. Na závěr ujistila archiváře, že implementace metodik bude zcela na uvážení jednotlivých archivů. Tímto posledním příspěvkem a závěrečným poděkováním moderátorů bylo setkání ukončeno.

Konference vhodně spojila několik pohledů na problematiku ochrany osobních práv a dat, jelikož vyváženě představila nejen názory a zkušenosti ze zahraničí, ale také představila pohled na dané paradigma z českého prostředí, a nikoliv jen archivářského. Z toho důvodu lze toto setkání, třebaže proběhlé v online podobě, považovat za prospěšné a přinášející další impulzy v daném diskurzu, který by mohl přispět a vést k očekávané legislativní úpravě.

■ Patrik Kaňa

ZAHRA NIČNÍ ČESTY ODBORU ARCHIVNÍ SPRÁVY A SPISOVÉ SLUŽBY, NA, MZA, ZA A STÁTNÍCH OBLASTNÍCH ARCHIVŮ ZA ROK 2020¹⁾

Německo (Spolková republika Německo)

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mnichov (München), 5. 8. 2020

Generální ředitelství státních archivů Bavorska (*Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns*)

Mgr. Halla a Mgr. Augustin navštívili Dr. Margit Ksoll-Marcon, ředitelku Generálního ředitelství státních archivů Bavorska, se kterou projednali postupy prací v rámci projektu „*Moderní zpřístupnění historických pramenů*“ a další spolupráci na aktualizacích společného portálu „*Porta Fontium*“. V rámci schůzky také obě strany projednaly projektový záměr, společnou strategii a cíle nově navrhovaného projektu s názvem „*Výběr historických pramenů z oboru lázeňství a hornictví a jejich digitální analýza – pilotní projekt k vlastivědě česko-bavorského příhraničí*“, který bude předložen v rámci přeshraniční spolupráce České republiky a Svobodného státu Bavorsko. Navrhovaný projekt rozšíří nabídku digitalizovaných archiválií na společném portálu *Porta Fontium* a pomocí nástrojů umělé inteligence, tj. segmentace textů, průzkum možností vyhledávání v rukopisných dokumentech pomocí „*state-of-the-art metod*“ vyhledávání podle vzorů (*word spotting*) apod. Zahraniční cesta splnila svůj účel.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Landshut, 6. 8. 2020

Státní archiv

Mgr. Halla a Mgr. Augustin navštívili Státní archiv v Landshutu, kde je přijal ředitel Dr. Martin Rūth. Schůzka partnerů byla zaměřena především na výběr a popis historických map vybraných v rámci projektu „*Moderní zpřístupnění historických pramenů*“ k digitalizaci. Důležitým aspektem setkání byla také podrobná prohlídka novostavby archivu a jeho vybavení.

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

Frankfurt nad Mohanem (Frankfurt am Main), 5.–8. 7. 2020

Německá národní knihovna (Deutsche Nationalbibliothek)

Během zahraniční služební cesty PhDr. Mikuláše Čtvrtníka byla realizována heuristika odborné literatury v Německé národní knihovně za účelem vytváření hlavních i vedlejších výstupů projektu „*Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*“ (výzkumná zpráva, metodika, odborné studie a přípravné práce na závěrečné monografii z projektu). Plánovaná účast na workshopu GDPR & Historical Archives v Evropské centrální bance nebyla možná z důvodu zrušení konání kvůli epidemii covid-19.

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně)

Passau, 22.–23. 1. 2020

Účelem zahraniční cesty PhDr. Mgr. Tomáše Černušáka, Ph.D., v Německu byla odborná přednáška „*Erzherzog Lepold als Nachfolger des Kaisers Rudolfs II. Die politische Strategiedes Bishofs von Passau in Jahren 1609 až 1611*“, která se konala na univerzitě v *Passau*.

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

Frankfurt am Main, 5.–8. 7. 2020

Cílem zahraniční služební cesty PhDr. Čtvrtníka, Ph.D., byla účast na konferenci „*Otevřené archivy*“ v Berlíně, pořádané v sídle spolkového komisaře pro dokumenty Státní bezpečnostní služby bývalé Německé demokratické republiky. Pátá konference „*Otevřené archivy*“ opět dala řadu podnětů pro pozitivní spolupráci mezi archivy a uživateli a úspěšné využívání digitálních aplikací v archivním prostředí.

Polsko (Polská republika)

PhDr. Karel Müller (Zemský archiv v Opavě)

Częstochowa, 26. 2. 2020

Uniwersytet im Jana Długosza

PhDr. Müller se zúčastnil přednášky pro *Częstochowe Towarzystwo Naukowe* a jednal s rektorkou univerzity o archivní praxi studentů v Zemském archivu.

Rakousko (Rakouská republika)

Mgr. Jiří Peterka (Zemský archiv v Opavě)

Innsbruck, 26.–28. 2. 2020

Univerzita v Innsbucku (*Innsbruck Universität*)

Mgr. Peterka referoval na konferenci „*Historic cadastres in Europe*“.

Slovensko (Slovenská republika)

Ing. Miroslav Kunt (Národní archiv)

Bratislava, 26. –27. 2. 2020

Slovenský národní archív

Ing. Miroslav Kunt se ve Slovenském národním archivu zúčastnil zasedání Redakční rady slovenské archivistiky.

Mgr. Jan Kouřimský (Národní archiv)

Bratislava, 9. 9. 2020

Univerzitní knihovna v Bratislavě

Mgr. Jan Kouřimský se zúčastnil konference „*Trianon v dokumentech. Storočná história hraníc Slovenska*“.

PhDr. Vlastimil Svěrák (Státní okresní archiv Jihlava)

Bc. Miloslav Tůma (Státní okresní archiv Jihlava)

Šála, 10. –11. 9. 2020

PhDr. Vlastimil Svěrák a Bc. Miloslav Tůma přednesli na mezinárodní konferenci „*Divadelníctvo v regióně*“ referát K historii divadla v Jihlavě. Přínosem bylo po-

kračování partnerských vztahů dvou okresních archivů – Soka Jihlava a Archiv Šaľa (dříve Okresní archiv Galanta), navázaných již v osmdesátých letech 20. století, a analogie významu regionálního divadla v národnostně smíšených oblastech Nitrianska a Jihlavska.

Mgr. Jakub Mamula (Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově)

Dolný Kubín, 2.–3. 3. 2020

Oravská knižnica Antona Habovčiaka

Mgr. Mamula – přednáška v rámci projektu „*Příhraniční kulturní dialog*“.

Ilona Dostálová

¹⁾ Přehled zahraničních cest vychází z údajů, které obdržel odbor archivní správy a spisové služby MV ČR od archivů.

OSOBNÍ ZPRÁVY PERSÖNLICHE NACHRICHTEN INDIVIDUAL REPORTS

VLASTIMILA HAMÁČKOVÁ JUBILUJÍCÍ

V první polovině roku 2021 oslavila krásné životní kulatiny naše drahá kolegyně, dlouholetá vedoucí Archivu Židovského muzea v Praze, historička a dokumentátorka židovských hřbitovů, paní Vlastimila Hamáčková. Narodila se 10. května 1951 v Plzni. Po absolvování povinné školní docházky byla přijata na Střední všeobecně vzdělávací školu Julia Fučíka v Plzni, na které v červnu 1969 maturovala. V letech 1969–1974 studovala na Filozofické fakultě UK v Praze obor historie-francouzština. Studium zakončila diplomovou prací *Českožidovské hnutí před první světovou válkou*. V roce 1974 zároveň nastoupila na pozici odborného pracovníka – archiváře do Státního židovského muzea v Praze (od roku 1994 Židovské muzeum v Praze), kde setrvala celý profesní život, tedy bezmála 50 let. V archivářské práci navázala na pořádací práce Jana Heřmana a Karla Dolisty a vytvářela archivní pomůcky např. k fondům židovských obcí Velké Prahy (Libeň, Karlín, Vinohrady a další), k fondům jednotlivých pražských synagog, celé řady drobných spolků a dalších židovských organizací a institucí. V úzké vazbě na archivářskou profesi se zabývala dokumentací nemovitých památek, především židovských hřbitovů a jejich náhrobních nápisů. Výsledky svých výzkumů na poli hebrejské epigrafiky pak průběžně publikovala v letech 1982–1992 v odborném časopise *Judaica Bohemiae* (připomeňme články o židovských hřbitovech v Rychnově nad Kněžnou, Dobrušce, Kolíně, Golčově Jeníkově, Habrech, Dřevíkově, Velké Bukovině, Turnově nebo Třebíči). Znalost hebrejského jazyka, získanou jak návštěvou kurzů Státní jazykové školy v Praze a složením státní zkoušky z moderní hebrejštiny, později v letech 1991–1996 studiem oboru hebraistika na Filozofické fakultě UK v Praze, tak i studijními pobyty v Izraeli, využila také ve své pedagogické činnosti. V letech 1988 až 2012 působila jako externí učitelka hebrejštiny na Státní jazykové škole v Praze (později Jazyková škola hl. města Prahy), v letech 2003–2006 na Katedře blízkovýchodních studií Filozofické fakulty Západočeské univerzity Plzeň a mezi roky 1990–2007 i na Židovské obci v Plzni). V roce 2006 se významnou měrou podílela na vzniku semináře *Židé v Čechách* zaměřeného na dějiny Židů v pohraničí, novodobé dějiny Židů v Čechách v 19. a 20. století a na průzkumy archivních fondů a sbírek obsahujících archiválie využitelné při výzkumu dějin Židů v Čechách, jehož jednotlivé ročníky obsahově připravovala a ve spolupráci s dalšími institucemi organizovala (prozatím poslední 8. ročník se uskutečnil v roce 2021 v Jindřichově Hradci). Účastníky a přispěvateli do vydávaných sborníků z konaných seminářů, které redakčně připravovala, jsou převážně archiváři a pracovníci paměťových institucí. V souvislosti s tématem dějin Židů v pohraničí se stala také

v letech 2010–2013 spoluřešitelkou výzkumného projektu *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*, který byl financován Grantovou agenturou České republiky. Jako výsledek tohoto výzkumu vznikla stejnojmenná monografie vydaná v roce 2015. V rámci muzejní činnosti se podílela na přípravě příležitostných výstav i stálých expozic k dějinám Židů v Maiselově a Španělské synagoze a vydávání výstavních katalogů.

Z pozice vedoucí Archivu Židovského muzea v Praze se zasadila o uchování archivního bohatství židovské komunity a jeho obohacení o písemnosti vzniklé jak po roce 1945, tak i po roce 1990 z proveniencie Federace židovských obcí a v současnosti existujících židovských obcí. Aktivně se podílela na budování nového archivního depozitáře ve Smíchovské synagoze a na akreditování Archivu Židovského muzea v Praze jako soukromého archivu. Tím se podstatnou měrou zasloužila o upevnění postavení tohoto archivu v archivní síti České republiky.

V souvislosti s výše uvedeným se pak na podzim letošního roku zařadila mezi držitele medaile *Za zásluhy o české archivnictví*, k čemuž jí srdečně gratulujeme.

Do dalších let a odborné práce si dovoluujeme připojit přání hodně zdraví, mnoha sil a životního optimismu.

Ad mea veesrim šana!

Tomáš Krákora – Daniel Polakovič

TĚŽKO UVĚŘITELNÁ SEDMDESÁTKA – JIŘÍ ŠOUŠA

U některých lidí při osobní komunikaci prostě neuvěříte datu jejich údajného narození v oficiálních dokumentech. Jiří Šouša je jedním z nich. Podle dokladu totožnosti se sice narodil 10. února 1952 v Praze, jeho rodina má však kořeny v Doksech a okolí, kde po generace hospodařila a věnovala se zemědělství a mlynářství. Absolvoval Střední všeobecně vzdělávací školu v České Lípě, tedy gymnázium, kde měl štěstí na vynikající profesorku dějepisu, později oceňovanou docentku ústecké univerzity, Janu Englovou. Jeho zájem o historii tak dostal pevné vedení, které vyústilo v zaměstnání v domácím okresním archivu v České Lípě, kde se rychle zapracoval v běžné administrativní a manipulační archivářské praxi, a postupně i v práci badatelské. Archivařinu už od té doby nikdy neopustil. Jeho odborný zájem směřoval v souladu s tradicí významné selské a mlynářské rodiny, z níž pochází, stále jasněji

Jiří Šouša.

Foto: Národní zemědělské muzeum.

do hospodářských dějin novověku. Tato prohlubující se posedlost vedla k podání přihlášky ke studiu na Filozofické fakultě UK v Praze, obor archivnictví s nediplomným předmětem dějepis, jak zněla tehdejší terminologie.

Zde studoval v letech 1972–1977. Během studií vedle teorie archivnictví pronikl pod vedením vynikajících pedagogů, jako byli a jsou Zdeňka Hledíková a Marie Bláhová, Ivan Hlaváček, Jaroslav Kašpar a Rostislav Nový rovněž do tajů pomocných věd historických středověku a raného novověku, základu pro rozvíjení tehdy spíše ve stínu stojících novověkých výzkumů. Vedle studií Jiří pracoval jako pomocná vědecká síla na své domovské katedře a též v Ústavu československých a světových dějin ČSAV (dnešní Historický ústav AV ČR). Na studiích poznal i svou životní lásku, skvělou Jitku, která mu vytvořila báječné domácí zázemí a vchovala spolu s ním syny, dvojčata Jiřího a Ladislava, dnes již uznávané právníky.

Jiří absolvoval studium s diplomovou prací „Česká zemědělská rada 1873–1890“, tedy tématem tehdy neobvyklým, jak bylo konstatováno v posudku na tuto práci, která byla vedoucím práce i oponentem velmi vysoce hodnocena. Logicky v jeho kariéře následovala interní aspirantura na katedře PVHAS FF UK, zaměřená již jednoznačně na novověké dějiny správy a novověkou diplomatiku a rozvíjená na základě studia hospodářských institucí v českých zemích a jejich kanceláří a úřed-

ních písemností. Monograficky vydaná disertační práce, věnovaná Zemědělské radě pro Království české v období 1890–1914, zahájila řadu Šoušových cenných materiálových publikací.

Katedra PVHAS FF UK se stala jeho osudem. Úspěšná habilitace byla jasným dalším krokem. Jiří Šouša zakotvil na katedře PVHAS FF UK trvale, přestože o jeho přednášky projevil zájem i další univerzity. V letech 1989–1992 přednášel dějiny zemědělství na Vysoké škole zemědělské Praze, v letech 1998–2010 dějiny práva a správy na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a v letech 2010–2011 dějiny bankovníctví a správy na Vysoké škole finanční a správní. Nejvíce však z jeho znalostí a z jeho pedagogických schopností profitovali a stále profitují studenti archivnictví a PVH a nově i frekventanti oboru Veřejná správa a spisová služba na jeho domácí katedře. Jeho laskavý, trpělivý a přitom zdravě hodně náročný přístup při zkoušení i při vedení studentských kvalifikačních prací je proslulý. Podrobná heuristika, jasně stanovené a v textu naplněné cíle a věcná správnost obsahu jsou samozřejmým předpokladem povolení odevzdat Šoušou vedenou bakalářskou, magisterskou i doktorskou práci. Bez toho to není možné a studentovi je text opakovaně vrácen, dokud nenaplní náročné, oprávněné požadavky vedoucího práce. I jako obávaný oponent vypracovává pečlivé, promyšlené posudky, nad kterými pak autor oponované práce musí pečlivě rozmyslet a zpravidla i uznat popsané připomínky.

Badatelské zaměření Jiřího Šouši bylo od jeho vstupu mezi publikující historiky poměrně ojedinělé. Zaplnilo určitou mezeru v dosavadních historických výzkumech a ukázalo novou cestu pro studium dějin zemědělství, hospodářských institucí, majetkových poměrů jednotlivců i rodin apod. Dokáže pracovat i v tandemu, což je vlastnost, která v ohledu výzkumné práce zdaleka není dána každému. Spoluprací s Jiřím Novotným, archivářem České národní banky, vznikla řada studií z novodobých dějin českého peněžnictví. Navázání na profesora Eduarda Kubů obohatilo českou historiografii množstvím vydaných výstupů k ideologii i každodennosti agrarismu.

Jeho výzkumný směr je velmi nosný a vedl k vydávání knih i řady zásadních studií, které se staly inspirací i metodickým vodítkem pro další badatele. Bibliografii Šoušových prací přinesla monografie, vydaná u příležitosti jeho 60. narozenin na mnoha stranách, obsahuje celkem na pět set položek, včetně vedení úspěšně obhájených kvalifikačních prací, recenzí a zpráv.¹⁾ Za poslední desetiletí počet studií dále narostl, rozpětí témat vzrostlo.

Jiří Šouša je ve své práci stále ještě na cestě, do cíle má daleko. Těšíme se na všechny další práce, které napíše, na další četná setkání na katedře, na konferencích, i třeba v divadle nebo u večeře s přáteli, kde jako vtipný, duchaplný a galantní společník udává tón zábavy i konverzaci.

■ Milada Sekyrková

¹⁾ Jan Kahuda (ed.) a kol., *Mezi brázdou a bankovním úvěrem. O agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století: výbor prací k 60. narozeninám Jiřího Šouši*. Praha: Národní archiv v Praze 2012, 641 s.; bibliografie viz s. 579–600.

Hana Štěříková, *Rus v období smuty očima švédského špiona. Zpráva Petra Petreia z roku 1608.* Praha, Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2021, ISBN 978-80-246-4847-7, 79 s., přílohy, ilustrace, bibliografie

Rozsahem nevelká, ale svým obsahem pozoruhodná publikace Mgr. Hany Štěříkové, Ph.D., působící na Ústavu germánských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, je komentovaným vydáním historického pramene v českém překladu. Jde o švédskou relaci „*Učené a pravdivé vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví*“. Jde o reprodukci diplomatického raportu vydaného tiskem ve Stockholmu v roce 1608. Zmíněný pramen byl doposud dostupný pouze ve švédském fototypickém vydání z roku 1997 redigovaném Margaretou Attius Soldmanovou a v ruském překladu G. M. Kovalenka z roku 1976 s paralelním přepisem z původní fraktury do humanistického písma. Existuje rovněž starší překlad do němčiny otištěný v roce 1777, který je připisován autorovi původní zprávy, totožnost překladatele však není jistá. Hana Štěříková proto při pořizování překladu k německému textu nepřihlížela.

Petreiova zpráva směřovala ke švédské veřejnosti. Měla rozšířit její obzory, ale nedostalo se jí velké pozornosti. Německý překlad však putoval dále po Evropě a čerpali z něj významní cestovatelé jako Adam Olearius (1603–1671) nebo Henrik Sederberg (1670–1733). Jakkoli Petreiova zpráva není prosta kulturních stereotypů, náboženských předsudků a pověr, jde o důležitý pramen podrobně popisující události spojené s osudy obou samozvanců na moskevském

trůnu. Přestože text vznikl na politickou objednávku, nelze mu upřít humanistický a edukativní charakter.

Druhou část publikace tvoří doprovodná studie. V úvodu autorka poukazuje na tradici skandinávských a západoevropských kontaktů s Ruskem a literárních památkách s nimi spojených, zmiňuje se o kulturně historickém a literárním kontextu. V další části představuje čtenářům osobnost Petra Petreia (1570–1622), diplomata ve službách švédské královské kanceláře, který během svého života sloužil jak Karlu IX., tak jeho synovi Gustavu II. Adolfovi. Petreius působil v Rusku a v Polsku opakovaně v letech 1601–1615 a plnil zde úlohu diplomata i špióna, jehož informace částečně využívala i polská strana, proti které naopak působil v letech 1608–1611 a 1615. Doloženy jsou ale i jeho diplomatické a výzvědné cesty do Dánska, Nizozemska a Anglie. Byl očitým svědkem události smuty (1598–1613) a ve své době byl považován za největšího švédského znalce ruské říše, její kultury, reálií a jazyka.

Kromě této činnosti plnil funkce dvorního kronikáře a královského historiografa a královského soudního přísedícího. Zachovalo se ale i několik jeho prací matematických a teologických, zásadní význam mají tři díla historiografická, sepsaná na objednávku Karla IX. Kromě popsané zprávy je to dílo *Krátká a užitečná kronika všech králů Sveů a Gótů* (1611) a latinský spis *Regni Muschowitici sciographia* (1614–1615).

Jakkoli je celá práce psána z pozice lingvistky, je zajímavým pramenem pro historiky obecných dějin. Může být využita i jako didaktický materiál v historických a filologických oborech. Vzhledem k poutavému obsahu týkajícímu se

dramatických událostí v moskevské Rusi na přelomu 16. a 17. století může zaujmout i širší čtenářskou obec.

Michal Wanner

Branislav Dorko, *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938–1945. Struktura a představitelé. Opava, Zemský archiv v Opavě 2021, 168 s.*

Vydavatelská činnost většiny státních archivů se soustřeďuje na regionálně zaměřená periodika, která pro archiváře představují platformu pro prezentaci jejich drobnějších či rozsáhlejších odborných výstupů. Čas od času se však vyskytnou i případy, kdy pouhý sborníkový výstup nestačí. Jedním z nich je i nejnovější publikační počín Zemského archivu v Opavě, který v letošním roce vydal monografii vedoucího Státního okresního archivu v Bruntále se sídlem v Krnově Branislava Dorka zaměřenou na problematiku NSDAP v Krnově.

Dorkův publikační výstup je výsledkem zevrubného studia mimořádně dochovaného archivního fondu NSDAP – okresní vedení Krnov, s nímž autor seznámil odbornou veřejnost již na 17. celostátní archivní konferenci v Liberci v roce 2017.¹⁾ Na severu Moravy mají na dochovanost stranických archiválií z doby okupace vůbec štěstí, což dokládá mj. i výčet archivních fondů okresních vedení NSDAP, který Dorko publikuje na s. 17 a jemuž vévodí zejména opavská okresní stranická organizace s bezmála 75 bm archiválií, což je v rámci českého archivnictví rozsah zcela nevídaný.

Z tematického popisu archiválií je zřejmé, že se ve velkém dochovaly zejména personálie. Proto se stal archivní fond NSDAP – okresní vedení Krnov významným především v rámci naplňování biografické databáze Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety, na němž se v letech 2004–2008 pod vedením Marka Poloncarze podílelo mnoho českých, moravských i slezských archivářů.

A i proto se posléze Dorko mohl zaměřit na důkladný výzkum zmiňovaných archiválií s cílem analyzovat strukturu a personální politiku krnovského okresního stranického vedení.

Na téměř 170 stranách kvalitního odborného a přitom velmi čtivého textu se mu to podařilo náramně! Práci rozčlenil do tří základních logicky promyšlených oddílů. V prvním vymezil téma práce, zdůvodnil její strukturu, kriticky se vypořádal s prameny a dosavadním zpracováním problematiky a zejména podrobně představil již zmiňovaný archivní fond NSDAP – okresní vedení Krnov. Druhý oddíl se zaměřil na nacistický režim a jeho fungování, kdy po prezentaci obecného vývoje NSDAP v Německu a v Říšské župě Sudety akcentuje Dorko především krnovskou realitu v letech 1938–1945. Třetí oddíl se pak již věnuje struktuře samotného krnovského okresního vedení NSDAP a jeho představitelům. Dorko v něm analyzuje jak organizaci stranického vedení, tak její součásti, tedy jednotlivé úrovně hierarchie. Publikace obsahuje i další obligátní části odborné práce, tedy řádný poznámkový aparát, seznam použitých informačních zdrojů, seznam zkratk a nezbytné německé resumé.

Je pochopitelné, že se Dorko při studiu nomezoval pouze na archiválie vlastního archivního fondu. Potřebné informace získával v mnoha dalších archivech, tuzemských i zahraničních, inspiraci nacházel i v dostupné odborné literatuře. I proto je třeba jeho komplexní pohled na problematiku personálního vývoje NSDAP na našem území jednoznačně přivítat. Podobných prací je z mnoha důvodů stále poskrovnu, takže každý kvalitní výzkumný a publikační počín je nesmírně cenný a přínosný. Vzhledem k již zmiňovanému textovému komfortu bude navíc, i s ohledem na množství publikovaných fotografií a reprodukcí archiválií, jistě přitažlivý též pro laickou veřejnost, což je snad tou úplně nejvyšší přidanou hodnotou, jakou může odborná publikace získat. Národ, který se nedoká-

že poučit ze své historie, je totiž předurčený k tomu, aby ji prožíval stále znovu. I s ohledem na tematiku Dorkovy práce bude proto jen dobře, když se stane čtenářsky co nejvíce atraktivní. Přejme to nejen jí a autorovi, ale rovněž nám všem!

Karel Řeháček

¹⁾ Branislav Dorko, *Archivní fond NSDAP – okresní vedení Krnov*. In: Zdeněk Kravar – Marek Poloncarz – Karel Řeháček, *Německá okupační správa v letech 1938–1945*, Praha 2018, s. 44–59.

Miscellanea Historico-Archivistika, sv. XXVIII, Warszawa, Wydawnictwo DIG, 2021, ISBN 978-83-286-0187-1 (DiG), 350 s., ilustrace

Recenzovaná ročenka publikovaná Archivem starých akt (Archiwum Głównie Akt Dawnych – dále jen AGAD) ve Varšavě v roce 2021 nemá tentokrát žádné jednotící téma. Úvodní studie Janusze Grabowského z tohoto archivu je věnována dvoru mazovského knížete Janusze II (1471–1495). Jde o prosopografickou studii zabývající se sociálními skupinami na tomto dvoře, především dvořany a komorníky a jejich budoucími kariérami ve službách mazovského knížete i polské koruny. Autor konstatuje, že dvory mazovských knížat v 15. století napodobovaly dvory Jagellonců. Protože však příjem Piastovců byl ve srovnání s Jagellonci o poznání menší, knížecí dvory měly vlastní specifické charakteristiky. V čele dvora stál marszałek dvora, který byl nadřízeným všech dvorních zaměstnanců, kromě osob duchovních. Dalším znakem dvořanů u dvora Janusze II., ale i ostatních Piastovců, byla etnická uniformita. Dvořany a komorníky a se stávali příslušníci bohaté a středně bohaté mazovské šlechty. Dvůr určoval a prosazoval kulturní a morální paradigma a vytvářel podmínky pro společenský i materiální vzestup jednotlivců. Pro mladé příslušníky mazovské šlechty to byla ostatně jedna z má-

la příležitostí, jak rozšířit své obzory setkáním s duchovními i materiálními hodnotami z ciziny. Po připojení Plockého vévodství ke koruně v roce 1495 řada z nich kontinuálně rozvíjela svou kariéru na královském dvoře.

Studie Jacka Krochmala, rovněž z AGADu, je věnována osobě Arsenia Brylińskiego (1586–1590), pravoslavného biskupa z Přemýšlu. Autor studie konstatuje, že o této osobě nejen neexistuje žádná monografie, ale dosavadní poznatky byly plné mezer a chronologických chyb. Pětileté období jeho správy diecéze v Přemýšlu bylo spojeno se ztrátami majetku biskupství. Řada jevů byla spjata rovněž s krizí pravoslavné metropole v Kyjevě a s pokusy o sjednocení rozdělené církve a rekatolizaci pravoslavných farností, které se zdařily u sedmi z nich.

Daniel Dalecki z městského archivu v Piastówě přispěl do sborníku nástinem městské a zemské kanceláře mazovského města Czerny za vlády Vasovců (1587–1668). Rekonstrukce činnosti kanceláře nebyla jednoduchá, protože přímé prameny se nedochovaly, a autor musel rekonstruovat činnost z instrukcí lokálního sejmíku. Kancelář, sloužící především uchování významných dokumentů, hrála podstatnou roli v potřebách šlechty, která prosadila prostřednictvím sejmíku zlepšení podmínek pro její chod i zlepšení vlastního výkonu činnosti. Na příkladu Kacpera Rykalského, místostarosty Piastowa, mluvčího místního sejmíku v letech 1626, 1627 a 1635 a současně zástupce czerské země na celopolském sejmu autor demonstrovuje kariéru muže, který získal důvěru místní nobility a dokázal postupovat v oficiální hierarchii díky administrativním aktivitám.

Henryk Bartoszewycz z AGADu se v další studii zabývá obrazem benediktýnského klášteřa v Sierpci a jeho majetků v kartografickém materiálu v 18. a 19. století. První kartografické prameny zachycující město a okolí vznikly po roce 1793, kdy se oblast po třetím dělení Polska stala součástí Pruska. Teritorium prodělalo řadu

administrativních změn, které se projeví rovněž na pruských mapách, jejichž kvalita a výpočetní hodnota je velmi dobrá.

Jerzy Gaul, rovněž z AGADu, se ve svém příspěvku zabývá kauzou polsko-rakouské archivní dohody a neúspěšným jednáním v letech 1919–1922. Když Polsko získalo v listopadu 1918 nezávislost, podobně jako jiné státy usilovalo o získání archiválií vztahujících se k oblasti Haliče a dokumentů dokládajících rakousko-uherskou okupaci polského království během první světové války. Jedním z důvodů neúspěchu byly nejasné formulace mírové dohody mezi západními mocnostmi a Rakouskem z 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye. Na rozdíl od jiných nástupnických států byla Polská republika jedinou zemí, která mezi léty 1919 až 1922 neuzavřela s Rakouskem dohodu o archivní rozluce. Stalo se tak až 26. října 1932 ve Vídni. Příčinou byl přístup polských archivářů zarytých trvajících na pertinenčním principu, ale také neefektivní diplomatické pokusy ohrožované krizemi, střídáním vlád a častými změnami na postech ministrů zahraničních věcí.

Kromě výše uvedených studií sborník obsahuje celkem 6 edic pramenů a pramenovědných studií. Nechybí ani recenze i přehled činnosti AGADu v roce 2020.

Michal Wanner

Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 12. Vydaly Regionální muzeum Mělník a Státní okresní archiv Mělník, 2021, 325 stran. ISSN 1801-7266.

Mělnický muzejně-archivní sborník dospěl ke dvanáctému číslu, což rozhodně neznamená, že by se stával sborníkem tuctovým. Dokonce trochu přibral na váze, od minula o plnou stovku stránek. Zkrátka, na Mělnicku je stále o čem psát. Podobně jako u předchozího svazku, také tentokrát může čtenář postrádat příspěvky ze

staršího období, což je apel či prosba směrem k příslušným autorům, aby se pokusili tento nedostatek do příště napravit. Z dřívějších čísel Confluensu víme, že zajímavých témat by bylo dost.

Ale teď už k vlastnímu obsahu. Nejrozsáhlejší oddíl STUDIE tvoří sedm statí a začíná se na etnografickou notu. **Barbora Márová Viktoriová** přichází s článkem *Obchůzka sv. Ambrože ve středočeské adventní lidové tradici* (s. 12–19), v němž líčí neobvyklý adventní zvyk, zachycený již koncem 19. století v několika lokalitách Podřipska, v Mělníku, ale také na Kouřimsku a Kutnohorsku. Svatý Ambrož v bílém hávu a s černou kuželovitou čepicí před kostelem obdaruje děti pamlsky, načež je honí a trestá metlou. Autorka sleduje původ této tradice v italském Miláně a nadhazuje otázku, zda se právě odtud nemohl zvyk dostat do Čech prostřednictvím řemeslníků či obchodníků.

Jak je u odborných studií obvyklé, jejich názvy bývají jasné a výstižné, takže v anotaci není třeba mnoho dodávat. **Ivana Masnicová** svůj článek nazvala *Josef Valenta Mělnický. Sonda do života měšťského zastupitele, vinaře a skladatele 19. století* (s. 20–45). Jde o upravenou verzi zdařilé bakalářské práce, obhájené roku 2018 na Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Věnuje se životu a rodinnému zázemí příslušníka mělnické měšťské elity, mimořádně hudebně nadaného a činného. Autorka zasadila Valentovo působení do širšího kontextu hudebního prostředí Mělníka 19. století, ať už se jednalo o hudbu provozovanou spolky, hudbu chrámovou i domácí. Valenta se do kulturních dějin města zapsal svými aktivitami organizačními, sběratelskými, ale i vlastními kompozicemi.

Ze široce založené heuristiky archivních pramenů a literatury vychází studie **Karla Tichého** *Dívčí škola a opatrovna Školských sester de Notre Dame v Dolních Beřkovicích (1884–1931)* (s. 46–90). Historie dívčího školství, zvláště pak

řeholního, patří v poslední době k poměrně často vyhledávaným tématům. Anotovaný článek je příkladnou ukázkou monografického zpracování jedné takové vzdělávací instituce, která za bezmála půlstoletí své existence zanechala výrazný otisk v dějinách obce. Neměla ovšem na různých ustláno. Autor ukazuje komplikovanost vzájemných vztahů „kláštera“ s místní obcí, spádovou školou, farou a lobkowiczským patronátem, to vše za podmínek postupující celkové sekularizace společnosti.

Dalibor Státník přispěl do sborníku autorsky i editorsky na více místech. Nejobsáhlejší studií je *Mělník a voda: Labe, Vltava, plavčíci a koupání aneb Historie mělnických říčních lázní „v Rybářích“ a „Na Polabí“* (s. 91–120). Sleduje osudy mělnických říčních plováren a koupališť, jejichž počátky spadají do doby těsně po polovině 19. století. S využitím archivních zdrojů, novinových článků, literatury a v neposlední řadě vzpomínek pamětníků je historie říčních lázní poblíž soutoku vylíčena do často překvapivých detailů. Na druhé straně je příznačné, že navzdory masovému nárůstu písemné agendy ve druhé půli 20. století může vzniknout taková pramenná nouze (archiváři tento paradoxní jev znají), že se ani nepodaří spolehlivě určit, zda mělnická říční plovárna oficiálně zanikla v roce 1961 nebo 1963. A to je v dosahu paměti starší střední generace.

Nevyčerpateľnou zásobárnu námětů představují dramatické události druhé světové války a osudy odbojářů. Dokládá to mimo jiné článek **Vlastislava Janíka** *Mělnický nožíř Augustin Rebec a tragédie jeho rodiny během heydrichiády* (s. 121–137). Za činnost v sokolském odboji a podporu parašutistů čekalo Rebec i jeho manželku nacistické vězení a poprava v Mauthause- nu v říjnu 1942.

Do poválečných dob čtenáře zavádí **Zuzana Hruběšová** článkem *Malá retribuce na Mělníku. Trestní nalézací komise Mělník v letech 1945–1947* (s. 138–160). Rozebírá činnost a perso-

nální složení trestních nalézacích komisí při Okresním národním výboru v Mělníku, charakterizuje a analyzuje projednávané případy. Všímá si odchylek od ustanovení tzv. malého retribučního dekretu, k nimž v praxi docházelo, ale konstatuje také například, že více než tři čtvrtiny nařčených osob byly zproštěny obvinění.

Následuje příspěvek **Jindřicha Špergla** *JUDr. Jaroslav Štěpanovský (1898–1952), neobyčejný příběh obyčejného soudce* (s. 161–186). Zkušený právní odborník a přednosta Okresního soudu v Mělníku provedl tuto instituci obdobím nacistické okupace, načež se jeho profesní život v podstatě rozpadl na základě střetu s předsedou okresního národního výboru. Dva dny po únorovém komunistickém převratu byl Štěpanovský zbaven funkce a krátká poslední léta strávil částečně ještě v činné službě v justici, částečně ale v pracovní neschopnosti.

Za studii je řazen oddíl MATERIÁLIE. Mezi nimi na prvním místě *Vzpomínka „Vory a voraři na Mělníce“ a renesanční osobnost jejího autora* (s. 188–200). Středoškolský profesor, tělem i duší veslař a sportovec Otakar John (1890–1967) sepsal asi v roce 1966 sice poměrně krátké, ale obsahově důležité svědectví o posledním období voroplavby na Vltavě a Labi v první polovině 20. století. Johnův text edičně připravil, komentářem a životopisným dovětkem doplnil **Dalibor Státník**.

Týž autor, vedoucí mělnického okresního archivu, zpracoval rovněž *Poznámky k memoárům mělnického lékaře Karla Uzla (1877–1957)* (s. 201–206). Paměti váženého praktického lékaře a sběratele, jehož bývalému domu se v Mělníku dodnes říká „Uzelstein“, vydal jeho vnuk, sexuolog Radim Uzel. Článek doplňuje a upřesňuje některé skutečnosti, zejména z doby Uzlova mělnického působení. Strany 207 až 210 sborníku zaujímá barevná obrazová příloha.

Květoslava Dvořáková a **Dalibor Státník** jsou podepsáni pod příspěvkem *Zahájí 24. dubna*

1945 ve světle jedné dětské vzpomínky a místních pramenů úřední povahy (s. 211–224). Odbojová skupina, působící na jaře 1945 na Mělnicku a napojená na sovětský desant, čítala až několik set osob. Po odhalení a lokalizaci vysílačky došlo k tvrdému zásahu německých branných sil proti partyzánům i proti civilnímu obyvatelstvu. Východiskem článku se stala svědectví pamětníků, kombinovaná s oficiálními údaji z archivních zdrojů. Nechybí ani zasazení místních událostí do obecného kontextu činnosti partyzánských skupin na konci druhé světové války. Fenomén partyzánů, jak autoři konstatují, je však obtížně zhodnotitelný i pro moderní historiografii.

Také další příspěvek doplňuje poznání novodobých dějin Podřipska z pamětnické stránky. Nedávno zesnulý **Ferry Fediuk** (1929–2021), profesí geolog, autor četných vědeckých a popularizačních prací, napsal pro *Confluens Mé vzpomínky na konec války (1945) v Olovnici* (s. 225–239). Líčí v nich dramatické květové události ve svém tehdejší bydlišti nedaleko Kralup nad Vltavou. Fediukova literární zkušenost se projevila i na stylu a čtivosti jeho vzpomínek. Poznámkami a životopisným medailonkem redakčně doplnil D. Státník.

Navazující článek má opět vzpomínkový charakter, jen posune čtenáře o několik desetiletí dopředu a nabídne mu počtení v příjemné slovenštině. Stano Bursa, narozený v roce 1963, zde předkládá *Moje „labské“ ohlídnutí sa s odstupom času (Spomienky lodníka ČSPLO)* (s. 240–261). Zážitky z plavby na Labi a běžný život lodníků v osmdesátých a začátkem devadesátých let 20. století jsou dnes už rovněž minulostí, včetně smutného konce podniku ZPEU (Závod přepravy energetického uhlí), u kterého autor pracoval jako lodní mechanik.

Rubrika OBZORY LITERATURY (s. 266–292) obsahuje recenze na knihy *Pernštejnské ženy* a *Mimořádný lidový soud v Praze 1945–1948*, referát o biografii mělnického kapucína P. Se-

rafin z Gluchořaz (1693–1793), jedenáct kratších anotací a výběrovou bibliografii regionální literatury za roky 2019 a 2020. Volně je do tohoto oddílu zařazen informativní text Jitky Králové na téma *Prezentace muzejně edukační teorie a praxe regionálního muzea Mělník v letech 2019–2020* (s. 293–295).

Posledním oddílem jsou ZPRÁVY A POZNÁMKY. Ani tentokrát není čtenář ochuzen o přírodovědné okénko, i když tentokrát zastoupené jediným příspěvkem **Marceley Holubové** *Souhrn výskytu velkých lupenonohých koryšů na Mělnicku* (s. 298–300). Mezi lupenonožce patří hrašníci, listonohové, šklebovky a žábronožky. Jejich výskyt se váže na periodicky zaplavovaná stanoviště a vajíčka těchto mrňavých koryšů mohou čekat na vhodné podmínky třeba několik desetiletí. Na stránce 210 si můžeme prohlédnout fotografii dvou krásně barevných žábronožek letních.

Jitka Králová dále představuje *Edukační počiny Regionálního muzea Mělník. Ohlédnutí za léty 2019 a 2020* (s. 301–307). Jde o úctyhodně pestrou mozaiku aktivit, k nimž vedle výstav patří například Velikonoční dávnohrátky, mykologické programy pro školy, pohádkové návštěvy ve skalním obydlí ve Lhotce anebo preventivní projekty ve spolupráci s policií, zaměřené na bezpečnost dětí v silničním provozu. Bylo by toho mnohem víc, nebýt epidemie, která donutila muzea mnohé činnosti omezit či přerušit.

Aby výstava s posledním odcházejícím návštěvníkem neskončila v propadlišti dějin, je na místě ji zvěčnit alespoň formou článku. Činí tak **Lukáš Snopek** příspěvkem *Na okraj výstavy „Proměny tvaru a dekoru...“* (s. 308–311). Mělnické muzeum v takřka posledním možném termínu před epidemií představilo unikátní kolekci fajánse a jemné kameniny 17. až 19. století ze soukromé sbírky významného českého ortopeda prof. Jaroše.

Smutnou bilanci přináší jako vždy *Nekrologium* (s. 312–314). Z osobností, spjatých tak či

onak s regionem Mělnicka, v letech 2018–2021 opustili tento svět: grafik a ilustrátor Mgr. Jiří Matula, kralupský pedagog a vlastivědný pracovník Vlastimil Řada, činovník Konfederace politických vězňů Ing. Vladimír Hradec, archeolog univ. prof. PhDr. Jiří Sláma, bývalá pracovnice muzea Věra Laštovičková, rodačka z Dolních Beřkovic Leopoldina princezna z Lobkowicz, geolog prof. Ferry Fediuk, paní Věra Hejnalová, která mnohými dary obohatila muzejní sbírky, malíř a grafik Vladimír Veselý a numismatik a sběratel Jiří Ryant.

Mezi Poznámkami najdeme dále kapitolku *Paměť* (s. 314–316), díky níž nezapadnou některé zajímavé události, jako bylo otevření Památníku Jana Palacha ve Všetatech, stavba nové kapličky u Čečelic, sochařské sympozium, akce k výročí smrti svaté Ludmily, M. R. Štefánika, válečného hrdiny Františka Veitla a jiné.

Několik chvályhodných počínů ze sféry obnovy kulturního dědictví shrnuje rubrika Památková péče (s. 316–319): podařilo se zrestaurovat kříž z 19. století v Dolních Beřkovicích, byla provedena rekonstrukce secesních plavebních komor v Hoříně, obnova augustiniánského kláštera na Pšovce, ale dostalo se i na další památky. Připomenuty jsou rovněž aktivity Mělnického osvětového a okrašlovacího spolku, zejména zpřístupnění sklepení pod městskými domy či příprava návrhu pietního místa v kryptě kostela sv. Ducha a Božího hrobu.

Na úplný závěr je zařazen příspěvek *Populárizace národní minulosti* (s. 320–322), věnovaný hlavně způsobům, jakým je v současné době česká minulost prezentována dětem. Autor Lukáš Snopek stručně hodnotí nedávno vydané dětské knížky s historickými náměty, ale zmiňuje také další formy edukace (stolní hry, naučné stezky, papírový model kostela, zpěv vánočních písní a koled).

Kolegové z Mělníka, těšíme se na další číslo sborníku se šťastnou třináctkou!

Daniel Kovář

Editionswissenschaftliches Kolloquium 2019. Urkundenbücher, Chroniken, Amtsbücher. Alte und neue Editionsmethoden. Vyd. Helmut Flachenecker, Krzysztof Kopiński a Janusz Tandecki, Toruń 2019, 338 s.

Hlavním tématem v roce 2019 vydaného sborníku příspěvků z již 14. mezinárodního kolokvia, uspořádaného tentokrát v Toruni (pro neznalé – kolokvia se konají již tradičně ve dvouletých intervalech střídavě ve Würzburgu a v Toruni), jsou středověké a raně novověké listináře, kroniky a úřední knihy a jejich ediční zpřístupňování. Stěžejní pozornost je sice zaměřena zejména na představení a využití nových edičních metod a postupů při vydávání jmenovaných pramenů, včetně zaměření se na otázku komparace starších edic s novými způsoby edičního zpřístupnění však nechybí ani zamyšlení nad potřebou a zejména smyslem případného nového edičního zpracování konkrétního pramene. Stejně jako v předcházejících sbornících, i tentokrát jsou zařazeny texty věnované dlouhodobým obsáhlým edičním projektům. Vedle písemností pocházejících z různých oblastí Německa a Polska jsou ve sborníku zastoupeny i Čechy, a to hned prostřednictvím dvou příspěvků (viz níže).

Úvodem zařazený text **Sergeje Polechova** (Moskva), „*Codex diplomaticus Swidrigalli magni ducis Lithuaniae*“ (s. 13–26), představuje ambiciózní projekt edice pramenů k dějinám velkoknížectví litevského ve třicátých letech 15. století. Ten navazuje na několik starších edic, zpracovávajících materiál z konce 14. století a představujících kvalitní základnu (i přes určité nedostatky, týkající se zejména více či méně absentujícího kritického vědecko-informačního aparátu) či přesněji východisko pro další bádání. Jak uvádí autor, z pramenů k uvedenému období, které jsou roztroušeny ve více jak dvaceti archívech a knihovnách Německa, Polska, Ruska, ale i ve Vídni či v Římě, představují stěžejní zdroj

informací jednak historický archiv velmistra řádu německých rytířů (uložený dnes v Pruském státním archivu v Berlíně-Dahlemu), druhý soubor pak tvoří písemnosti hospodářského charakteru, uložené především v Kyjevě a ve Lvově. Při zpracovávání diplomatáře si tak autor s ohledem na kvantitu písemností klade zcela zásadní otázku týkající se výběru, přičemž sám pléduje pro zpracování edic tiskem dosud nevydaných či nedostatečným způsobem zpřístupněných nejdůležitějších textů. Celou řadu polemických otázek vyvolávají jednotlivá kritéria připravované edice – rozsah, forma, tzn. především plné znění jednotlivých textů či pouze výtah určité části nebo pouze regestu, jazyková stránka a d. – tedy otázky, před nimiž se ocitá dříve či později ne jeden badatel – editor.

Následující přehledový text **Adama Szwedy** (Toruň) je věnován jednomu z nejdůležitějších pramenů období středověku, jenž se dostal do centra pozornosti badatelů editorů již před více než sto lety, a to mezistátním dohodám, smlouvám. V konkrétním případě se autor zaměřuje především na stav vydávání mladšího typu pramene, a to dohodám uzavíraným mezi polskými panovníky a jejich vazaly – mazovským a moldavským knížetem a velmistrem řádu německých rytířů („*The edition state of agreements between Polish kings and dependent lords in the late Middle Ages*“, s. 27–35). Na konkrétních příkladech dokládá již úvodem zmíněný problém starších edic, spočívající ponejvíce v úplné absenci kritického aparátu či v úrovni neodpovídající současným standardům.

Obdobnou otázku, tzn. vyrovnání se staršími edicemi a navázání na ně novým projektem, řeší i **Maciej Zdanek** (Krakov) v následujícím příspěvku nazvaném „*Codes diplomaticus Universitatis Cracoviensis*“. *Alte Edition und die Frage nach einer Fortsetzung* (s. 37–54). Kromě velmi přehledného představení geneze vydávání prvních pěti svazků listináře krakovské univerzity z let 1364–1605 (vyšly v letech 1870–1900) se-

znamuje i s novými koncepty pokračování edice včetně sumarizace nedostatků a metodologických slabin celého projektu a možného výhledu moderního zpřístupnění materiálu, jenž má opodstatnění a smysl pouze ve formě online databáze.

Situaci, jež se týká edičního zpřístupňování pramenů (listin) vztahujících se k někdejšímu knížectví hlohovskému, představuje **Tomasz Kałuski** (Katovice; *Forschungsstand der Urkundeneditionen über das ehemalige Herzogtum Glogau*, s. 55–67). Hlavní pozornost zaměřuje na představení a praktické zhodnocení publikačních aktivit a zejména edičních podniků realizovaných po roce 1945. Upozorňuje nejen na nedostatek a současně heterogenost edic, ale i poměrně vysokou chybovost. Důkladná katalogizace, vypracování závazné metodiky a v neposlední řadě kvalitní badatelský tým nejsou v nejbližší době, jak uvádí závěrem textu, žel reálné.

Stálíci na všech zasedáních, počínaje jubilejním desátým ročníkem, představují informace týkající se realizace dlouholetého a neobyčejně obsáhlého projektu zaměřeného na vydávání dopisů Johanna Dantisca, biskupa z Chełmna a Warmie (*Probleme bei der digitalen Edition von Urkunden im „Corpus of Ioannes Dantiscus’ Texts & Correspondence“*, s. 69–75). Kromě více než 6 000 dopisů je součástí sbírky i 111 listin, jež jsou rovněž předmětem edičního zpracování a zpřístupnění. Autorky příspěvku, **Isabella Żołędziowska** a **Katarzyna Gołąbek** (Varšava) upozorňují na odlišný způsob jejich vydání oproti standardům přijatým pro edici korespondence a na základě několika příkladů upozorňují na hlavní problémy při jejich edičním zpracování.

V centru pozornosti studie **Julie Moždzeń**, „*Thorner Denkwürdigkeiten*“ (ca. 1743–1744) – *Urheberschaft, Gattungsproblematik und Auswertung einer Edition* (s. 77–101), jsou, jak je zřejmé z titulu, toruňské pamětihodnosti, vydané

na samém počátku minulého století (v roce 1904) Albertem Voigtem. Vzhledem k tomu, že se jedná o opis nedochovaného rukopisu z 16. století, obsahujícího (kromě jiného) rovněž výtahy z toruňských radních knih z let 1345–1547, zaměřuje autorka svou pozornost jednak na diskuse, které se rozpoutaly prakticky bezprostředně po vydání edice, a sice nakolik její název souzní s vlastním obsahem rukopisu, jednak na pramenou základnu „pamětihodností“ a vlastní uspořádání textů v rámci edice. V tomto kontextu se zamýšlí nad pracovními metodami kopistů 18. století, charakterizuje Voigtovu ediční práci na daném rukopise. Závěrem si na základě důkladné analýzy edice klade otázku, nakolik Voigtovo vydání odpovídá současným nárokům na edice a zda je nejen v tomto konkrétním případě vůbec smysluplné připravovat nové ediční zpracování.

Ve sborníku jsou zastoupeni i dva čeští autoři. V centru pozornosti prvního z nich, **Jana Kiliána** (Plzeň), stojí chabařovická kronika Bartoloměje Habela z přelomu 16. a 17. století (*Bartel's Chronik von Karbitz in Böhmen. Eine außergewöhnliche deutschsprachige Quelle aus der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*; s. 103–113). Autorovi se především podařilo uvést na pravou míru donedávna tradovaný omyl, že kronika se nedochovala v originále, ale pouze v mladších opisech z druhé poloviny 18. století a z počátku 20. století. Hlavní pozornost poté směřuje k osobnosti jejího autora a vlastnímu obsahu kroniky. Pokud jde o případné ediční zpracování, upozorňuje na několik zásadních problémů. Ten hlavní představuje špatný fyzický stav rukopisu, od něhož se odvíjí vše ostatní – restaurování, digitalizace, v souvislosti s vlastní transkripční pak i přes restaurátorské zásahy nevratné poškození textu, chybějící stránky. Současně autor připomíná, že zpřístupnění textu zájemcům z řad poučené laické veřejnosti by kromě transliterace vyžadovalo i připojení zrcadlového překladu. To však vzhledem k rozsahu rukopisu

(více než tisíc stran) a dalším aspektům (včetně finančních nákladů) není v nejbližší době reálné.

Následující dva příspěvky jsou věnovány pramenům účetní povahy. V centru pozornosti **Piotra Olińskiego** (Toruň) stojí účty toruňského farního kostela sv. Jana Křtitele a sv. Jana Evangelisty, dokončeného v druhé polovině 15. století, záhy po třináctileté válce (1454–1466) (*Anmerkungen zu einem Editionsarbeiten von einem kirchlichen Rechnungsbuch „Liber censuum sancti Johannis“*; s. 115–123). V této době vyvstala také naléhavá potřeba dát do pořádku městské finance. Při této příležitosti, k podchycení církevních daní, tak byla založena samostatná účetní kniha, dokumentující spolu s dalšími prameny účetní povahy nejen výstavbu kostela,¹⁾ ale dávající možnost hlouběji nahlédnout do církevních financí pozdního středověku. Současně přináší i řadu cenných prosopografických údajů a informací k topografii pozdně středověké Toruně. V době odevzdání textu do tisku probíhaly dokončovací práce na přípravě edice, v současné době je publikace v tisku. To platí i pro druhý z textů, v jehož centru pozornosti stojí prameny účetní povahy, a jež pochází rovněž z toruňské dílny, v tomto případě autorské dvojice **Alicja Sumowska – Marcin Sumowski** (*Die mittelalterlichen Rechnungen der Thornen Kirchen – Bearbeitung, Edition, Digitalisierung. Vorstellung eines Projektes*; s. 125–146). Jestliže se příspěvek Piotra Olińskiego týkal konkrétní knihy počtů jednoho farního kostela, text Alicije a Marcina Sumowských na něj navazuje přehledným představením projektu, jehož cíl spočívá nejen v edičním zpřístupnění dalších šestnácti písemností účetní povahy toruňských kostelů, zahrnujících období od roku 1420 do poloviny 16. století, ale i ve vytvoření databanky, zohledňující konkrétní skupiny příjmů a vydání. Rovněž tyto písemnosti jsou cenným prosopografickým zdrojem, což by se mělo odrazit i ve struktuře připravované databáze.

Prakticky na všech dosavadních edičních zasedáních (a v následně vydaných sbornících) nechyběl příspěvek týkající se řádu německých rytířů. Jak dokládá i studie **Benjamina Heidenreicha** (Würzburg), řádová problematika je nevyčerpatelným zdrojem nejen z hlediska obecného, ale i edičního. Tentokrát se do centra pozornosti dostaly volby velmistra řádu v období raného novověku (*Die Wahlkapitulationen des Deutschen Ordens in der Frühen Neuzeit* s. 157–161).

Tématem příspěvku jednoho z hlavních pořadatelů konference, **Helmuta Flacheneckera** (Würzburg), jsou úřední knihy městské provenience, charakteristikou vlastního pojmu městská kniha počínaje, přes příklady jednotlivých typů městských knih a zvláště pak konkrétních edic jak v Německu, tak i v Polsku. Zvláštní pozornost věnuje osobám zodpovědným za pořádek v ulicích města, v jednotlivých městských čtvrtích, tzv. „viertelmeisterům“ a jejich úloze v rámci městské správy, na jejichž příkladu ilustruje význam edic jednotlivých typů městských knih pro městské bádání (*Von Viertelmeistern und anderen städtischen Ämtern. Zu Editionsgrundlagen von Stadtbüchern im Hoch- und Spätmittelalter*; s. 163–177).

Po již výše uvedených pramenech účetního charakteru následuje do třetice významný prosopografický pramen celní seznam z druhé poloviny 14. století, uložený v současnosti ve sbírkách Ruské státní knihovny, jemuž je věnován příspěvek z „pera“ **Dietera Heckmanna** (Berlín), *Die Königsberger Pfundzollliste von 1367 bis 1374. Ein Amtsbuch in statu nascendi* (s. 179–187).

Vedle textu Helmuta Flacheneckera se problematikou městských knih a jejich zpřístupňování zabývá i příspěvek **Tobiase Bause** (Würzburg), jenž se ale zaměřuje primárně na metodologické aspekty vydávání městských knih, a to na konkrétním příkladu nejstarší dochované městské knihy v Mergentheimu ve Württem-

bersku, od roku 1527 sídla řádu německých rytířů (*Methodologische Überlegungen zur Edition von Amtsbüchern am Beispiel des Mergentheimer Stadtbuchs* (Stadtarchiv Mergentheim, Ba 20) (s. 189–200).

Materiálu účetní povahy se netýkají pouze již výše uvedené dva příspěvky, ale i text **Marcina Grulkowského** (Varšava) a **Bettiny Schröder-Bornkamp** (Mnichov), *Rechnungsbücher der Stettin-Danziger Kaufmannsfamilie Loitz – ein neues Editionsprojekt* (s. 201–220). V něm oba autoři přibližují digitální ediční projekt „Geld-KunstNetz“, jehož pramenný základ tvoří soubor účetních knihy Loitzů, ve Štětíně a Gdaňsku usazené rodiny obchodníků a bankéřů. Jak upozorňují autoři, zatímco dosud byla rodině věnována pozornost z pohledu hospodářských dějin, v rámci projektu (a především díky dochovaným účetním knihám a jejich edičnímu zpracování) bude sledována zejména role kupceckého domu rodiny Loitzů jako zprostředkovatele obchodu s uměním a jako mecenáše.

Jak již bylo uvedeno, čeští autoři jsou zastoupeni dvěma příspěvky. První již byl zmiňován, autorem druhého, publikovaného pod názvem *Quellen zur politischen Kommunikation der Stadt Budweis zu Beginn des Böhmisches Aufstandes (1618). Beschreibung des Editionsprojekt* (s. 221–239) je **Tomáš Sterneck** (Praha / České Budějovice). Text je věnován jednak analýze diplomatických pramenů (dochovaných selektivně v opisech v rukopisu z roku 1629) k politické komunikaci katolických českobudějovických reprezentantů města na samém počátku stavovského povstání, jednak představení struktury realizované edice.

Se zaměřením sborníku obsahově ne zcela korespondující příspěvek **Christiana Boseckerta** (Würzburg) je věnován zemským stavům koburského knížectví, jejich organizaci, politickému významu a tamní správě v 16. století, přičemž dosud málo využitě prameny k danému tématu jsou zmíněny pouze okrajově (*Die Co-*

burger Landstände im 16. Jahrhundert (s. 241–252).

Obsáhlá edice souboru korespondence Johanna Dantisca je ve sborníku zastoupena kromě již výše citovaného textu ještě drobným příspěvkem **Anny Skolimowské** (Varšava), která pravidelně informuje o stavu, průběhu edičních prací (*Applying Handwritten Text Recognition in Scholarly Source Editing. Case of the „Corpus of Ioannes Dantiscus’ Texts & Correspondence“* (s. 253–263).

Nad úlohou raně novověkých úředních knih v archivech knížecích domů či přesněji nad otázkami relevance, kritérii jejich zpřístupňování, dokládány na příkladech starších i novějších edičních projektů, se zamýšlí **Wolfgang Wüst** (Erlangen-Norimberk) z hlediska koncepčního v kvalitně, ba příkladně zpracované studii nesoucí název *Fürstenarchive im Spiegel neuer und älterer Editionsprojekte Fallstudien zu den Adelshäusern Castell, Fugger und Schwarzenberg* (s. 265–289).

Stejně jako u předcházejících sborníků je část příspěvků, jak bylo avizováno již úvodem textu, věnována již tradičně dlouhodobějším edičním projektům, zaměřeným na jiné skupiny pramenů, případně na metodické otázky týkající se zpracovávání digitálních edic, či úvahám o nahrazení stávajících více či méně zastaralých edic edicemi novými. Současně, jako u všech předcházejících konferenčních svazků, jsou součástí i zde referovaného sborníku texty věnované „menším“ pomocně vědným disciplínám, ať již jde o epigrafiku, sfragistiku či edice map plánů. Nad současným postavením epigrafiky a epigrafiků a potřebou jejich znalostí, řešení epigrafických projektů a především kvalitních badatelských výstupů se zamýšlí **Joachim Zdrenka** (*Zelená Hora; Braucht die Geschichtswissenschaft noch Epigraphiker?*; s. 291–303). Ve svých úvahách se opírá o rozsáhlý epigrafický projekt, v jehož rámci byly zpracovány bezmála čtyři tisíce ob-

jektů a kolem deseti tisíc nápisů libušského vojvodství.

Prameny sfragistické, jejich výzkum a zpřístupňování jsou předmětem dvou statí, v obou případech s vazbou na Řád německých rytířů. O ambiciózním projektu digitalizace řádových pečeti, nacházejících se ve více než šedesáti evropských archivech, pojednává **Katharina Kemmer** (Würzburg), *Das Siegel-Corpus des Deutschen Ordens. Ein (digitales) Forschungsprojekt zur mittelalterlichen Sphragistik in Europa* (s. 305–314). **Benedikt Weigand** (Würzburg) se v následujícím příspěvku soustředí již na dokumentaci a katalogizaci konkrétního souboru řádových pečeti, a sice těch, jež jsou uloženy v toruňském státním archivu, *Die mittelalterlichen Siegel des Deutschen Ordens im Staatsarchiv Thorn* (s. 315–322).

Sborník uzavírá stať **Tomasze Paneckého** (Varšava), *Old Maps into the Digital: Gau/Raczyński Map Edition* (s. 323–338), navazující na konferenční text přednesený v roce 2015 a publikovaný v roce následujícím.²⁾ Zatímco v něm představoval společně s Piotrem Kannem projekt digitální edice historických map z počátku 19. století, v textu publikovaném v referovaném sborníku se do centra pozornosti autora dostávají jednotlivé metodologické otázky týkající se rekonstrukce starých map za pomoci digitálního mapování.

Zasedání v loňském roce 2021, jež se vzhledem k nejisté epidemiologické situaci konalo v první polovině července v online formě, bylo věnováno primárně běžícím edičním projektům, koncepčním a metodologickým otázkám s nimi spojenými. Vydání sborníku textů lze pak očekávat ve druhé polovině letošního roku či počátkem roku následujícího.

Ivana Ebelová

¹⁾ Analogický typ pramene ostatně známe i z domácího prostředí – viz Martin Myšička

(ed). a kol., *Rejstřík ke stavbě děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie (1517–1519)*, Libri civitatis II., Ústí nad Labem 2006.

²⁾ Piotr Kann – Tomasz Panecki, *The „Gaul/Raczynski“ Map of Greater Poland (1807–1812).*

A Project for a Digital Edition. In: Editions-wissenschaftliches Kolloquium 2015. Die Geschichte im Bild. Vyd. Helmut Flachenecker, Krzysztof Kopiński a Janusz Tandecki, Toruń 2016, s. 239–253.

Redakce připomíná autorům

- k článkům přiložte **souhrn** v rozsahu maximálně jedné normostrany
- ke všem příspěvkům uvádějte aktuální kontakty pro redakci – **e-mail a telefon**
- nezapomeňte přidat i **adresu pracoviště a pracovní e-mail**

Podrobné pokyny pro autory jsou uveřejňovány v každém čísle AČ.

Oznámení čtenářům

V AČ č. 3/21 u příspěvku Jakuba Marečka: *Městská správa v Telči v 17. století* došlo ke spojení poznámek č. 135 a 136 do jedné. Správná verze je takto:

¹³⁵⁾ *Tamtéž*, inv. č. 264 c, kart. 2, stará sign. Rampula 204, 253.

¹³⁶⁾ „*Dáno [...] mistru popravčímu z Jihlavy, když odpravoval kováře z Čeňkova, 4 zlatý a 10 grošů*“; SOKA Jihlava, AM Telč, inv. č. 263 g, kart. 1, stará sign. Rampula 173, fol. 18r.

Poznámky následující se poté o číslo posouvají. Prosím, opravte si.

Autoři tohoto čísla

- Mgr. Hana Barusová, Státní oblastní archiv Litoměřice – archivní odbor,
Krajská 1, 412 74 Litoměřice; barusova@soalitomerice.cz
- PhDr. Daniel Doležal, Ph.D., ředitel odboru archivní správy a spisové služby MV
ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; daniel.dolezal@mvcr.cz
- Ilona Dostálová, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21
AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; ilona.dostalova@mvcr.cz
- Doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc., katedra PVH a AS, nám. J. Palacha 2,
116 38 Praha 1; ivana.ebelova@ffcuni.cz
- PhDr. Pavel Holub, Ph.D., Státní oblastní archiv v Třeboni – oddělení Jindřichův
Hradec, Zámek 1, 377 01 Jindřichův Hradec; Katedra PVH, FF UJEP Ústí
nad Labem, Pasteurova 13, 400 96 Ústí nad Labem; pavel.holub@ujep.cz
- PhDr. Hana Kábová, Ph.D., Kukelská 904/3, 198 00 Praha 9,
HanaKabova@seznam.cz
- Mgr. Patrik Kaňa, Státní oblastní archiv v Praze, Archivní 2257/4,
149 00 Praha 4; patrik.kana@soapraha.cz
- Mgr. Petr Kopicčka, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Krajská 48/1,
412 01 Litoměřice; kopicka@soalitomerice.cz
- PhDr. Daniel Kovář, Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv
České Budějovice, Rudolfovska 40, 370 01 České Budějovice;
daniel.kovar@ceskearchivy.cz
- PhDr. Tomáš Krákora, Židovské muzeum v Praze, U Staré školy 141/1,
110 00 Praha 1, tomas.krakora@jewishmuseum.cz
- Mgr. Ludmila Lambeinová, Ph.D., Státní oblastní archiv Litoměřice – pracoviště
Kamýcká, 412 74 Litoměřice; lambeinova@soalitomerice.cz
- PhDr. Karin Pátrová, Ph.D., Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv
Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích, Pražská 728,
252 29 Dobřichovice; karin.patrova@soapraha.cz
- Mgr. Daniel Polakovič, Židovské muzeum v Praze, U Staré školy 141/1,
110 00 Praha 1, daniel.polakovic@jewishmuseum.cz
- PhDr. Karel Řeháček, Ph.D., Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44,
306 12 Plzeň; rehacek@soaplzen.cz
- PhDr. Milada Sekyrková, CSc., Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy,
Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1; milada.sekyrkova@ruk.cuni.cz
- Mgr. Jan Stoklasa, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv
Jihlava; stoklasa@mza.cz
- Mgr. Lucie Večerníková, Archiv Národní galerie v Praze, Hradčanské nám. 2,
118 00 Praha 1; lucie.vecernikova@ngprague.cz
- Mgr. Tomáš Velička, Ph.D., Katedra archivnictví a pomocných věd historických
FF UJEP, Pasteurova 13, 400 96 Ústí nad Labem; TomasVelicka@seznam.cz
- PhDr. Michal Wanner, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR,
pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; michal.wanner@mvcr.cz